

ЗМІСТ

Держава і освіта

<i>Григорій Науменко.</i> Національна доктрина розвитку освіти України: механізми реалізації	4
<i>Віртуальний круглий стіл:</i> “Здорова дитина – здорова нація”. Думки, ідеї, пропозиції вчених-педагогів, лікаря та керівників шкіл	9
<i>Василь Мадзігон.</i> У нас з Вами один об’єкт – діти!	9
<i>Олександра Савченко.</i> Реалізація оздоровчої функції шкільної освіти	11
<i>Сергій Максименко.</i> Учбове навантаження і збереження здоров’я школярів	19
<i>Іван Бех.</i> Проблеми розвитку школярів та забезпечення їхнього здоров’я	24
Поради лікаря щодо проведення першого уроку “Здоров’я дітей – здоров’я нації”	30
Алгоритм дій керівників шкіл	32
<i>Лист МОНу і методичні рекомендації</i> щодо проведення першого уроку “Здоров’я дітей – здоров’я нації” та інформаційні матеріали щодо стану здоров’я дітей України	33

Педагогіка школи

<i>Микола Наказний.</i> Структура цілісного особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу у навчальному закладі	40
<i>Лідія Чорна.</i> Психологічний вплив телебачення на дітей і дорослих	48
<i>Катерина Фоменко.</i> Народження душі. Творча атмосфера у школі	53
<i>Лілія Мар’яненко.</i> Особистісне зростання вчителів школи як проблема директора	56
<i>Олександр Белошицький.</i> Потрібна школа творчості	61
<i>Юлія Бжиська.</i> Виховання дітей у неповній сім’ї: точка зору американських психологів	65
<i>Новини і події у системі освіти України</i>	68

Управління школою

<i>Ольга Виговська.</i> Творча педагогічна діяльність як особистісно орієнтована. Авторська концепція, технологія	70

ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЛІЦЕЮ ГІМНАЗІЇ

Науково-практичний журнал для керівників закладів освіти

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 22 листопада 1999 р.

ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ ТА
ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Постанова Президії

БАК

У КРАЇНИ

№ 5 – 05/4 від 11 квітня 2001 року

Голова Редакційної ради
Василь КРЕМЕНЬ

Головний редактор
Ольга ВИГОВСЬКА

Літературна редакція
та коректура
Олег БАКУН

Відповідальний та
художній редактор
Олексій ВИГОВСЬКИЙ

Фотокореспондент
Наталія БОЙКО

Адреса редакції

01033, Київ-33, а/с 116

E-mail: director@oldbank.com

© О.Виговська, ідея та концепція
© О.Виговський, дизайн та оформлення
© «Директор школи, ліцею, гімназії», 2002
© «Педагогічна думка», 2002

ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П.ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО
«ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Передплатні індекси:

22953

23974

Члени Редакційної ради

Ірина **БАРМАТОВА**
Іван **БЕХ**
Надія **БІБІК**
Володимир **БОНДАР**
Людмила **ВАЩЕНКО**
Борис **ГАДЗЕЦЬКИЙ**
Микола **ГУЗИК**
Лідія **ДАНИЛЕНКО**
Євгенія **ДЕМЧЕНКО**
Петро **ДМИТРЕНКО**
Володимир **ДОВГОПОЛИЙ**
Олександра **ДУБОГАЙ**
Олександр **ДУСАВИЦЬКИЙ**
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**
Валентин **ЗАЙЧУК**
Іван **ЗЯЗЮН**
Олександр **ЛЯШЕНКО**
Людмила **КАЛІНІНА**
Созонт **КОВАЛЬ**
Руфіна **КРИЖАНІВСЬКА**
Юрій **КУЗНЕЦОВ**
Василь **МАДЗІГОН**
Сергій **МАКСИМЕНКО**
Юрій **МАЛЬОВАНІЙ**
Валентин **МОЛЯКО**
Григорій **НАУМЕНКО**
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**
Іван **ОСАДЧИЙ**
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**
Оксана **ПЕЧУРА**
Валентин **РОМАНЕНКО**
Світлана **РУДАКІВСЬКА**
Олександра **САВЧЕНКО**
Володимир **СКИБА**
Анатолій **СОЛОГУБ**
Юрій **ТРОФІМОВ**
Геннадій **ФЕДОРОВ**
Василина **ХАЙРУЛІНА**
Наталія **ЧЕПЕЛЄВА**
Олена **ЧИНОК**
Микола **ШКІЛЬ**

Валентина Мельник. Стандарти
управлінської кваліфікації керівника
навчального закладу **77**
Іван Жерносек. Ліцеї України: діапазон науково-
методичної роботи **83**
Людмила Набока, Марина Скрипник.
Як підготувати педагога-дослідника **91**
Тамара Дем'янюк. Дослідно-експериментальна
робота у сільській школі. У пошуках
власного шляху **97**
Олена Гордієнко. Тенденції розвитку соціальної
політики та суспільна свідомість **100**
Управління сучасною школою: ідеї, системи,
технології. Рекомендована література 103
Круглий стіл. Креативна освіта: проблеми,
пошуки, перспективи **108**
Як змінити своє життя **112**

*Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету
ім. М.П.Драгоманова
(протокол № 12 від 21.06.2002р.)*

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ «ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ»

1. Статті мають бути написані спеціально для часопису «Директор школи, ліцею, гімназії» (ніде раніше не друковані і не надіслані до інших видань) і відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць.

2. Редакція лишає за собою право скорочувати, редагувати статті, а також вносити зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування несуть відповідальність автори.

Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора MS Word for Windows (версій 6.0/95, 97 чи 2000) електронною поштою або на дискетах 3,5".

Електронна пошта редакції: director@oldbank.com

5. Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.

6. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися авторською довідкою (вказати повне ім'я, по батькові та посаду), стислою анотацією.

7. Статті мають бути надіслані на адресу редакції: 01033, м. Київ, а/с 116.

Повний або частковий передрук матеріалів журналу «Директор школи, ліцею, гімназії» можливий лише за письмової згоди редакції.

Підписано до друку 17.07.2002. Формат 70x100 1/16.
Папір офсетний. 9.1 умов. друк. арк. Наклад 4400.

Передвидавнича підготовка: **О.С.Виговський.**
Видавництво: «Педагогічна думка», 04053, м. Київ,
вул. Артема 52-а, корпус 2.
Друк: Акціонерне товариство «Книга». Зам. 2-174

ДЕРЖАВА І ОСВІТА

*Освіта має першою перейти на
фінансування за програмно-цільовим
методом4*

*Здорова українська дитина:
за яких умов можна цього досягти9,
11, 19, 24, 30*

З чого почати діалог з дитиною . . .30

Алгоритм дій керівників шкіл . . .32

Держава
і освіта

НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА РОЗВИТКУ ОСВІТИ УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Успадкована від індустріальної епохи система освіти потребує в умовах глобалізації методологічної переорієнтації з інформативної форми навчання на розвиток особистості людини, визнання її самоцінності, переорієнтації на індивідуально-диференційований підхід до навчання й, відповідно, до оцінювання досягнутих результатів.

Саме з новими підходами до формування особистості ми пов'язуємо сподівання на випереджальний розвиток нашого су-

спільства, його інтелектуальний та технологічний прорив у двадцять першому столітті. Інакше Україні не справитися зі стрімким поглибленням технологічної диференціації держав світу, яке є імперативом розвитку цивілізації, та опиниться на її узбіччі.

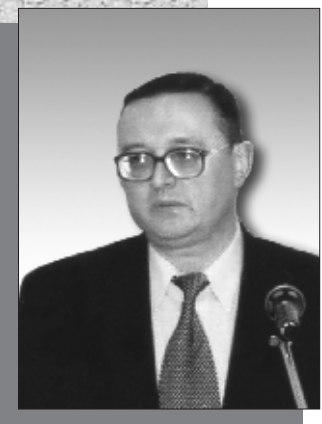
Досвід країн – світових лідерів переконливо свідчить про те, що **головним чинником такого розвитку є освітній потенціал суспільства**, який виступає рушієм економічного піднесення країни та її конкурентоспроможності у світовій спільноті. За результатами досліджень, здійснених останніми роками під егідою ЮНЕСКО, у розвинутих

державих третина приросту валового внутрішнього продукту забезпечувалася саме інвестиціями у сферу освіти.

Внаслідок підвищення наукоємності виробництва особливу роль відіграють кваліфіковані кадри. Саме вони є чи не єдиним джерелом інновацій у виробництві, науці і технології, управлінні багатьма галузями суспільного життя. Виходячи з цих орієнтирів, мусимо оцінити здобутки та визначитися зі стратегічними цілями і пріоритетами розвитку освітянської галузі України у XXI столітті.

Процес становлення та розвитку державності передбачає, зокрема, побудову власної системи освіти. Переосмислення завдань і ролі освіти у незалежній Україні розпочалося зі створення Державної національної програми “Освіта” (“Україна XXI століття”), проєкт якої був схвалений першим Всеукраїнським з'їздом працівників освіти у грудні 1992 року, а пізніше затверджений рішенням Уряду. Фактично від прийняття цієї програми ведеться відлік першого етапу реформування освіти України.

Правові засади освітянських реформ були відображені у новій редакції Закону України “Про освіту”, Указах Президента України, постановах Кабінету Мі-

**Григорій
НАУМЕНКО**

Заступник
Державного
секретаря
Міністерства
освіти і науки
України

ністрів України. Значним внеском у розвиток законодавчої бази галузі стали закони прямої дії: “Про дошкільну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про вищу освіту”.

Безперечним здобутком слід визнати той факт, що у *нове тисячоліття Україна вступила з розвинутою системою освіти*, яка в цілому органічно поєднала позитивний педагогічний досвід минулого з новими, нехай і не завжди послідовними, підходами. Сьогодні потенціал національної системи освіти складають 48 тисяч закладів та установ, в яких навчається майже 10 мільйонів учнів та студентів, працює понад 1,5 мільйона фахівців.

Водночас слід визнати, що в минуле десятиліття національна система освіти, як ніяка інша сфера життя, відчувала на собі усі негаразди і суперечності загальноцивілізаційних трансформацій, які переживало українське суспільство. У наслідку маємо надзвичайно гострі проблеми в системі фінансування освітньої галузі, соціальному статусі та рівні життя освітян, а також у сфері світоглядних, духовних, наукових, словом, змістовних аспектів освіти.

Подальші перспективи змін пов'язуємо насамперед із Національною доктриною розвитку освіти, проект якої був розроблений на виконання Указу Президента України і схвалений делегатами другого Всеукраїнського з'їзду працівників освіти у жовтні 2001 року. Нещодавно Національна доктрина затверджена Указом Президента України. Вона передбачає створення умов для особистісного розвитку і творчої реалізації кожного громадянина, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства, сприяти консолідації української нації, інтеграції України в європейський і світовий простір як конкурентоспроможної процвітаючої держави.

Головною метою удосконалення системи освіти є створення механізму стабільного її розвитку, забезпечення відповідності швидкозмінним вимогам ХХІ століття, соціальним і економічним потребам розвитку країни, запитам особистості, суспільства, держави.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішити такі пріоритетні завдання:

- створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України;
- забезпечення рівних можливостей для здобуття повноцінної освіти, розвиток системи неперервної освіти впродовж життя;
- постійне оновлення змісту освіти згідно із демократичними цінностями, ринковими засадами економіки, сучасними науково-технологічними досягненнями;
- формування ефективних механізмів залучення і використання ресурсів держави на потреби освіти;
- підвищення професіоналізму та соціального статусу педагогічних працівників, належна суспільна і державна підтримка їх праці;
- інтеграція освіти і науки, розробка і запровадження нових педагогічних технологій, інформатизація освіти;
- розвиток ринку освітніх послуг та індустрії навчальних засобів і обладнання;
- інтеграція української освіти з європейським і світовим освітнім простором.

Доктрина — це документ загально-го характеру, в якому визначено систему поглядів на стратегію та основні напрями розвитку освіти. Маємо усвідомити, що *зі створенням такого документа фактично започатковано нові підходи до планування змін*, адже у Доктрині не деталізуються конкретні форми та засоби досягнення поставленої мети. Нині і в майбутньому та система поглядів, що в неї закладена, буде реалізована через комплекс ко-

ротко-, середньо- і довготермінових програм державного, галузевого та регіонального рівнів.

Відповідно до світової практики **короткотермінові програми**, розраховані на **2-4 роки**, мають забезпечити реальні передумови розвитку усіх складових освітньої галузі. **Середньотермінові програми** (на **5-7 років**) мають бути спрямовані на вирішення завдань сталого залучення ресурсів держави для потреб освіти. **Довготермінові** – на **10-12 років** – забезпечать досягнення стратегічних завдань, визначених Національною доктриною.

Розробка таких програм, їх виконання – процес відповідальний і непростий. Він вимагає оптимального поєднання зусиль Уряду, місцевих та центральних органів влади, громадськості, всього суспільства. Перші кроки у цьому напрямі вже зроблені. Нещодавно Уряд України затвердив Державну цільову програму “Вчитель” та Програму розвитку позашкільних закладів, розроблених відповідно до Указу Президента України “Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні”.

Міністерство освіти і науки України зосереджує зусилля на виконанні таких стратегічних і тактичних завдань:

- збереження здоров'я дітей;
- формування життєвих компетенцій;
- профілізація і прагматизація освіти;
- гуманізація навчально-виховного процесу;
- інформатизація освіти.

Європейський вибір України передбачає інтеграцію у тому числі в загальноконтинентальний освітній і науковий простір. Відповідно до норм міжнародного права та національного законодавства про освіту держава має забезпечити рівний доступ своїх громадян до якісної освіти. Підвищення вимог до якості шкільної освіти, збільшення терміну навчання є за-

гальносвітовою тенденцією, яка реалізується в руслі безперервності освіти (“освіта впродовж життя”).

Величезний інтерес, що проявляють до модернізаційних процесів в Україні країни СНД та Ради Європи, вплив наших змін на системи освіти в інших країнах свідчать, що *наша країна перестала бути лише споживачем міжнародного досвіду*, а відтепер *і сама продукує прогресивні освітні технології*.

ПРІОРИТЕТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Навчити учнів самостійно здобувати знання, вільно оперувати в океані інформації, допомогти виробити життєво важливі компетенції. За великим рахунком, вміння грамотно писати саме по собі не є самоціллю; головне, щоб це сприяло розвитку комунікативної компетенції людини, її вмінню через спілкування знаходити порозуміння з іншими людьми, облаштовувати власне життя і бути корисною сім'ї, громаді, суспільству. Створення суспільства, яке постійно навчається і самовдосконалюється – це те, що забезпечить нашій нації гідне і належне їй місце у світовому співтоваристві.

Освіта повинна врахувати тенденції *інформаційної революції*. Сьогодні без володіння комп'ютером, користування мережею Інтернет бути успішним неможливо. Саме задля цього нині реалізується масштабна програма комп'ютеризації освіти. Справа не лише і не стільки у тому, щоб наситити навчальні заклади технікою, яка використовуватиметься (як це, на жаль, трапляється тепер) як вдосконалена друкарська машинка. Йдеться про інше: володіючи комп'ютером, навіть школяр із найвіддаленішого села матиме доступ до тієї інформації, якою звично послуговуються його столічні ровесники.

Крім того, сьогодні у світі набуває поширення *дистанційна освіта*. Відтак у перспективі кожна україн-

ська дитина матиме змогу здобути диплом найпрестижніших університетів світу. Припускаю, що сьогодні це може видаватися надто романтичним, але, умовно кажучи, завтра це стане цілком реальним.

Впровадження новітніх інформаційних технологій у навчальний процес здатне докорінним чином якісно змінити не тільки освітянське середовище, але й суттєво розвинути кращі якості особистості. Школярі, які беруть участь у телекомунікаційних проєктах, більше працюють з науковою літературою, частіше звертаються до бібліотеки тощо. Головне – у дітях прокидається дослідницький дух першовідкривачів! Без цього духу важко уявити собі поступ вперед особи, суспільства, держави.

Втім, попри ці очевидні речі, процес комп'ютеризації закладів освіти, особливо в сільській місцевості, йде вкрай незадовільними темпами. Наведу цифри. Проєктом бюджету 2002 року передбачено виділення 35 млн. гривень на комп'ютеризацію закладів освіти, тоді як потреби лише сільських шкіл у цій сфері оцінюються сумою понад 300 млн. гривень.

Збереження зазначених темпів означатиме, з одного боку, “помертвіння” капіталовкладень, бо відомо, що якісне старіння електронно-обчислювальної техніки та технологій відбувається кожні 3-5 років. З іншого, і це найгірше, ми можемо отримати своєрідне втрачене покоління, яке за весь період навчання у середній школі бачило комп'ютер лише на малюнках або по телебаченню. Питання вимагає нестандартних стратегічних рішень.

У цьому ж контексті не можу не торкнутися і *проблеми підручників*. Протягом чотирьох останніх років для загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів надруковано та закладено до бібліотечних фондів близько 47 млн. примірників навчальної літератури. Це приблизно

70 відсотків від потреби. Отже, ця проблема залишається гострою, адже значна частина населення змушена купувати підручники на базарі, де комерційна накрутка у три-чотири рази перевищує собівартість.

Шановні друзі!

Не підлягає сумніву, що умовою успішного розвитку національної системи освіти є повноцінне фінансування галузі. Водночас потрібно чітко усвідомлювати – інвестиції в освіту не приносять миттєвого прибутку, вони забезпечують наше майбутнє як країни, суспільства, нації.

Коштів на задовільне фінансування галузі поки що не вистачає. І це не тільки проблема принципів формування бюджету. Це проблема управлінська, адміністративна, ментальна, якщо хочете. **Пробуксовування освітніх реформ** значною мірою **пояснюється тим, що** виробляючи нові підходи до структури, змісту освіти, її кадрового забезпечення, ми фактично **залишили стару схему економіки освіти**. Мусимо визнати – ця *проблема багато в чому зумовлена тим, що у перші роки незалежності ми понесли відчутні втрати від того, що піднесли на п'єдестали здебільшого пристрасті, а не культ знань, культури та духовності*.

На мій погляд, є кілька складових вирішення цієї проблеми, до реалізації яких потрібно підходити комплексно.

Перше. Ефективність використання коштів. Ми вже звикли до своєрідного стереотипу, що всі проблеми освіти можна вирішити шляхом збільшення бюджетного фінансування. Але маємо завжди визначати пріоритети, щоб досягти якомога кращих результатів.

Саме освіта з її потужним інтелектуальним потенціалом має першою перейти на фінансування за програмно-цільовим методом. Потрібно передбачити запровадження нових механізмів фінансування таких програм, як забезпечення закладів освіти сучасним

навчальним обладнанням, національними підручниками нового покоління, інформатизацію освіти, підготовку та перепідготовку кадрів тощо.

Друге. Урізноманітнення джерел фінансування.

Механізм державного фінансування здобуття вищої освіти потрібно суттєво переглянути. Державні кошти тут мають виділятися адресно, спрямовуватися на підготовку конкретного фахівця. Визначальним шляхом такої нової фінансової системи є розвиток державного цільового кредитування громадян. Однак порядок надання таких кредитів ще потребує вдосконалення. А механізм їх погашення повинен враховувати подальшу трудову діяльність того, хто отримав фахову підготовку за державний кредит.

Слід і далі удосконалювати систему фінансової підтримки молоді, яка бажає навчатися. Це можна робити шляхом створення фондів, державно-громадських та регіональних організацій, довгострокової державної освітньої позики, створення освітнього банку, який має стати її гарантом.

Стратегічне завдання – створити механізми залучення в освіту додаткових коштів. Потрібні алгоритми акумуляції цих коштів, що будуть використовуватися на потреби галузі. Тут можна активніше залучати роботодавців, місцеві бюджети.

Третє. Використання

внутрішніх можливостей системи освіти для задоволення власних потреб. Багато в чому ми наслідуюмо модель фінансування освіти, яка дісталася нам у спадок від Радянського Союзу. За нею ми й надалі відносимо освіту до затратної соціальної сфери, а не до високотехнологічної продуктивної сили. Освіта може і повинна заробляти кошти, які потім мають спрямовуватися на її розвиток. І не лише через надання платних послуг.

В освіті зосереджено значний потенціал розробок технологій, на які є попит. Потрібно лише навчитися вірно ним користуватися, у тому числі й через захист інтелектуальної власності.

Суттєві можливості є у використанні потужностей виробництв при вищих навчальних закладах, системи професійно-технічної освіти, зокрема, розв'язання проблеми виготовлення новітнього навчального обладнання. Це також забезпечить умови для впровадження розробок вечних, поліпшення практичної підготовки учнів та студентів через їх залучення до роботи на цих підприємствах. Звичайно ж, необхідно забезпечити навчальним закладам і відповідну самостійність у використанні зароблених коштів на потреби власного розвитку.

Перелік пропозицій можна продовжувати. І я думаю, що освіті стане сил, щоб гідно вирішити ці проблеми.

**ОСВІТА –
ВИСОКОТЕХНО-
ЛОГІЧНА
ПРОДУКТИВНА
СИЛА**

*Григорій
Науменко*

**Освіті стане
сил, щоб
гідно вирішити
свої
проблеми**

ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ – ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

ДУМКИ, ІДЕЇ, ПРОПОЗИЦІЇ ВЧЕНИХ-ПЕДАГОГІВ

2 вересня 2002 року в школах України розпочнеться новий навчальний рік – другий рік 12-річної школи. Перший її урок пройде під девізом: “Здоров’я дітей – здоров’я нації”.

За даними численних статистичних досліджень у перший клас українських шкіл приходять 60% нездорових дітей. А серед випускників здоровими залишаються 10%. Відтак у 30 випадках із 40 саме школа руйнує здоров’я наших дітей. З ким же, як для кого будуємо нашу державу? Що робити?

З такими питаннями ми звернулися до вчених-педагогів, академіків АПН України. Їм слово.

У НАС З ВАМИ ОДИН ОБ’ЄКТ – ДІТИ!

Г остро стоїть сьогодні проблема формування нової особистості. Особистості, яка б мала міцні знання та вміння, широкий культурний і політехнічний світогляд, вміла користуватися новітніми технологіями, приймати нестандартні рішення і — головне — була здоровою та вела здоровий образ життя.

У Законі України «Про загальну середню освіту» наголошується на тому, що загальноосвітній навчальний заклад повинен забезпечувати безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров’я, формувати гігієнічні навички та засади здорового способу життя учнів.

Ще досить мало міжгалузевих масштабних дос-

ліджень, спрямованих на якісну зміну усталених технологій організації навчально-виховного процесу (зокрема, на основі застосування новітніх комп’ютерно-інформаційних, у тому числі й телекомунікаційних технологій). І якщо на цей час вже відомо, як зберегти фізичне здоров’я дитини під час її роботи за комп’ютером, то наслідки впливу взаємодії дитина — комп’ютер — програма — інформація на психіку дитини ще є абсолютно невідомими.

Останнє особливо стосується «безконтрольного» використання дитьми ресурсів і можливостей глобальної інформаційної ме-

**Василь
МАДЗИГОН**

Перший віце-президент АПН України, академік АПН України

Держава
і освіта

Віртуальний
круглий стіл

Директор школи, ліцею, гімназії № 42002

Ще досить мало міжгалузевих масштабних досліджень, спрямованих на якісну зміну установлених технологій організації навчально-виховного процесу

режі Інтернет. Увесь цивілізований світ уже почав бити тривогу з приводу психічного розладу молоді, що «блукає» в Інтернеті. Час і нам почати спільно досліджувати цю проблему, оскільки останнім часом в Україні кількість користувачів послугами Інтернету почала збільшуватись у геометричній прогресії. Як наслідок — помітно збільшилась кількість звернень до лікарів-психологів молодих людей та їхніх батьків із скаргами на порушення психіки, зумовлені інформаційним стресом. Давайте разом шукати дієві засоби, щоб запобігти тим негативним явищам, що супроводжують інформатизацію суспільства.

Найбільш вагомий внесок у розв'язання означених проблем роблять науковці, які працюють у відділенні психології, вікової фізіології та дефектології. Очолює це відділення академік, доктор психологічних наук, професор С. Д. Максименко, який є одночасно директором Інституту психології ім. Г. С. Костюка і зав. кафедрою психології Національного медичного університету. До складу цього відділення входять Інститут психології, Інститут дефектології, Інститут соціальної та політичної психології, Український науко-

во-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Південний науковий центр, науковці яких беруть безпосередню участь у дослідженні окремих аспектів обговорюваної сьогодні проблеми.

Вирішення психолого-педагогічних проблем у зв'язку з переходом до нової структури 12-річної загальноосвітньої середньої школи неможливе без урахування фізичного, психічного і соціального здоров'я дітей. Практично всі установи АПН залучені до вивчення цих проблем. Крім того, вчені Академії є виконавцями окремих розділів і пунктів Національної програми «Діти України», Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства, Національної програми профілактики СНІДу та наркоманії, Національної програми «Репродуктивне здоров'я 2001-2005».

Детальніше про це йтиметься далі у виступах наших академіків. "Але оскільки спільний у нас з вами один об'єкт — це діти, то потрібно ще більше об'єднати наші зусилля, щоб вони росли здоровими й освіченими", — такими словами Василь Миколайович закінчив своє вступне слово на спільній сесії Академії медичних наук України та Академії педагогічних наук України "Актуальні проблеми здоров'я та освіти дітей на початку XXI століття."

А нам з Вами, шановні колеги, залишається бути мужніми, щоб побачити ситуацію в країні такою, як вона є, та мудрими, щоб серцем прозріти шляхи її поліпшення. Взяти на себе відповідальність, щоб Світ справді став сприятливішим для всіх українських дітей.

РЕАЛІЗАЦІЯ ОЗДОРОВЧОЇ ФУНКЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У попередній період розвитку освіти утверджувався стереотип зв'язку: спочатку соціальне, суспільне, а особистість — це доважок до неї. Щоб повернути освіту в інтересах учня, щоб зберегти і розвинути інтелектуальний і духовний ресурс вчительства, потрібні глибокі якісні зміни.

Не тільки потреба особистісного розвитку визначає силу змін. Змінився світ, у якому ми живемо. За останні 15-20 років більшість країн Заходу і Сходу провели докорінне реформування своїх освітніх систем. Перехід до інформаційного суспільства, інтеграція і глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, які відбуваються у світі, вимагають переосмислення змісту освіти на всіх її рівнях. Стосовно української школи слід сказати, що в цілому це непогана система. Але є кілька позицій, які гальмують її розвиток. Передусім, за останні роки ускладнився зміст програм, а також майже у 1,5 рази зріс їх обсяг. Величезним є відставання нашої школи в оволодінні учнями комп'ютерною грамотністю, іноземними мовами; принципових змін має зазнати соціальний розвиток і життєва компетентність випускників шкіл. Все це гальмує різнобічний розвиток дітей, негативно впливає на стан їхнього здоров'я, мотивацію

навчання. Особливо слід підкреслити, що наше покоління зростає в умовах екологічних і економічних криз, відчуває нестабільність життя.

Зосередженість на потребах особистісного розвитку і виховання учнів вимагає проектування організації навчального процесу, його змісту, методики на принципі індивідуалізації. Це потребує наукового забезпечення комплексного підходу до реалізації оздоровчої функції школи. Охарактеризуємо основні позиції, які ми вважаємо пріоритетними.

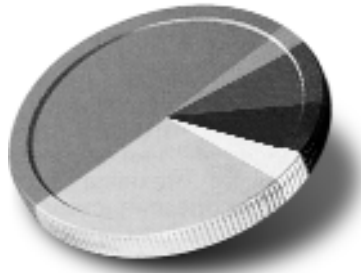
1. Передусім слід створити умови для повноцінного проживання кожною дитиною в школі, в сім'ї її вікового періоду, тобто позбавитися функціонального підходу до оцінки можливостей кожного віку, а натомість утвердити самоцінність дитинства, його незаперечні права. Кожен етап шкільного життя, це не класи, а життєвий простір для розвитку і виховання особистості в колективі.

2. Реалізація у навчально-виховному процесі ідей особистісно орієнтованого навчання і виховання, які зберігають неповторність, унікальність дитини, повинна будуватися на засадах збереження її гідності, партнерства, нової педагогічної

Олександра САВЧЕНКО

Віце-президент АПН України, академік АПН України

Діаграма 1. Структура поширеності захворювань дітей

етики. (На жаль, у школах все частішими стають випадки прямого чи завуальованого педагогічного насилля у його широкому розумінні: приниження, грубість, створення ситуацій страху, безвиході. «Дитина — складна біосоціальна система, а традиційна школа, як структура, де вона навчається, є достатньо примітивною. Навчання здебільшого сконструйоване як система педагогічного насильства. Програма особистісного розвитку постійно зазнає деформації. Учням часто висувають такі вимоги, які вони виконувати не в змозі. Пропонується система і стиль стосунків, які автоматично викликають протидію»).

Цей суворий висновок є справедливим для частини наших шкіл, у тому числі і так званих елітарних.

Як зменшити стресові ситуації у школі? Передусім слід уникати стресогенних факторів, які є у комплектуванні класів (1 клас, 5 клас, 9-10 класи), у процесі контролю і оцінювання учнів.

Дати дитині певну свободу у виборі темпу занять, вибору профілю навчання. Чудовий приклад індивідуальної траєкторії навчання учнів основної і старшої

школи маємо в авторській школі чл.-кор. АПН України М. П. Гузика. Враховуючи здібності, життєві плани дітей, у ній будують режим школи-комплексу (навчальний корпус, школа мистецтв, спортивна школа) таким чином, щоб кожен учень знайшов себе, виявив себе як особистість, розвивав себе фізично і духовно. Тут іде мова не про лікувально-профілактичні заходи (вітамінні столи, фіточаї, групи здоров'я та ін.), а про суто здоров'язберігаючі педагогічні технології. А саме, коли у дитини є вибір, є перспектива, є відповідність навантаження реальним можливостям.

Особливо уважно маємо поставитися до масового навчання 6-річних дітей. Гігієнічні умови роботи початкової школи значно погіршилися. А увага управлінців і вчителів саме до врахування фізіологічних і психологічних особливостей малюків послабилась.

Не можна обминути і тривожний факт, що 60 % дітей, які вступають до школи, мають психосоматичні порушення. Зростає кількість дітей із психоневрологічними хворобами. Значна кількість дітей перших класів потребує уваги шкільного психолога.

Психологи наголошують: важливо забезпечити поступальний функціональний розвиток наприкінці шостого року життя дитини (уява, децентрація мислення, довільна поведінка, об'єктивна самооцінка). Це головна умова переходу до опанування нової провідної діяльності — навчальної. Вчені

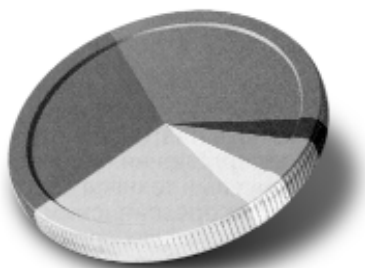
Стосовно української школи слід сказати, що в цілому це непогана система

Інституту психології на нових методологічних засадах підготували змістовний практикоорієнтований посібник із проблем визначення готовності дітей 6-річного віку до школи і комплектування перших класів.

ЦЕНТР НЕЗАЛЕЖНОГО ТЕСТУВАННЯ ВИПУСКНИКІВ

У суспільстві помітне незадоволення системою випускних екзаменів і процедурою доступу до вищої освіти. Діти, не відійшовши від напруження випускних іспитів, готуються до ще більш напруженого етапу — вступу до ВНЗ. Перспективним є поступове запровадження системи єдиного національного екзамену, за яким ВНЗ мають право зараховувати на навчання за балами атестату про загальну середню освіту. Для цього потрібен час, щоб відпрацювати якомога більш об'єктивну та доступну процедуру. Перші кроки у цьому напрямі зроблено. АПН є співзасновником (спільно з фондом «Відродження») Центру незалежного тестування випускників.

Як школа має реагувати на інформаційну агресію? Адже це також форма насилля. Вживаючи цей вислів, маємо на увазі ту обставину, що дитина щодня одержує з різних джерел велику кількість різноманітної інформації, способи подання якої переважно наступальні, а зміст нерідко суперечливий, іноді й відверто негативний. Мозок, свідомість дорослої людини, як правило, відштовхує непотрібні знання, забуває,

Діаграма 2. Структура поширеності смертності дітей

диференціює позитивний і негативний вплив. Мозок дитини, ніби губка, всмоктує стихійну інформацію із різних джерел, утворюючи в свідомості калейдоскопічну суміш. Сучасні діти звикають одержувати інформацію мимохіть і так само швидко, як і дізналися, забувати її, або ж переносити можливі ситуації на реальне життя.

РОЛЬ ВЧИТЕЛЯ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Дуже ускладнилась роль вчителя, адже в інформаційному суспільстві шкільні знання стають лише одним із багатьох джерел пізнання. Орієнтувальний рефлекс «що це таке?» як рушій допитливості, інтересу і врешті-решт пізнавальної потреби людини надто послаблюється, а учень губиться у потоці інформації. Протистояти по-справжньому цим глобальним процесам школа не може. Але вона в змозі вчити дітей працювати з інформацією і критично оцінювати її. Стосовно інформаційних умінь маємо на увазі, що людина запам'ятовує належно лише те, що для неї життєво необхідне, значуще, з чим во-

Зміст, а найбільше це способи діяльності, які учні засвоюють у школі, мають бути загальнокультурного значення, а якщо не вистачає інформації, діти мають знати, де її знайти

на постійно має справу. Підкреслюю, що у Державних стандартах, у блоці, який окреслює рівень вимог до навчальних результатів, ми використовуємо різні словесні еталони: мати уявлення, знати, розуміти, застосовувати за зразком, самостійно, у новій ситуації. Цей підхід сприяє диференціації вимог до учнів.

Зміст, а найбільше це способи діяльності, які учні засвоюють у школі, мають бути загальнокультурного значення, а якщо не вистачає інформації, діти мають знати, де її знайти. Слід захочувати дітей зіставляти інформацію, одержану з різних джерел, для розвитку їхнього критичного мислення, позбавляти сліпої довіри до друкованого слова.

Ключова ідея реформування школи – розумне розвантаження учнів. У розроблених науковцями Академії державних стандартах на нових засадах визначено зміст і обсяг початкової освіти: виділено основне базове ядро кожної освітньої галузі, посилено практичну спрямованість вимоги до кінцевих результатів, має бути більш широкий діапазон показників, які визначають рівень індивідуальних досягнень дитини в техніці читання, письма, обчислень.

Визначення обов'язкового мінімуму навчального матеріалу і вимог до його засвоєння дозволить ввести додаткові освітні послуги, розширити можливості вибору профілю навчання у старшій школі. Принагідно зауважимо, що перспективним є перехід на функціонування школи (початкової,

основної, старшої) в окремих приміщеннях. Це створює більш сприятливі умови для психологічного комфорту учнів однієї вікової групи.

Реалізація оздоровчої функції школи передбачає також посилення ролі людиназнавчих предметів, які формують у дітей необхідне коло знань щодо можливостей людського організму, людської психіки, розвивають уміння і навички здорового способу життя.

За концепцією 12-річної середньої освіти передбачено введення в усіх класах інтегрованого курсу «Основи здоров'я», який включає в себе валеологію і основи безпеки життєдіяльності.

Науковці Інституту проблем виховання і Інституту педагогіки вже зробили нові навчальні програми з цього предмету для 1-2 класів 12-річної школи. Але, на жаль, до цих програм немає відповідних навчальних посібників, окрім «Абетки здоров'я», створеної лікарем, Т. Є. Бойченко. Тому на часі посилення кадрового складу наукового підрозділу, який би забезпечував нову освітню галузь «Основи здоров'я і фізична культура».

Потрібно більш активно на міжгалузевому рівні працювати над валеологізацією освіти. Водночас, слід сказати, що педагогічна і психологічна науки із запізненням реагують на проблеми валеологізації освіти, а це зумовлює появу посібників, які написані людьми, далекими від справи. Може через недосконалість перших підручників з валеології педагогічна громадськість і батьки нерідко висловлюють

недовіру цьому предмету.

Принагідно хочу відзначити плідну роботу проекту «Молодь за здоров'я», яку на партнерських засадах Україна виконує з Канадським міжнародним бюро з охорони здоров'я. Вже понад п'ять років його виконавці, а серед них і науковці АПН, науковці із установ МОЗ, на наукових експериментальних засадах створюють підручники, посібники для шкіл, батьків. Зараз, наскільки нам відомо, цей проект поширюється на засадах співпраці із Центрами соціальної роботи з молоддю, залучається до розв'язання найскладніших проблем — профілактики алкоголізму, тютюнопаління, СНІДу. На жаль, ці хвороби дуже помолодшали і створюють для суспільства очевидну загрозу.

Зазначу, що у розв'язанні саме цих найскладніших питань духовного і фізичного здоров'я велику наукову і практичну роботу здійснює наш Центр превентивного виховання, який працює на гранти міжнародних проектів (керівник В.М.Оржеховська).

Реформування школи в контексті реалізації оздоровчої функції передбачає суттєві зміни в організації навчального режиму. Ці зміни повинні сприяти упорядкуванню і ритмічності навчальної діяльності протягом дня, тижня, року. За Законом про загальну середню освіту у I і II класах зменшено тривалість уроків (відповідно 35 і 40 хв.), збільшено тривалість перерв. Загалом визначено норму максимальної кількості ро-

бочих днів у кожному навчальному році, у Концепції 12-річної школи зафіксовано максимальні навчальні навантаження для учнів основної і старшої школи.

Треба повернути у школи проведення на якісно новому рівні єдиного рухового режиму, фізичних вправ із музичним супроводом, зняття статичних перевантажень шляхом організації рухової діяльності на перервах. Істотних змін потребує теоретичне і практичне застосування нового підходу до організації фізичного виховання. Особливо важливим є врахування при цьому вікових, індивідуальних і статевих особливостей. Змалечку слід створювати в школі культ спорту, мотивувати до фізичної досконалості.

Отже, особистісно зо-

Широке впровадження інноваційних педагогічних технологій з високою інтенсифікацією навчального процесу без урахування індивідуальних психофізіологічних можливостей дітей і підлітків стало чинником високого ризику для здоров'я школярів, особливо в умовах нових форм навчання (гімназії, ліцеї, колегіуми). Інтенсифікація учбового процесу, великий об'єм і складність матеріалу, що засвоюється підвищують навантаження на організм в період його формування, з яким може справитися без шкоди для здоров'я далеко не кожна, навіть обдарована, дитина.

До 11 класу спостерігається більш виражене погіршення стану здоров'я школярів, що вчать у закладах нового типу, в порівнянні з традиційною школою. У них в 1,5-2 рази частіше реєструється патологія опорно-рухового апарату, органів травлення, зорового аналізатора, в 2-4 рази частіше — підвищений артеріальний тиск (у 23% учнів), неврози, прикордонні нервово-психічні розлади. У 70% гімназистів і учнів колегіумів, виявляється нестійкість емоційної сфери і високий рівень тривожності. Доведено, що перелічені відхилення в стані здоров'я носять ситуативно зумовлений характер.

Коренев Н.М. Проблеми формування здоров'я учасників в сучасній школі. //Ж-л Академії медичних наук України. — т.7, №3. — 2001. — С.476.

рієнтована освіта ґрунтується на повному врахуванні вікових та індивідуальних особливостей. Новий тип навчання утверджує людську гідність вихованця. На всіх рівнях освіти *ми виходимо з того, що дитина не робот, не соціальна маріонетка, а людина зі своїми інтересами, потребами, здібностями*. Врахування цього фактору створює сприятливу атмосферу навчання.

У реформуванні школи ця ідея має послідовно реалізуватися в усіх складових якості освіти: відборі змісту, педагогічних технологіях, управлінських процедурах, критеріях і оцінці результатів. Однак цьому процесу поки що бракує цілеспрямованості, наскрізності, немає належного навчально-методичного забезпечення. Концептуальне розуміння сутності і необхідності принципу особистісного підходу вимагає глибшого наукового підґрунтя. Зараз дуже часто вживається цей вислів, а що стоїть за цими словами? Є небезпека спрощеного, декларативного вживання цієї категорії. В Академії вже досліджуються важливі психолого-педагогічні аспекти цієї проблеми (акад. І. Д. Бех, С. Д. Максименко, Г. Г. Балл, І. А. Зязюн та ін.), але цього дуже і дуже замало. Необхідно виходити на комплексні дослідницькі проекти, які дозволять нагромадити знання щодо організації особистісно орієнтованого навчання і виховання як цілісної системи на кожному віковому і мікрівіковому етапі шкільного дитинства.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ

Нові цілі і цінності освіти зумовлюють *нове розуміння категорії «управління якістю освіти»*. Погляд на якість як сукупність показників, що узагальнено характеризують її через кількість учнів, які навчаються відмінно і добре, є учасниками олімпіад, конкурсів, вступають до ВУЗів, відзеркалює, на наш погляд, цінності уніфікованої освіти, де всіх треба вчити і оцінювати однаково, де ЗУН

відіграють самодостатню роль. Сучасне і перспективне розуміння якості освіти передбачає, що вона визначається не лише кількістю і якістю знань, але й якістю особистісного, психічного, фізичного, громадянського розвитку покоління. Визначаючи ці результати, маємо домогтись у теорії і практиці управлінської діяльності (хоча б на рівні атестації кожної школи), щоб брався до уваги поряд з іншими показниками і особистий розвиток учнів, стан їх здоров'я. На педагогічному і психологічному рівні це потребує передбачення і зведення до мінімуму негативних наслідків організації навчально-виховного процесу. Такий підхід, на жаль, ще не став об'єктом наукових досліджень, мало цьому приділяється уваги і у перепідготовці керівних кадрів.

Ставлячи у центр управлінської діяльності емоційне, фізичне, соціальне благополуччя дітей, керівники усіх типів навчальних закладів мають навчитися проектувати і прогнозувати освітні результати в інтересах здоров'я дітей, упереджуючи негативні наслідки.

Одним із магістральних шляхів такого управління є різнобічне врахування відомого усім нам, але й досі слабо реалізованого принципу природовідповідності. Коли мова йде про педагогічні інновації, їх виконавці завжди говорять про зміст, методи, а не про вплив на здоров'я дітей. Вчителі мають оволодіти технологією різнорівневого навчання, яке передбачає право учнів на різний темп навчання, різний рівень навчальних досягнень. Не забуваймо, чим в складніших умовах досягає дитина результатів, тим вони цінніші і значущі для неї. Як писав В. Сухомлинський, «*немає і не може бути абстрактного учня..., навчання — не передача знань, а людські стосунки*». Страх, відраза до школи, перевтома, негативний життєвий досвід стосуються конкретної дитини, причина їх виникнення теж конкретна. Тож виключно важливо, щоб у новій ситуації реформуван-

ня школи в атестації навчальних закладів у підсумковій оцінці якості навчально-виховного процесу закладалися показники, що характеризують здоров'я вихованців у його широкому значенні. *Нагальною проблемою вдосконалення управління школою є забезпечення нормативів для моніторингу найважливіших показників стану здоров'я учнів молодшого шкільного віку, підлітків, юнаків і дівчат.* Очевидно, що якісно виконати таке дослідження можна лише за умов міжгалузевого, комплексного підходу, обробки експериментального матеріалу з різних регіонів України.

Бракує нам і широкої роз'яснювальної роботи, і не лише серед педагогічної громадськості а й через ЗМІ щодо систематичного і грамотного використання вже відомих оздоровчих заходів, які мають стати обов'язковим компонентом навчально-виховного процесу у будь-якій школі. Послаблено увагу до щоденних фізичних вправ для всіх класів, оздоровчих процедур (фіточаї, вітамінні напої, хвилинки розвантаження на уроках), в умовах слабкої матеріальної бази не звертається увага на відповідність навчального обладнання віковим та індивідуальним можливостям учнів.

Усі визнають негативну роль перевантаження. На жаль, наші науковці, пропагуючи педагогічні технології, різного роду інновації, обходять питання: як упередити перевантаження і перевтому? Нам треба брати приклад з медиків, які до кож-

них ліків вказують, чому вони можуть протидіяти. У педагогіці принцип «не нашкодь» не став першорядною управлінською і вчительською заповіддю. *Треба говорити не лише про нові інформаційні технології, а й їх відповідність психозберігаючим ознакам.* В узагальнюючому вигляді, розробляючи і пропагуючи ті чи інші нові методики, нові підручники,

◆ Надзвичайна ситуація склалася з харчуванням дітей та підлітків в учбових закладах. У міських школах обідають лише 1-15% дітей, в сільських — до 30%, а в 20,3% шкіл зовсім не організоване харчування учнів. До того ж, вартість харчування висока, а структура його порушена. Калорійність, об'єм та маса страв часто не відповідають фізіологічним потребам дітей (табл. 1).

У дитячих і підліткових закладах (особливо в сільській місцевості) на 30-80% скорочено штат лікарів та середнього медичного персоналу. Дефіцит медичного обладнання, медикаментів становить від 50% до 80%. Все це, безумовно, призвело до зменшення обсягу медичної допомоги дітям, особливо за рахунок профілактичних заходів.

Порушуються гігієнічні принципи організації навчального процесу. Підвищується навчальне навантаження учнів, зменшується кількість класів, але збільшується їх наповнюваність, і, як наслідок, площа на одного учня зменшується в 1,5-2 рази. Де вже говорити про необхідну кратність повітрообміну приміщень. З переходом на 12-річний термін навчання ці явища будуть поширюватися, оскільки фонд шкільних будівель залишається тим же, а кількість учнів збільшується.

Таблиця 1
Організація режиму навчання і харчування дітей у школах по різних областях України

Показник	% (від - до)
Групи продовженого дня з порушенням добового режиму та умов перебування в школі	43,3 - 79,0
Перевищення навчального тижневого навантаження	8,5 - 52,0
Навчання в 2 та 2,5 зміни	3,6 - 32,0
Відсутність гарячого харчування	84,0 - 91,7
Взагалі не організовано харчування	20,3
Відсутність медичного забезпечення	12,0 - 80,0

обладнання, здійснювати їх наукову комплексну експертизу. За її допомогою мають вивчатися та оцінюватися можливості нових методик для таких цілей:

- створення сприятливої морально-психологічної атмосфери, зміцнення психічного здоров'я учнів (а це означає, що потрібно упередити можливий авторитарний чи завуальований тиск на особистість дитини);
- економного витрачання інтелектуального, емоційного, фізіологічного ресурсу дитини; неприпустиме будь-яке надмірне навантаження, яке зумовлює стреси, неврогенні ситуації.

На жаль, нам бракує комплексних досліджень, які б показували зв'язок між поведінкою і здоров'ям дітей, станом шкільного середовища і здоров'ям дітей. Ми знаємо, як швидко зростає кількість хронічно хворих дітей, починаючи з молодших класів. Проте емоційно-пізнавальна сфера й інтелект дітей, яким важко вчитися, які часто хворіють, не стали об'єктом глибоких, практикоорієнтованих психологічних і педагогічних досліджень.

Складність виховання здорового покоління значною мірою зумовлене станом сімей. Зростання кількості проблемних сімей, безпритульність, недостатня соціальна допомога багатодітним сім'ям, нехтування правами дітей у сім'ї — досить стійкі явища нашого життя. У багатьох сім'ях втрачено традиційну для нас культуру пестування дитини. Натомість, за результатами соціологічних досліджень, багато дітей саме в сім'ї набувають негативний життєвий досвід. І це не завжди пов'язано з економічним становищем. Частина сімей збільшила дистанцію між батьками і дітьми, переклала відповідальність на школу. Батьківство як соціальна функція виявилось для частини громадян непосильним тягарем. Зараз можна говорити про певну кризу сучасної сім'ї.

В Академії педагогічних наук розроблюється низка тем щодо вихован-

ня дітей у різних умовах, у тому числі тих, які перебувають в особливо скрутних і надзвичайних умовах (дітси́роти, діти, позбавлені батьківського піклування, які проживають в екологічно несприятливій місцевості).

Науковці Академії досліджують сім тем, безпосередньо пов'язаних з вирішенням конкретних питань збереження і зміцнення фізичного, морального, психічного здоров'я дітей і молоді. Йдеться, зокрема, про розробку системи психокорекційних впливів на особистість соціально дезадаптованих неповнолітніх, а також систему превентивної роботи в освітніх закладах, з'ясування норм психічного і фізіологічного навантаження, що сприяють розвитку учнів, створення і впровадження діагностико-корекційних методик індивідуального розвитку учнів в умовах шкільного навчання, дослідження форм і методів фізичного виховання школярів а також соціально-педагогічної реабілітації вихованців закладів інтернатного типу, розробку методики індивідуального і сімейного консультування і психотерапії.

Однак цього замало. *Оздоровчі функції шкільної освіти мають стати окремим комплексним проектом Академії.* Вченим-педагогам належить більш активно здійснювати просвітницьку роботу, ініціювати заходи, які утверджують здоровий спосіб життя, цінності «лікувальної педагогіки». Особливо важливим є кадрове забезпечення реформи: поповнення шкільного штату психологами, валеологами, логопедами.

Потрібно у найближчий час внести зміни до психолого-педагогічної підготовки і перепідготовки керівників шкіл і учителів, доповнити її питаннями охорони здоров'я дітей, забезпечити кадрами систему безперервної валеологічної освіти, разом зі ЗМІ, спортеменами сприяти масовому фізкультурному руху в країні.

Нам потрібно поспішати створювати все можливе для поліпшення здоров'я молодого покоління, використати сповна наш потужний науковий потенціал.

УЧБОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ШКОЛЯРІВ

Проблема навчального навантаження є однією з больових точок освіти. У зв'язку з розвитком науки, техніки і технології, переходом до інформаційного суспільства значно зростає обсяг інформації, а також відповідних умінь і навичок по оперуванню інформацією, що ними має оволодіти підростаюче покоління. При цьому значно зростають інтелектуальні можливості кожного нового покоління. *Наведемо кілька прикладів.* Нагадаємо, що були часи, коли прості арифметичні дії вивчали лише в університетах, причому в більшості з них вивчалися лише дві дії: додавання і віднімання. Що ж до множення і ділення, то вони вивчалися лише в деяких елітних вищих навчальних закладах. Або інший приклад: кілька десятиліть тому вважалося, що програмування доступне лише найбільш здібним, інтелектуальній еліті. Про те, щоб вивчати його основи в школі, навіть не йшлося.

Основна причина учбового перевантаження учнів — це не насиченість навчальних програм, а недосконалі технологія навчання, яка досить часто ігнорує не лише психофізіологічні, а й суто психологічні особливості психічного здоров'я учнів.

Однією з найважливіших умов збереження психічного здоров'я учнів є дотримання науково обґрунтованих психогігієнічних норм

організації навчання школярів з урахуванням індивідуальних норм навантаження, здатність витримувати навчальне навантаження, не тільки зберігаючи стан повного душевного, тілесного та соціального благополуччя, але збільшуючи при цьому якість власного психічного здоров'я. Саме тому особливості важливості набувають вихідні в українській психології принципи цілісності психічного життя особистості, взаємозв'язку психічних процесів і властивостей, розвитку особистості у процесі навчання та виховання, соціальної зумовленості психічного життя людини.

Соціально-психологічна рівновага, що забезпечується засобами загальної середньої освіти, полягає у створенні фундаментальної основи, що визначає базальний, природно детермінований мінімум усвідомлення всіма громадянами свого призначення, здатності до самозбереження та власного розвитку. *Основними психогігієнічними закономірностями, що визначають значущість навчального навантаження учнів для якісного стану їх психічного здоров'я, є такі:*

**Сергій
МАКСИМЕНКО**

Директор Інституту психології АПН України, академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології, академік АПН України

- предметно-особистісна цілісність навчання у початкових класах, яка реалізується у викладанні всіх предметів одним учителем; розірвання цієї цілісності, як свідчать проведені в нашому інституті дослідження, створюють латентні дисгармонії, що й становить собою сутність психологічного навантаження учня в процесі навчання:

Поняття ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я включає в себе шляхи гармонізації людини, її бажань, амбіцій, здібностей, ідеалів, почуттів і свідомості для того, щоб впоратися з основними потребами. Існує багато ступенів психічного здоров'я. Його можна визначити на підставі таких показників: 1) як Ви ставитесь до себе; 2) як Ви ставитесь до інших; 3) як Ви справляєтеся з вимогами життя.

Конкретизація цих положень:

I. Психічно здорові люди добре ставляться до себе: 1) до себе, як і до інших, вони ставляться толерантно, спокійно; 2) вони не применшують і не перебільшують свої здібності; 3) вони можуть сприймати свої недоліки; 4) вони поважають себе; 5) вони вважають, що можуть подолати більшість ситуацій, що виникають.

II. Вони почувають себе добре з іншими: 1) вони враховують інтереси інших людей; 2) вони люблять людей і довіряють їм; 3) вони не принижують інших і не дозволяють іншим робити цього; 4) вони вважають себе частиною групи; 5) у них є почуття відповідальності за інших людей.

III. Вони відповідають вимогам, які висуває життя: 1) при виникненні проблеми вони намагаються їх вирішити; 2) вони не бояться взяти на себе відповідальність; 3) вони встановлюють реалістичні цілі; 4) вони можуть самостійно приймати рішення; 5) їм подобається докладати зусилля до того, чим вони займаються.

Аналогічна точка зору висловлена в оксфордському психологічному словнику. В ньому сказано: «Термін часто використовується для позначення того, хто функціонує на високому рівні поведінкового і емоційного регулювання і адаптованості, а не того, хто просто не є психічно хворим».

- інтерференція взаємовиключних способів дій, стани нерозв'язаних протиріч, підвищення напруженості внаслідок зростання психогенності навчального середовища;
 - сприятлива емоційна цілісність педагогічного впливу у підлітковому віці при набутті базової освіти, зокрема рівновага позитивного емоційного фону навчання, оскільки, як свідчать дослідження, сприймання учнів 5-9 класів характеризується домінантами суперечливих емоційних станів, їх переважанням над розмірковуваннями; тому менше значення має зміст предмета, ніж людина, яка цей зміст викладає; менше значення має людина, ніж її емоційний стан, система ставлень;
 - створення умов для самовиразу особистісного самоствердження та самовідповідальності, визнання юнацької дорослості й зрілості при набутті повної середньої освіти.
- Психогігієнічною місією освітньої системи є створення і постійне підтримування колізії між пізнаним і незнаним, забезпечення індивідуально посиленої міри новизни, її оптимального співвіднесення з пізнавальним досвідом особистості. Цілісність системи знань, оволодіння якою забезпечує система загальної середньої освіти, є наступним за важливістю чинником формування психічного здоров'я. Виходячи з цього, якість психічного здоров'я дитини, підлітка, дорослої людини становить собою індивіду-

альну властивість особистості забезпечувати власну процесуальну цілісність, адекватну внутрішній природі, у взаємодії з самим собою і довкіллям. Отже, формування особистості за своєю психологічною сутністю є утворенням якості психічного здоров'я, типовою властивістю якої є унікальність, вироблення неповторної системи психічної самоорганізації людини.

Загальновідомо, що погіршення психічного здоров'я школярів найчастіше спостерігається через їхнє перевантаження, причому йдеться про розумове перевантаження. Слід зазначити, що і спеціальні дослідження, і спостереження показують, що в сучасних умовах школярі занадто навантажені учбовою діяльністю, а це негативно впливає на стан як фізичного, так і психічного здоров'я. Це пояснюється тим, що від учнів вимагається запам'ятовування значного обсягу інформації, яка аж ніяк не впливає ні на розуміння сутності певного навчального предмету, ні на психічний розвиток школяра. Досить часто вчителі зловживають кількістю домашніх завдань, не беручи до уваги завдань, що дають інші вчителі. У зв'язку з Цим заслуговують на увагу спроби визначити науково обґрунтовані норми учбового навантаження учнів. Однак не можна погодитися з тим, що основними є часові показники учбового навантаження і основний шлях зменшення навантаження вбачають у зменшенні обсягу знань.

Не можна не погодитися з думкою фахівців, які вважають, що *коли працювати за старою методикою навчання, де основні пріоритети — сума знань, освітній стандарт, то зменшення кількості годин і учбового навантаження проблему здоров'я школярів не вирішить*. Показово, що ці слова належать медику, доктору медичних наук В. Ф. Базарному. Який шлях розв'язання проблеми пропонує фахівець? На його думку, необхідно замінити наукову платформу у підходах до освіти. Якщо працювати в режимі психомоторного роз-

кріпачування і сенсорної свободи школярів, користуючись здоров'яохоронними технологіями, то дітям за цих умов можна буде навіть нарощувати змістове навантаження в рамках шкільних предметів.

При оцінюванні учбового навантаження слід розрізнити складність як об'єктивну характеристику завдання і трудність — його суб'єктивну характеристику. Учбове навантаження школяра фактично залежить передусім від його трудності. *При розробці норм учбового навантаження не можна не враховувати, по-перше, яку саме діяльність учень виконує і, по-друге, який особистісний смисл вкладає, а, значить, і який інтерес викликає те чи інше учбове завдання*,

У зв'язку з цим доречно пригадати: ще І. П. Павлов показав, що коли інформація не викликає інтересу, у корі головного мозку формується центр її активного відторгнення. *А працювати учням без інтересу — значить формувати не творців, а тупих виконавців*. Саме тому не можна розв'язати проблему оптимального учбового навантаження, а тим самим і збереження психічного здоров'я учнів, безвідносно до мотиваційного аспекту навчання. А оскільки він значною мірою залежить від системи навчання в цілому, можна стверджувати: для збереження психічного здоров'я школярів необхідно практично реалізувати технології, які ґрунтуються на наукових принципах розвивального навчання.

Один з основних принципів розвивального навчання, який має безпосереднє відношення до психічного здоров'я школярів — це *орієнтація навчання на сензитивні періоди розвитку, яка передбачає вивчення саме того змісту, до якого учні схильні у даному віці*. Тому, як справедливо зазначав свого часу Д. Б. Ельконін, при розв'язуванні питання про включення в навчальні програми того чи іншого розділу необхідно враховувати не лише те, чи доступний певний матеріал, а й те, чи доцільно це робити. Не можна погодитися з думкою про те,

Для збереження психічного здоров'я школярів не можна прискорювати перехід дітей з одного ступеню розвитку на інший

що у житті дитини є такі стадії росту, що мають значення лише для наступних періодів, через які нібито можна перестрибнути. Так, Д. Б. Ельконін різко заперечував проти того, що успіхи дошкільного виховання розглядаються лише через призму підготовки дітей до школи, та ще й в дуже вузькому діапазоні (вміння читати, писати, лічити). «Взагалі, — продовжував Ельконін, — підхід до окремого періоду розвитку в дитинстві не можна розглядати вузько прагматично — як підготовку до наступного етапу розвитку. Все відбувається якраз навпаки. Перехід до наступного, вищого етапу розвитку готується й визначається тим, наскільки повно прожитий попередній період, наскільки визріли ті внутрішні суперечності, які можуть розв'язатися завдяки такому переходу». При цьому слід враховувати, що всі етапи дитячого розвитку є цінними, і для збереження психічного здоров'я школярів не можна прискорювати перехід дітей з одного ступеню розвитку на інший.

Важливим принципом розвивального навчання є орієнтація на провідну діяльність, закони її зміни, які становлять найважливіше підґрунтя періодизації розвитку. Д. Б. Ельконін і В. В. Давидов на великому матеріалі показали, що психологічні новоутворення кожного періоду в житті дитини визначаються її провідною діяльністю. Тому зв'язок типів цієї діяльності є внутрішнім підґрунтям генетичної наступності періодів вікового психічного розвит-

ку дитини і збереження психічного здоров'я. Водночас необхідно дбати про ампліфікацію (збагачення, підсилення, поглиблення) дитячого розвитку, яка є необхідною умовою різнобічного виховання дитини. Ампліфікація — це умова вільного розвитку, пошуку і знаходження дитиною себе в матеріалі, засіб переборення в тій або іншій формі діяльності або спілкування. Тут доречно згадати М. Монтессорі, яка понад сто років тому наголошувала: «Основною засадою наукової педагогіки має бути свобода учня, яка давала б можливість безпосередніх проявів його особистості».

Отже, принципово важливим є вчасне створення сприятливих умов для психічного розвитку дітей. Одна з найважливіших тут — можливість повноцінно прожити кожний віковий період. Це передусім означає: не пригнічувати природні, найбільш бажані для дитини у цей сензитивний період форми активності; натомість використовувати їх, наповнювати змістом, який найбільше сприяє розвитку. Попри очевидну справедливість цієї вимоги, вона поки що не виконується у масовій освітній, зокрема шкільній, практиці. Найвиразніше це виявляється, скажімо, на початку шкільного навчання, коли всупереч сподіванням дитини на цікавіше життя у статусі школяра її діяльність стає одноманітною, різко обмежується приваблива (і вкрай потрібна) для неї ігрова, рухова, зображувальна активність.

Виключно важливе значення для психічного розвитку дитини має орієнтація навчання на зону її найближчого розвитку, яка визначає, що саме вона може здійснити з допомогою дорослих. Для збереження психічного здоров'я особливо важливе значення має визначення «розмірів» індивідуальної зони найближчого розвитку учня, оскільки негативні наслідки може мати як їх перебільшення, так і їх зменшення.

Дослідження останніх років переконливо довели, що *психічному розвитку сприяє не лише спільна діяльність школяра з дорослим, а й з учнями*. Саме тому важливим є принцип включення школяра у спільну з учнями навчальну діяльність. Саме така діяльність при належній її організації виступає як провідна сила психічного розвитку і збереження психічного здоров'я школярів.

При встановленні норм учбового навантаження з урахуванням психофізіологічних можливостей учня необхідно враховувати нерівномірність (гетерохронність) розвитку і формування психічних дій. При цьому важливо мати уявлення про весь «фронт» розвитку, тобто уявляти не стільки ізольовані рівні розвитку виконавчих, когнітивних, емоційно-оціночних, особистісних компонентів і діяльності, скільки їх чередування, вирівнювання, а потім знову конкуренцію в темпах їхнього становлення. Це є важливою передумовою збереження психічного здоров'я учнів.

Аналізуючи вплив учбового навантаження на психічне здоров'я школярів, не можна не враховувати такого чинника, як *характер взаємин вчителя і учнів*. Дійсно, будь-яка технологія навчання, яка враховує всі норми розвитку дитини і динаміку психічних станів, не дасть належного ефекту, не збереже психічне здоров'я школярів, якщо, наприклад, між ними і вчителем відбуваються педагогічні конфлікти.

У зв'язку з цим зазначимо, що, за даними фахівців, *33-40%* таких конфліктів відбуваються з вини педагогів. Причому, як відомо, їхні негативні наслідки часто мають тривалий характер, а це досить сильно позначається на психічному здоров'ї школярів.

Ми наголошуємо на тому, що однією з найголовніших умов збереження психічного здоров'я школярів є *додержання принципів гуманізації освіти*. Вони передбачають застосування особистісно орієнтованих технологій навчання, ставлення до учнів як до рівноправних партнерів по спільній діяльності, виявлення поваги і любові до них, створення сприятливих умов для спонтанної активності учнів. Розгляд цих проблем виходить за рамки нашої розмови.

На завершення ще раз підкреслимо, що *головною умовою збереження психічного здоров'я школярів є така організація навчально-виховного процесу, яка сприяє розвиткові особистості школяра*.

Будь-яка технологія навчання, яка враховує всі норми розвитку дитини і динаміку психічних станів, не дасть належного ефекту, якщо між нею і вчителем відбуваються педагогічні конфлікти

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ШКОЛЯРІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХНЬОГО ЗДОРОВ'Я

У ході економічних і політичних реформ Україна зіткнулася з неухильним зростанням смертності і захворюваності. Дитинство у цьому зв'язку не є виключенням. Дитяча захворюваність зросла за багатьма показниками. 80% дітей дошкільного віку мають відхилення в здоров'ї. Нервово-психічними розладами, зокрема невротами, страждає третина школярів. До закінчення 11 класу у 42% учнів спостерігаються хронічні захворювання, 50% шко-

Іван БЕХ

Директор Інституту проблем виховання АПН України, академік АПН України

лярів мають порушення у розвитку будови і функцій різних систем організму.

У всі часи люди сприймали здоров'я як те, що має, окрім усього іншого, і власну цінність, хоча цінність здоров'я у різні епохи мислилася у кардинально різних формах. Те, що відрізняє наш час і що, очевидно, у майбутньому проявиться ще більш виразно, пов'язано з розумінням здоров'я не лише у негативному плані як «здоров'я від» — у смислі свободи від хвороби, але і як «здоров'я для» — у смислі тих можливостей діяти, реалізовувати себе, які відкриті людині, оскільки вона здорова. Здоров'я при цьому виступає не просто як щось безмірне, але як те, що співвідноситься з можливостями людини. Нинішній акцент на здоро-

вому способі життя відбиває ту обставину, що, очевидно, ніколи раніше людина не була так близька до того, щоб стати господарем свого здоров'я. І чим більше вона в змозі контролювати своє здоров'я, тим більше вона може сприймати себе як істоту автономну, самодостатню і вільну. Але, зобов'язуючи саму себе вести здоровий спосіб життя, тобто контролювати своє здоров'я, людина покладає на себе і певну відповідальність за свій вибір.

Здоров'я є нині основною життєвою цінністю людини.

Престижність здорового способу життя зростає в сучасному світі. «Модно» займатися тенісом, аеробікою, плаванням, відвідувати тренажерні зали чи мати в домашніх умовах тренажери, слідкувати за своєю вагою, приймати вітаміни й харчові добавки. Інша справа, що все це коштує грошей і не кожен може дозволити собі бути членом елітного спортивного клубу. Але ж існують й інші варіанти, які не вимагають ніяких матеріальних витрат, головне з них — бажання.

Забезпечення здоров'я — це проблема багатofакторна. Фізична культура і здоровий спосіб життя як навчальний предмет є лише однією з складових, що мають розв'язувати цю проблему. Цей навчальний предмет, як ніяка інша навчальна дисципліна, має у цьому плані зазнати сутнісних змін у руслі про-

відних ідей реформування сучасної освіти.

Сучасна теорія і методика фізичного виховання і розвитку підростаючої особистості мають бути переосмислені насамперед на філософсько-методологічному рівні. При цьому системотворючою одиницею для рефлексивного гуманітарного (а не природничо-наукового) аналізу цього рівня виступає категорія «цінність здоров'я».

Традиційна педагогіка у цьому плані питання про формування школяра як повноцінного суб'єкта власного здоров'я прямо не ставила, оскільки не мала для досягнення цієї мети адекватних наукових принципів для відповідної організації освітньої практики.

Тож категорія «цінність здоров'я» для набуття нею індивідуальної дієвості, тобто як психологічного інструменту власного вдосконалення, має бути домірно об'єктивованою, має втратити свою абстрактність, а значить, і суб'єктивну індивідуальність. Така трансформація може статися за умови введення в понятійну педагогічну систему категорії «цінність людської тілесності». Саме в ньому, в тілі, здоров'я набуває свою субстанціональність. У цьому сенсі очевидний високий ступінь взаємозалежності визнання здоров'я як цінності, як нормативно-орієнтуючої характеристики людського життя, і позитивної цінності людської тілесності, значуще зацікавлення ставленням до тіла людини — як на вербально-оцінковому, так і на практично-поведінковому рівнях.

Тож ми повинні рішуче покінути, за висловом вітчизняного психолога Л. С. Виготського, з фельдшеризмом у цій проблемі, оскільки така, на перший погляд, часткова, локальна ситуація насправді має далеко не випадкові і нерідко зовсім протилежні за харак-

ДАНИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, проведених у 1991 і 1998 рр. у ряді регіонів України, засвідчили, що у рейтингу життєвих цінностей у 1991 р. на першому місці стояла сім'я — 84% (як у чоловіків, так і у жінок), далі йшло здоров'я (74%) і діти (74%). Через сім років у числі основних життєвих цінностей на перше місце вийшло здоров'я — 79% (як у чоловіків, так і у жінок), незалежно від віку, рівня освіченості, соціальної диференціації населення.

Самооцінка стану здоров'я — досить симптоматичний показник. Особливо це стосується осіб старшого віку. Про це свідчать дані згаданого дослідження. Так, серед дорослих частка осіб, які оцінили свій стан здоров'я як поганий, складала 24%, як хороший — 17%. Серед дітей стан свого здоров'я оцінювали як поганий 5%.

Фізична культура і спорт є одним з основних чинників, що впливають на стан здоров'я людини. Проте на даний час регулярно чи майже регулярно займаються фізичною культурою і спортом лише незначна частина населення — 18-19%. Ці особи відрізняються від останніх не тільки високим показником здоров'я, а й у цілому ставленням до життя, вони мають інші психологічні особливості свого характеру («оптимістичний життєвий настрій»).

Кількість дітей, які відвідують спортивні секції і регулярно займаються фізичними вправами, з 1991 р. по сьогодні зменшилась десь у 1,7 рази (з 62 до 34%), що пов'язано з відсутністю можливостей оплати за заняття у спортивних секціях, віддаленістю спортивних споруд від місця проживання, але основною причиною (52%) виявляється відсутність активності з боку батьків до залучення дитини до цих занять. Таким чином, основним мотивом, що спонукає дітей займатися спортом, виявляється їх бажання та особистий приклад батьків; і тоді набуті у дитячому віці навички і звички, здоровий спосіб життя будуть супроводжувати людину весь час.

Зауважимо, що підтримка себе у спортивній формі є певним іміджем ділової людини молодого віку, особливо чоловіків. Ця особливість простежується і серед дітей із сімей більш високого матеріального рівня, де частка дітей, що займаються постійно фізичними вправами, складає 43%, серед сімей середнього матеріального достатку — 39% і низького — 35%.

Перед кожним індивідом повстане необхідність адаптації до соціальних змін не тільки душею, але й власним здоровим тілом

тером наслідки як для суспільства, так і для окремої особистості.

З одного боку, таким наслідком виступає широко поширений «тілесний негативізм», який проявляє себе у найрізноманітніших сферах — починаючи від байдужості до власного здоров'я (звичайно, до моменту його втрати), недовіри до свого тілесного досвіду, «голосу тіла», який небагато хто вміє почути і зрозуміти, до пуританського погляду на ті твори мистецтва, у яких розкривається тілесна краса. Другим, протилежним за своєю ціннісною спрямованістю, наслідком неузгодженості тілесного і духовного початків є свого роду соматизація людини, приведення до абсолюту її мускульно-м'язевих достоїнств. Загалом, і перший, і другий підходи мають єдину основу — апріорне виключення тілесного буття людини із соціокультурного простору, винесеність її тілесно-фізичних характеристик за рамки процесу культурної соціалізації, що спричиняє розширення бази для росту девіантної поведінки. На жаль, ця позиція і сьогодні значною мірою схвалюється системою освіти, що склалася, як на рівні загальноосвітньому, так і у сфері професійної підготовки спеціалістів.

Сучасна теорія і практика фізичного виховання і розвитку підрастаючої особистості мусять оперативіно відреагувати в плані зміни своєї мотиваційної основи забезпечення навчально-виховного процесу на ту соціально-економічну ситуацію, яка визначає сутнісні

характеристики нашого суспільства, і в яку включатиметься молода людина. Йдеться про втілення принципів ринкової економіки і широке використання відповідних їм гальм управління у всіх сферах суспільного життя, про істотну децентралізацію в організації і здійсненні різних видів соціальної діяльності тощо. Ці процеси впливають і на актуалізацію проблем, пов'язаних у тих чи інших відношеннях з людським тілом і здоров'ям. Адже для успішного «продажу» себе на ринку праці людині слід мати необхідний стан здоров'я духу і тіла. Ці людські іпостасі набуватимуть значно більшої значущості, ніж у минулі часи. Дійсно, перед кожним індивідом повстане необхідність адаптації до соціальних змін не тільки душею, але й власним здоровим тілом, що під владою цієї душі (свідомості, настанов, орієнтацій) знаходиться.

Перед сучасним фізичним вихованням у цьому зв'язку виникає кардинальна проблема забезпечення внутрішньої єдності цінності здоров'я особистості і базових морально-духовних, смисло-життєвих цінностей, приведення цих цінностей у єдину систему. У такій системі цінність здоров'я має виступати підпорядкованою смисложиттєвим цінностям, їх детермінуючою основою. В іншому випадку людина попадатиме, так би мовити, у смисложиттєвий вакуум.

У цьому відношенні особливо показовим є досвід США і ряду інших розвинених країн. Здається, ось

воно вирішення — зробити із здоров'я культ, основну мету життя, особливо на схилі літ. І мільйони людей починають займатися спортом, бігати, загартовуватися, правильно харчуватися, дихати, не дихати тощо. Однак і тут виникають проблеми, наприклад, що взяти за норму чи як узгодити оздоровлення і підтримку здоров'я з іншими життєвими цілями? Визначити норму не вдається, ще рідше вдається зробити здоров'я основною метою життя, і зрозуміло чому: можна скільки завгодно підтримувати своє дорогоцінне здоров'я, але залишатися при цьому незадоволеним, знаходитися не в ладі з собою, мучитись совістю, вважати, що життя пройшло марно, і таке інше.

Психологічна якість «цінності здоров'я», яка об'єктивується у цінності людської тілесності, набуде достатньої дієвості, якщо через неї школяр усвідомлюватиме і практично утверджуватиме себе, своє цілісне (і фізичне, і моральне) «Я» у суспільно значущих справах і поведінці. Така якість «цінність здоров'я» і буде «цінністю для», цінністю, яка визначатиме гуманістично спрямовану життєдіяльність суб'єкта. У такій життєдіяльності й формуватиметься особистісна система, у якій гармонійно функціонуватимуть і цінність здоров'я, і морально-духовні цінності людини.

Зазначимо, що смислова позиція «здоров'я як цінність для» є такою, що лише утверджується на світоглядному зрізї, і тому не має усталеної освітньої тен-

денції методично-виховного рівня. Нині ще дається взнаки традиційна інтерпретація здоров'я, яка осмислюється перш за все в ряду таких понять, як нездужання, хвороба і далі лікування, лікар, медицина. І лише останнім часом цей контекст, значення якого звичайно не втрачається, а за багатьма параметрами, навпаки, зростає, стає зовсім не єдиним. Зокрема, все більш значущим стає інший смисловий ряд, у якому це поняття узгоджується з такими, як можливість людини, її здібність пристосовуватися до оточуючого світу, її фізичні та психічні ресурси, якість її життя, її потенціал, її, нарешті, життєвий світ. При цьому акцентується зростаюча незалежність людини від обмежень, які задаються її власною тілесністю.

ВИХОВНА РОБОТА: З ЧОГО ПОЧАТИ?

Виховна робота школи щодо забезпечення здоров'я учня має бути стратегічно орієнтована на розуміння ним того факту, що бути здоровим — це його обов'язок. У школяра мусить сформуватися відношення взаємовідповідності стану здоров'я й ефективності його соціального функціонування і тих вимог, які до нього (тобто функціонування) ставляться у різні вікові періоди його становлення і розвитку. Так, коли Дитина піде до школи, вона мусить ефективно вчитися; згодом, коли підросте, — ефективно служити в армії; коли створить сім'ю, — народити і

Як узгодити оздоровлення і підтримку здоров'я з іншими життєвими цілями?

Тому ідеал здоров'я — це той стан людини, до якого остання прагне, і який дозволяє їй почувати себе людиною, бути в гармонії з собою

виховати здорових дітей; коли піде працювати, — ефективно виконувати Функції спеціаліста і т. п. По-іншому кажучи, доцільно організований виховний процес повинен у кінцевому підсумку сформувати у вихованця індивідуальну концепцію здоров'я. Звичайно, що подібна концепція не є такою, що суттєво відрізняється від відповідної соціальної моделі, яка прийнята в суспільстві. Момент індивідуальності тут виникає за рахунок суб'єктивних цінностей і настанов, які складають неповторність даної особистості.

Можна стверджувати, що *індивідуальна концепція здоров'я — це індивідуальний ідеал здоров'я*. Річ у тім, що для особистості здоров'я є не тільки можливістю ефективно діяти у соціальному плані, але й повноцінно реалізувати себе на своєму психологічному оптимумі. А це вже вихід за межі нормативу, вихід, як говорять філософи, у особистісну безкінечність, у зовсім інший масштаб і вимір себе як людини, що безмежно розвивається. За такого прагнення особистість входить у сферу надситуативної активності, у якій тільки й можливі прояви її творчості, пов'язаної з власним тілесно-духовним вдосконаленням. *Тому ідеал здоров'я — це той стан людини, до якого остання прагне, і який, у чому вона впевнена, дозволяє їй почувати себе людиною, бути в гармонії з собою.*

Проводячи виховну роботу, спрямовану на формування цінності здорового способу життя, необхідно врахову-

вати те, що в будь-якому класі на уроках фізичної культури можна виділити чотири групи учнів. Умовно їх назвемо так: активно-діяльнісний тип (приблизно 10-11% учнів), раціонально-орієнтований (35-37%), індиферентний (42-43%) і пасивний (10-12%) (див.: стор.29)

Результативність виховання у молододі людини розуміння цінності здоров'я, звичайно, залежить не тільки від інноваційних педагогічних технологій, а й від усієї соціокультурної ситуації, яку має створювати й утверджувати суспільство. Здоров'я має стати значущою цінністю в першу чергу для суспільства в цілому, всіх соціальних інститутів, і лише за цієї умови воно (здоров'я), так би мовити, диктуватиме цілі, наміри і дії окремої людини, істотно поліпшуючи відповідний виховний процес.

Цілком очевидно, що сьогодні людина не має права на пасивність. Вона мусить і може стати активною у своєму самовдосконаленні, творчості, дії. А, відтак, виникла потреба в поглибленні досліджень сучасної людини і пошуку шляхів забезпечення умов оптимізації її функціонування, діяльнісного прояву, допомоги у розкритті її людського «Я». І в цьому плані особливе значення набувають сумісні медико-психолого-педагогічні пошуки, які б розкрили глибинну природу інтегральної дії таких людських факторів, як здоров'я, самопізнання, самовизначення, самоутвердження і творча реалізація індивіда.

ХАРАКТЕРИСТИКА 4-Х ГРУП УЧНІВ

I. Активно-діяльнісний тип учнів характеризується високим рівнем мотивації щодо покращення здоров'я і здорового способу життя. Основними напрямками роботи з ними на уроках фізичної культури є такі:

1) вибір з наявних цінностей найбільш соціально і морально значимих з метою їх удосконалення;

2) практична допомога учням в підтримці даних цінностей, переведення їх у ціннісні орієнтації з поступовою реалізацією в суспільно, особистісно, морально значимі цілі здорового способу життя та укріплення свого здоров'я;

3) на основі сформованих цінностей вести роботу з поглиблення в учнів знань в галузі здорового способу життя, спрямованих на укріплення здоров'я, самовдосконалення і самореалізацію особистості.

II. Раціонально-діялісному типу учнів притаманний невисокий рівень мотивації на покращення здоров'я і здорового способу життя. Основними напрямками роботи з цими учнями на уроках фізичної культури є такі:

1) заохочення і допомога в удосконаленні та розвитку наявних знань і умінь щодо укріплення здоров'я та здорового способу життя;

2) розширення в учнів морально-ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя, укріплення здоров'я і формування стійкої мотивації на фізкультурно-оздоровчу діяльність;

3) на основі двох перших напрямків здійснювати теоретико-практичну допомогу цих учнів до самостійного ведення здорового способу життя та укріплення здоров'я.

III. Для індіферентного типу учнів характерна низька мотивація на цінності здоров'я і здорового способу життя. Основними підходами до формування в цих учнів на уроках фізичної культури морально-ціннісних орієнтацій здорового способу життя і укріплення здоров'я є такі:

1) орієнтація учнів на формування інтересу до занять фізичними вправами в процесі навчання на основі використання нових, «модних», емоційно привабливих засобів фізичного виховання (аеробіка, айкідо, армрестлінг, йога, шейпінг, бойовий гопак тощо);

2) висунування на перший план легкодоступних близьких мотивів і цілей особистісного характеру, що мають короткий термін реалізації в життєдіяльності учнів: одержання задоволення від фізкультурно-оздоровчої діяльності, поліпшення самопочуття, підвищення працездатності, що зміцнює їхню впевненість у собі, підвищує інтерес і мотивацію до здорового способу життя і покращення здоров'я;

3) підвищення рівня знань в галузі здорового способу життя і покращення здоров'я завдяки використанню на уроках фізичної культури в бесідах цікавого, раніше невідомого науково-теоретичного матеріалу й особистісно значимого для цих учнів; запрошення в школу людей, які ведуть і пропагують здоровий спосіб життя і є авторитетними для них;

4) залучення в усвідомлену практику діяльності, спрямованої на формування в учнів цінностей здоров'я і здорового способу життя; участь у фізкультурно-оздоровчих заходах школи, спортивних вечорах, туристських походах, написання рефератів і творів з проблем здоров'я та здорового способу життя.

IV. Учні пасивного типу характеризуються відсутністю мотивації до покращення здоров'я і здорового способу життя. Вони впевнені, що їхній спосіб життя і здоров'я нормальний і немає потреби щось змінювати. Ці учні найнепіддатливіші у формуванні мотиваційно-ціннісного ставлення до свого здоров'я, здорового способу життя та фізичної культури. Складність роботи з цим типом учнів полягає ще й у тому, що більшість з них мають досить серйозні відхилення у здоров'ї, що обмежує їх участь у практичній діяльності з фізичної культури. Основними напрямками роботи з ними є такі:

1) здійснення педагогічного впливу в основному за рахунок теоретичної підготовки: написання тематичних рефератів, участь у бесідах, зустрічах і семінарах з питань здорового способу життя та оздоровлення учнів;

2) застосування до цих учнів індивідуального і диференційованого підходу в залученні їх до фізкультурно-оздоровчої діяльності.

ПЕРШИЙ УРОК

“ЗДОРОВ’Я ДІТЕЙ – ЗДОРОВ’Я НАЦІЇ”

Держава
і освіта

ПОРАДИ ЛІКАРЯ ЩОДО ЙОГО ПРОВЕДЕННЯ

Олена ГОРДІЄНКО

Лікар вищої категорії,
Аналітик-дослідник Центру
сприяння суспільному
розвитку ім. Миколи
Пирогова,

Насамперед слід зауважити: хоча всі оздоровчі програми державної школи – це лише частина загальнодержавної програми “Здоров’я нації”, саме вони покликані стати найдійовішою, найактивнішою її частиною.

З комуністичних часів ми звикли, що наше здоров’я є надбанням і власністю держави. Це водночас і здобуток, і помилка. Останніми роками через фінансову неспроможність держави контролювати належним чином здоров’я своїх громадян людина поступово повертає своє здоров’я в особисту власність.

Та й що інше їй залишається під натиском усе потужнішого монстра комерціалізованої і приватної медицини, де править бал переважно фінансовий інтерес, а здоров’я людини все більше стає інструментом впливу і маніпуляції свідомістю.

Назріла життєва необхідність, з одного боку, створити прозорий цивілізований ринок медичних послуг, а з другого – збудити активне свідоме ставлення людини до власного здоров’я і його збереження.

Держава ж має виступати посередником – гарантом непохитного збереження рівноваги між надавачами і споживачами медичних послуг і всебічно стимулювати діяльність, спрямовану на збереження життя і здоров’я людини.

З ЧОГО ПОЧАТИ ДІАЛОГ З ДИТИНОЮ?

Школа має посісти чільне місце у вихованні як у дитини, так і в освітянському колективі активного свідомого ставлення до власного здоров’я, прищеплювати елементарні навички збереження та свідомої корекції здоров’я учнів і вчителів. Вона має стати справжньою школою здоров’я.

Оскільки кожна людина, особливо дитина, соціологізується насамперед через власний життєвий досвід, піраміду “здоров’я людини – здоров’я нації” слід створювати, послідовно розкриваючи все ширший спектр взаємозв’язків і проявів на різних її рівнях: людина – родина – клас – колектив – соціум – нація. Це більш надійна схема розвитку дитячої свідомості, бо вона на кожному кроці залишає за дитиною повну особисту відповідальність за свою поведінку, забезпечує їй активну особисту роль у будь-якій, малій чи великій, системі, позбавляючи, водночас, відчуття відірваності, самотності чи безпорадності у будь-якій життєвій ситуації.

Розмову з дитиною про здоров’я я почала б з чіткого акценту: здоров’я – найважливіша єдина власність людини і кожен із нас – єдиний носій і найголовніший безпосередній творець власного здоров’я. Всі інші – навіть найближчі нам люди – мають до нашого здоров’я лише опосередковане відношення.

ЯК СТВОРИТИ У ДИТИНИ МОТИВАЦІЮ НА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЇЇ ЗДОРОВ'Я?

Відома життєва аксіома стверджує: людина ніколи по-справжньому не цінує й не цінуватиме того, що їй дається просто так, задарма, без жодних зусиль.

Здоров'я – це природна, у нормі – не відчутна властивість кожної людини. Здорова людина його просто не помічає; осягаючи його цінність лише на тлі хвороб.

Як продемонструвати дитині цінність її здоров'я? Як навчити її прислухатися до життєвих потреб організму?

1. *Запропонуйте їй затримати дихання – вона одразу відчує його необхідність.*

2. *Запропонуйте їй кілька годин не їсти – вона відчує необхідність харчуватися.*

3. *Запропонуйте їй кілька хвилин не рухатися – вона відчує справжню насолоду вільного руху.*

Тепер поясніть, що тисячі людей позбавлені можливості вільно дихати, не мають змоги вчасно їсти, або вільно споживати їжу через хвороби; скільки страждань людям завдає неможливість вільно рухатися. Наведіть кілька власних прикладів. Пов'яжіть здоров'я з екологією і геополітикою. Не варто зловживати практикою залякування численними ймовірними хворобами. Добре, коли дитина самостійно дійде висновку про особисту відповідальність за свідоме збереження власного здоров'я.

Слід привернути увагу до того, що організм людини – це своєрідний надскладний і надчутливий біокомп'ютер, запрограмований на збереження і неухильне відновлення рівноваги. Слід навчитися активно й свідомо контролювати його діяльність і мудро співпрацювати з ним.

Цей процес можна розподілити на кілька етапів.

Насамперед, необхідно навчитися не боятися хвороб. Біологічне життя людини – це невідпущний розвиток, постійне циклічне чергування процесів синтезу і розпаду, пластично-енергетичного обміну, що не припиняється ні на мить. Межа між здоров'ям і хворобою є певною мірою умовною; на будь-якій стадії її можна коригувати. Це слід запам'ятати кожному і свідомо взяти на себе відповідальність за збереження та відновлення природного здорового обміну.

МИСТЕЦТВО БУТИ ЗДОРОВИМ: БІОКОМП'ЮТЕР У ДІЇ

I. Дитина повинна усвідомити принцип дії власного біокомп'ютера, навчитися прислухатися до нього, відчувати його дію і активно співпрацювати з ним. На **першому етапі** вона повинна вільно опанувати елементарними навичками зберігати і відновлювати природну рівновагу фізіологічного обміну – активно контролювати природний імунітет свого організму.

II. Слід учитися активно підвищувати рівень несприйнятливості до патогенних чинників – поступово опанувати мистецтвом уникати патологічних уражень власного організму. Дитина має навчитися однаково повноцінно використовувати для цього як активну, так і пасивну, підсвідому, автоматичну фазу роботи свого біокомп'ютера.

Слід зауважити, що використання пасивної фази є природним і тому безболісним для організму, оскільки не вимагає зайвих енерговитрат.

III. Це **етап активної творчості** та самооновлення, високий рівень співпраці з власним біокомп'ютером, набуття здатності відновлювати нормальний обмін і скеровувати зворотний розвиток патологічних процесів до відновлення фізіологічної норми. Саме на цьому етапі зростає об'єктивізація людини в сенсі збереження її здоров'я. Необхідно закріпити навички утримувати баланс і гармонію у власному організмі та вміння гармонійно взаємодіяти, без напруження та виснаження, з довкіллям.

IV. **Четвертий етап** – “вищий пілотаж” свідомої соціальної саморегуляції, альфа і омега свідомого зцілення суспільного організму. Завдання соціальної саморегуляції повинно пронизувати всі попередні етапи.

Це навички природно і невимушено почуватися в будь-якому оточенні, активно створюючи в ньому атмосферу гармонії та комфорту. Це поступове опанування мистецтвом вільно спілкуватися, толерантно поводитися, не створюючи зайвої напруги і болісних непорозумінь; навички вільно відновлювати випадково порушену рівновагу спілкування; навички творчої співпраці в режимі взаємного натхнення без елементів домінування і пригнічення. Мета – виховати здорову комунікативність, опанувати мистецтвом створювати комфортний сприятливий клімат у будь-якій спільноті.

АЛГОРИТМ ДІЙ КЕРІВНИКІВ ШКІЛ

У перерві між відпочинком і підготовкою школи до нового навчального року редактор журналу звернулася до директорів київських шкіл з пропозицією ознайомитися з матеріалами віртуального круглого столу і відповісти на запитання, які можуть виникнути у наших читачів.

Ваше ставлення до обговорюваної проблеми

Вирішення цієї проблеми зрушить з місця тоді, коли зміниться споживачське ставлення до свого здоров'я у сім'ї.

Що Ви порадили б усім колегам – директорам шкіл, ліцеїв, гімназій?

Щоб програма “Столична освіта” (особливо перший її розділ, де йдеться про здоров'я) була у кожній школі не лише м.

Кієва. Провести батьківські збори разом з працівниками Центрів здоров'я. Переконати батьків у необхідності спонукати своїх дітей до здорового способу життя, оскільки для розв'язання цієї проблеми необхідна система.

Провести медичні й психологічні обстеження кожної дитини, щоб знати про неї все – знати “дитину в параметрах”. Забезпечити відповідними рекомендаціями дітей, батьків, вчителів (особливо вчителів фізкультури).

На що Ви б звернули увагу МОНу?

Потрібно повернути в школу курс “Етика і психологія сімейного життя”.

Необхідно підготувати вчителів біології до читання курсів “Валеологія” та ОБЖД.

Підручники з біології (осо-

бливо для 6-го класу) мають бути практичними, доступними (а не повторювати дисертації в мініатюрі), щоб дитина знала про себе все.

Спортивні зали повинні бути оснащеними відповідним інвентарем. Слід відродити спортивну роботу (клуби тощо) за місцем проживання дітей.

Необхідно забезпечити школи ставками психологів, щоб навантаження на дітей було узгоджено з їхніми фізичними можливостями.

Потрібно розробити методичні вказівки щодо дозування домашніх завдань для учнів шкіл усіх типів.

З чого почнете роботу, спрямовану на збереження здоров'я дітей?

Проведемо педагогічну раду за матеріалами круглого столу; особливо стане в нагоді стаття Олександри Савченко.

Проведемо батьківські збори за даними обстежень кожної дитини. Торкнемося питання зайнятості дітей у другу половину дня.

“Перетрусимо” все наше “господарство”, щоб меблі відповідали росту учнів, бо у дітей – сколіоз... Загалом, житимемо не за принципом “Беремо все, що дають”, а за принципом “Може, треба щось викинути, змінити те, що не підходить”

Бажаємо і Вам, шановні читачі, активних дій, спрямованих до дитини. Наші діти того варті!

**Людмила
КУДРЯВЦЕВА**

Директор 25 ЗНЗ м. Києва

Марія НАДТОЧІЙ

Директор 18 ЗНЗ I-II
ступеня м. Києва

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

№ 1/9-327

від 11.07.2002

Міністру освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій

Міністерство освіти і науки України надсилає методичні рекомендації щодо проведення першого уроку 2 вересня в 2002-2003 навчальному році у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України за темою «Здоров'я дітей – здоров'я нації», інформаційні матеріали та список рекомендованої літератури із зазначеного питання.

Заступник державного секретаря

Г.Г.Науменко

Додаток до листа
Міністерства освіти і науки України
від 11.07.2002 за № 1/9-327

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо проведення у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України першого уроку 2002-2003 навчального року «Здоров'я дітей – здоров'я нації».

Перший урок у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах України у 2002-2003 навчальному році буде розкривати тему «Здоров'я дітей – здоров'я нації».

Особливістю нового навчального року є орієнтація політики загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів України на формування навичок безпечної поведінки, збереження та зміцнення здоров'я учнів.

У Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) записано: «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад».

Конституцією України визначено, що найвищою соціальною цінністю у державі є людина, її життя і здоров'я. У Законі України «Про загальну середню освіту» розділ I стаття 5 одним із завдань загальної середньої освіти

є – виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів.

Серед пріоритетних напрямів розвитку освіти, що визначені Національною доктриною розвитку освіти (Указ Президента України від 17 квітня 2002 року №347), є «пропаганда здорового способу життя, стимулювання у молоді прагнення до здорового способу життя».

Постійний захист людини в дитячі роки, коли відбувається становлення особистості, формується фізичне та моральне здоров'я, засвоюються загальнолюдські культурні цінності, є одним із пріоритетних завдань розвитку нашої держави.

Підкреслюючи необхідність вишукування механізмів покращання пре-

вентивної освіти і виховання молоді, охорони здоров'я та реального впливу на поширення ВІЛ-інфекції, Президент України Кучма Л.Д. у своєму Посланні до Верховної Ради України «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічного і соціального розвитку на 2000-2004 роки» та «Про основні напрями бюджетної політики на 2002 рік» поставив перед Урядом завдання щодо збільшення видатків на поліпшення структури використання фінансових ресурсів, які спрямовуються на розвиток освіти та охорони здоров'я, у т.ч. на боротьбу з таким соціальним явищем, як СНІД.

Близько десяти державних програм спрямовані на пропаганду здорового способу життя дітей та молоді. Особлива увага цьому питанню приділена в Указі Президента України від 15.03.2002 року № 258/2002 «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя».

Перший урок «Здоров'я дітей – здоров'я нації» може бути традиційним і нетрадиційним. Форми роботи, методи та методичні прийоми, що будуть використані на уроці, вчитель обирає самостійно на свій розсуд, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів класу, групи.

Зміст уроку повинен відповідати дидактичним принципам доступності, зрозумілості, систематичності, послідовності, науковості. На першому уроці слід використовувати різноманітні методи навчання та форми організації роботи в аудиторії, широко застосовувати наочні та технічні засоби навчання, тексти літературних творів. Для підготовки першого уроку слід використовувати методичні розробки вчителів-новаторів.

У початкових класах рекомендуємо провести цей урок спільно з батьками, як свято здоров'я. Вчителю початкової школи варто наголосити, що учні повинні поставити собі за мету бути здоровими, вміти зміцнювати свій організм та цінувати своє

здоров'я. Сценарій «Свята здоров'я» може включати проведення цікавих змагань, конкурсів, ігор, вікторин тощо: «Як дитина бігає і грається, так їй здоров'я усміхається», «В здоровому тілі – здоровий дух», «Здоров'я, як повітря – його не помічаєш».

До проведення першого уроку в основній школі доцільно залучити спортсменів, науковців, психологів, митців, журналістів, громадських діячів, людей, що дотримуються принципів здорового способу життя. Урок в основній школі можна провести у формі тренінгу, інтелектуальної чи рольової гри; елементами першого уроку можуть бути вікторини, конкурси віршів, дитячих малюнків, міні творів. Лейтмотивом на уроці повинна прозвучати думка: «Без здоров'я немає багатства», «Немає щастя без здоров'я», «Людина, яка сповідує принципи здорового способу життя – досягає успіху в житті».

Перший урок у старшій школі, професійно-технічних навчальних закладах повинен стати уроком громадянської зрілості, уроком свідомого вибору свого життєвого шляху.

Вчитель може максимально використати потенціал знань учнів з природничих наук. Рекомендуємо використати найбільш поширені форми роботи: дискусія, диспут, прес-конференція, брифінг, круглий стіл: «Твоє життя – твій вибір», «Здоров'я – мудрих гонорар», «Найбільше щастя в житті – здоров'я».

Здоров'я – це одна з головних умов фізичного і статевого розвитку юнаків і дівчат, досягнення успіху в здоровому житті, реалізація здібностей і талантів.

Здоров'я потрібно всім, щоб знайти своє місце у житті. Щоб кохати і бути коханим. Щоб радіти, сміятися і насолоджуватися життям.

Здобути знання, проявити свої здібності, мати життєву перспективу, вміти, нарешті, стати корисним суспільству може тільки така особистість, яка фізично розвинена, фізіологічно гомеостатична, соціаль-

но адаптована, психічно врівноважена, гармонізована у зв'язку з природою і має чіткі свідомі позитивні мотивації, усвідомлює свої родинні й народні цінності, має духовну основу

Підводячи підсумки Першого уроку, варто підкреслити, що збереження особистого здоров'я – громадянський обов'язок кожної дитини,

молодої людини.

Любов до рідної землі, патріотизм полягають у збереженні особистого здоров'я. Лише фізично і морально здорова людина здатна творити, приносити користь іншим людям.

Здоров'я – одне з основних джерел щастя, радості та повноцінного життя.

ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

щодо стану здоров'я дітей в Україні та основних чинників, які впливають на його збереження.

Виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок та засад здорового способу життя, зміцнення фізичного та психічного здоров'я дитини є одним із пріоритетів освіти.

Здоров'я людини на **51%** залежить від способу життя, на **17-20%** – від спадковості, **20%** – від стану навколишнього середовища, на **8-9%** від системи охорони здоров'я.

З кожним роком по Україні спостерігається погіршення стану здоров'я дітей: хворобливість, відхилення в роботі внутрішніх органів, зниження рухової активності, 90 % учнів випускників – нездорові, мають ті чи інші відхилення в стані здоров'я.

Дитина повинна пізнати себе, особливості людського організму, основні засоби здорового способу життя, запобігання різним захворюванням, шкідливим звичкам; вміти керувати своїм здоров'ям і це дасть їй шлях до повноцінного життя.

Щоб бути здоровим, важливо мати раціональний, чіткий режим дня з урахуванням віку. Режим дисциплінує роботу всіх органів, а також формує такі необхідні якості людини, як зібраність, акуратність, воля, вміння зосереджуватись.

Кожна людина в дитинстві мріє бути сильною, такою, наприклад, як Кирило Кожум'яка, або як Котигорошко. Проте сильними не народжу-

ються, а стають завдяки щоденному напруженому тренуванню. Стан здоров'я людини оцінюються рівнем розвитку силових якостей. Сильна людина рідше хворіє, легше переносить життєві негаразди. Для цього треба раціонально харчуватись, займатись фізичною культурою, вести здоровий спосіб життя, виконувати гігієнічні правила, загартовуватись.

Їжа основне джерело енергії і життєдіяльності людського організму. Завдання полягає у тому, щоб продукти харчування були свіжими, якісними, чудово розподілялись між всіма клітинами організму і легко засвоювались ними.

Заняття фізичною культурою допомагають збалансувати енерговитрати, стимулюють діяльність серцево – судинної і дихальної систем, сприяють впливають на роботу нервової системи, активізують процеси обміну, збільшують стійкість до захворювань і працездатність, підтримують приємну зовнішність і гарний настрій.

Закінчилось бурхливе ХХ століття. Надзвичайне воно тим, що людство, досягнувши величезних технічних успіхів, опинилось перед фактом, що здоровіше і щасливіше воно не стало.

Бажання людства забезпечити собі більш комфортні умови життя призводить до стрімкого науково-технічного розвитку, наслідком якого є збільшення небезпечних чинників та посилення їх негативного впливу.

Наприклад, в Україні відсотковий розподіл нещасних випадків з учнями зі смертельними наслідками (2001 рік) зберігається майже таким, як і в минулі роки (діаграма 1). Найбільш поширеними причинами загибелі дітей залишаються утоплення та самогубства.

Відбувається деградація людства, яка виявляється у рості хвороб цивілізації: серцево-судинні, онкологічні, нервово-психічні, обмінно-дистрофічні, алергічні захворювання, різко збільшилась кількість хворих на СНІД, туберкульоз та наркоманію.

За даними Державного комітету статистики в останні роки продовжується поширення ВІЛ-інфекції в Україні. Порівняно з 2000 р. показник захворюваності на ВІЛ в 2001 р. збільшився з 12,5 до 14,2 на 100 тис. населення. За оцінками фахівців ЮНЕЙДС реальні масштаби епідемії можуть бути значно більшими і кількість ВІЛ-інфікованих сягати 280 тис., тобто близько 1% дорослого населення України.

Епідемія ВІЛ/СНІДу впродовж десяти останніх років стала серйозною проблемою всього людства. Епідемія розпочалась з поодиноких випадків інфікування в кінці 80-років минулого століття і перейшла у III тисячоліття, вносячи негаради в розвиток країн, громадське суспільство, життя особистості. Як свідчить світовий досвід, за своєю руйнівною дією на соціальні, демографічні та економічні основи епідемія ВІЛ/СНІДу не має собі рівних.

СНІД – найтяжче і смертоносне захворювання. Цю хворобу охрестили чумою 20-століття. Ліків і ефективних методів лікування доки ще нема. Людина, що заразилася ВІЛ (вірусом імунодефіциту людини), стає беззахисною перед іншими захворюваннями. Єдиною зброєю людини проти СНІДу є знання про СНІД і правила профілактики проти цього смертельного захворювання.

У світі 58 мільйонів людей інфіковано ВІЛ/СНІД, 22 мільйони помер-

ло, 36 мільйонів захворілих, у тому числі 10 мільйонів дітей.

У наш час вживання спиртного і паління стало паталогічно необхідним атрибутом проведення часу молоді, поширюється спектр мотивів пияцтва. Вживання алкоголю і тютюну стало майже сенсом життя.

Найгостріша проблема сьогодення – наркотизація неповнолітніх. Наркоманія має чітку ієрархічну структуру, Передусім, це вживання першого наркотику – *тютюну*. Серед його споживачів – **6-8 відсотків-діти молодших класів, навіть дошкільнята**. *Курить кожен п'ятий п'ятикласник, майже половина восьмикласників і біля 60 відсотків випускників шкіл*. Наступний наркотик-алкоголь. Четверть восьмикласників мають уже чітку орієнтацію на алкогольні напої. *Серед випускників таких уже половина. У великих містах третина підлітків піддаються ранній алкоголізації*.

За останні роки кількість осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби і психотропні речовини, в Україні подвоїлась і у 2001 році становила **107,1 тис.**, з яких **68 відсотків** молодше віком до 30 років, **5,4 тис.** неповнолітні, що створює безпосередню загрозу генофонду нації.

Згідно інформації Міністерства внутрішніх справ України протягом минулого року за незаконні дії з наркотиками до кримінальної відповідальності притягнуто 18,2 тис. осіб до 29 років, у тому числі **976 неповнолітніх**. Серед них **117** – це *учні загальноосвітніх навчальних закладів*, 280 – ПТУ, 330 – студенти вищих навчальних закладів.

Серед школярів переважає незаконне вживання марихуани, до студентської молоді проникають психотропні речовини, а серед учнів професійно-технічних навчальних закладів розповсюджується ін'єкційне вживання опію, ефедрину та первертину.

Людство багато втратило, перерававши зв'язок поколінь в передаванні і повсякденному використанні загальнолюдської мудрості, накопи-

ченої віками, збереженої в моральних традиціях народів світу.

Для збереження здоров'я нації не можна забувати традиції свого народу. Дотримання звичаїв свого народу – суттєва ознака духовної культури особистості. Відповідальність поколінь за майбутнє свого народу завжди була сильна.

Здавна в країні цінували здоров'я, як вагомішу первину життя. Тому в основі колядок, щедрівок, пісень, свят є пошанування здоров'я. Народ склав багато приказок, казок в яких говориться про здоров'я. В них багатовікова народна мудрість.

Молодим громадянам України необхідно пізнати і зрозуміти велич нашої народно-традиційної культури, її одвічний гуманізм, щоб спрямувати сили на утвердження української державності.

Глибоко помиляється той, хто вважає, що про здоров'я повинні турбуватись тільки люди середнього або старшого віку. В молодості людина повинна берегти своє здоров'я, інакше старість вона зустрине далеко не в найкращій формі.

Аналіз кількісних та якісних характеристик населення за останнє десятиріччя свідчить про те, що Україна перебуває в стані глибокої демогра-

фічної кризи, яка характеризується депопуляцією, старінням населення та зменшенням середньої тривалості життя. Це негативно впливає на розвиток продуктивних сил, рівень добробуту населення, загальну економічну ситуацію в державі.

Особливе занепокоєння викликає стан репродуктивного здоров'я, що є невід'ємною складовою здоров'я нації і має стратегічне значення для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Серйозною проблемою у збереженні і зміцненні здоров'я неповнолітніх і молоді є скоєння над ними фізичного, морального, сексуального насильства. Все більше молодих дівчат стають жертвами сексбізнесу.

Чиста любов, чисті стосунки, як чисте тіло і чиста душа, – ось головне у гігієні людини. Дітям, молоді необхідно берегти себе, своє майбутнє, тому що як і батьки вони теж стануть батьками. Щастя без любові і щирості, чистоти і чесноти неможливе.

Якщо людина веде здоровий спосіб життя, то вона збереже енергійність, активність до глибокої старості. Необхідно усвідомити, що здоровий спосіб життя принесе радість життя, можливість оволодіти будь-якою професією і приносити користь собі, своїй Батьківщині.

ВІД РЕДАКЦІЇ

До цього інформаційного матеріалу МОН України розроблено списки літератури для учнів початкової, середньої та старшої школи, яку можуть їм рекомендувати вчителі та класні керівники. Повні списки опубліковано в газеті "Освіта України" за липень і представлено на сайті МОН України. Ми ж далі наводимо основну літературу для дітей різного віку.

СПИСОК

рекомендованої літератури до проведення Першого уроку нового 2002/2003 навчального року «Здоров'я дітей – здоров'я нації»

Для учнів молодшого шкільного віку (1–4 класи)

Алатон А. Учись бути здоровим: Підруч. для 1 кл. з предметів «Валеологія», «Охорона життя і здоров'я». Ч.1.: Уміння та навички здорового способу життя. /Худож. С.Шпак. – К.: Алатон, 1998. – 186 с.: ілюстр.

Вашенко О., Романенко Л. Основи безпеки життєдіяльності («Здоров'ятко»). Посібник-зошит для 1-го, 2-го, 3-го класів чотириріч. почат. шк. – Кам'янець-Поділ.: Абетка, 2001. – (Почат. шк.).

Гончаренко М.С., Іванова А.М. Валеологічне розвантаження

школярів протягом навчального процесу. // Валеологія. –1999.–№7.–С.10–11; №8.–С.10–11; №9.–С.12–13; №10.–С.12–13

Гришин Т.В., Никитин С.Е. В здоровій школі – здоровий дух: (Робота в школі по корекції осанки) // Образование в соврем. шк.–2001.–№11.–С.43–49.

Дубогай О.Д. Щоденник здоров'я: (Засоби формування знань здорового способу життя) // Валеологія.–1999.–№7, №11, №15,

Дубогай О.Д., Щербань Л.В. Бережи здоров'я змалку!: (Рівень фіз. підготовленості до навчання (1–11 кл.)) // Почат. освіта.–1999.–№13.–С.2.

Кочерга О. Шкільне навантаження та здоров'я // Почат. освіта.–1999.–№16.–С.3.

Охорона життя і здоров'я учнів: Навч. посіб. для учнів 3/2/ кл. / Під ред. Л. Мечник; Худож. оформ. В. Порозовник. – Т.: Підруч. і посіб., 2000.–63 с.: ілюстр.

Охорона життя і здоров'я учнів: Навч. посіб. для учнів 4/3/ кл. / Під ред. Л. Мечник; Худож. оформ. В. Порозовник. – Т.: Підруч. і посіб., 2000. – 64 с.: ілюстр.

Для учнів середнього шкільного віку (5–9 класи)

Афанасьєв А.В. Охорона життя і здоров'я учнів 1–11 кл.: Посіб. для вчителя 5 кл. // Все для вчителя.–1998.–№16.–С.9–17.

Береговой Я. Школа угрожает здоровью детей и учителей. Как их защитить? Нар. образование.–2001.–№5.–С.223–231.

Брайант–Моул, Кэрен. Курение /Пер. с англ. Н. Дорофеевой.–М.: Махаон, 1998.–31 с.: ілюстр.–(Серьезный разговор).

Брайант–Моул, Кэрен. СПИД /пер. с англ. Ю. Соловьевой: Ил. Д. Йетс.–М.: Махаон, 1998.–31 с.: ілюстр.–(Серьезный разговор).

Брайен, Дженни. Алкоголь/Пер. с англ. Н.Дорофеевой.–М.: Махаон,

1998.–31 с.: ілюстр. .–(Серьезный разговор).

Брайен, Дженни. Наркотики /Пер. с англ. Н.Дорофеевой.–М.: Махаон, 1998.–31 с.: ілюстр. .–(Серьезный разговор).

Колесник О.І. Формування навичок здорового способу життя при вивченні інтегрованого курсу «Біологія людини. Валеологія. Фітотерапія» // Нива знань: Наук.–метод. альм. /Дніпропетр. ін-т освіти.–2000.–№2.–С.40–41.

Чечельницкая С.И. Обучение здоровью – реальный шаг к снижению заболеваемости и смертности среди детей и подростков // Завуч нач.шк.–2001.–№6.–С.125–128.

Для учнів старшого шкільного віку (10–11 класи)

Гоголан М. Попрощайся с болезнями /Гл.ред. В.Переладов. –Ростов-на-Д.: Проф–Пресс, 2000.–413 с.

Здоровье на всю жизнь: От детства до старости /Пер. с англ. А.Москвичевой.–М.: ТЕРРА, 1997.–143 с.

Навроцька Г.Т. Це треба знати всім: Навч. посібник.–К.: Дошкільник, 1998.–223 с.: ілюстр.

Основы безопасности жизнедеятельности: Справ. школьника: 5–11 кл./В.П.Ситников; Худож. В. Ахупкин, Н. Пирогова.–М.: Филолог.о-во СЛОВО: АСТ: Ключ–С: Центр гуманит.н., 1997.–445 с.

Павленко А. Компьютер, TV и здоровье: Решение проблемы.–3-е изд, перераб. и доп.– К.: Основа, 1998.–151 с.

Цимбал Н., Берегова О. Практикум з валеології: Основи долікарської допомоги: Навч.–метод. посіб.–Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. –110 с.

Энциклопедия безопасного курения /Сост. от ред. В.Дольникова.–М.: Аквариум, 1996.–381 с.

Юрченко В. Засоби експериментального вивчення психічного здоров'я школярів // Нова пед.думка.–1999.–№2.–С.45–51.

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

- Яку структуру має особистісно
орієнтований навчально-виховний
процес . . .40*
- Чому і як впливає телебачення
на психічний світ людини . . .48*
- Що допомагає створювати творчу
атмосферу в школі . . .53*
- Коли директор стає вчителем
вчителів . . .56*
- Чи справді потрібна школа
творчості . . .61*

СТРУКТУРА ЦІЛІСНОГО ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

“Тільки творчо працюючий вчитель може виховати творчо працюючого учня” – істина всім відома.

Микола НАКАЗНИЙ

Директор технічного ліцею
м. Дніпродзержинська,
відмінник освіти України

Не всі ми завжди пам'ятаємо, що процес розвитку творчості та її прояви – такі ж індивідуальні, як кожна особистість. І який би генетичний спадок від батьків не отримала дитина, все ж зазначимо – творцем та інтелектуалом не народжуються. Все залежить від того, які можливості надає оточення для реалізації того потенціалу, що в нас є.

Слід погодитись з твердженням, що творчі здібності не створюються, а вивільнюються. Отже, вивільнити, спрямувати здібності та творчі задатки до подальшого розвитку – то вже наше пряме завдання.

На сучасному етапі освіти в Україні змінилося соціальне замовлення суспільства по відношенню до школи: це формування особистості, яка здатна до творчості, до свідомого, самостійного визначення мети своєї діяльності; здатна до саморегуляції, що забезпечує досягнення цієї мети. Спількування педагога з учнем має бути духовно насиченим, зацікавленим, бо суспільству необхідна особистість, яка вмє працюва-

ти на результат, здатна до певних соціально значущих досягнень.

Дніпродзержинський технічний ліцей входить до навчально-науково-виробничого регіонального комплексу “Прометей” при Дніпродзержинському технічному університеті, до складу якого увійшли ведучі технікуми, коледжі, школи з розвитку творчої обдарованості, кращі підприємства області.

Діючий комплекс – реальна модель нової форми безперервного навчання, що, безумовно, забезпечує всебічний розвиток індивідуальних можливостей та здібностей учнів. Комплекс надає загальну середню освіту та підвищує підготовку учнів з предметів фізико-математичного циклу, інформатики. І, зрештою, комплекс надає вищу освіту з подальшим працевлаштуванням на підприємства, які є складовими діючої системи.

Наказом Міністерства освіти України за № 345 “Про створення регіонального навчально-науково-виробничого комплексу “Прометей” при Дніпродзержинському державному технічному університеті” надано право на його існу-

вання 15 вересня 1997 року. Комплекс забезпечує:

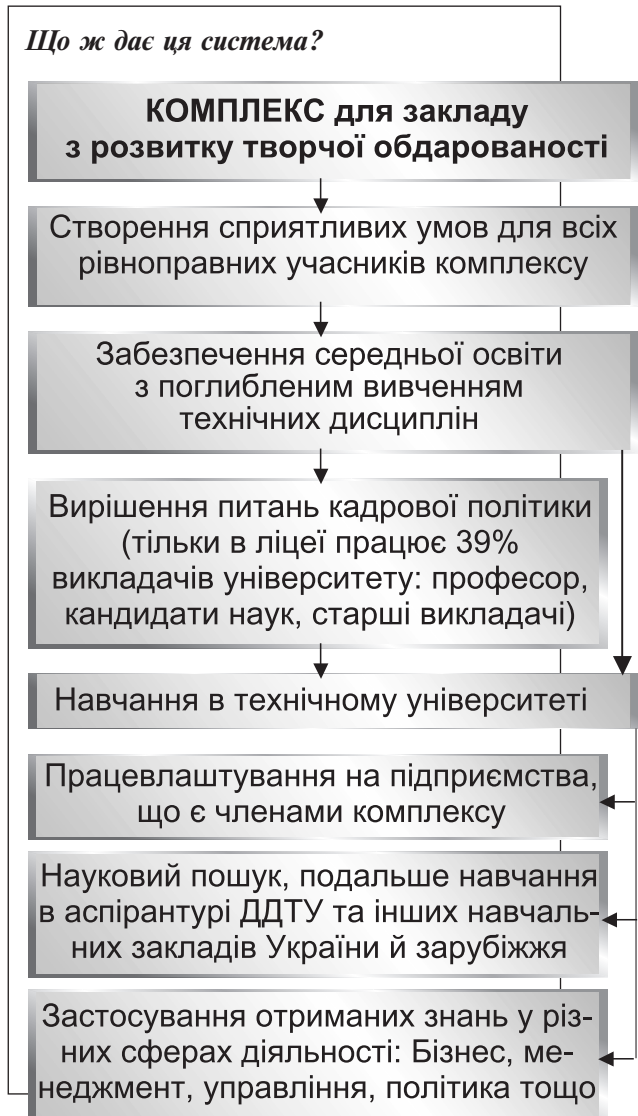
- координацію спільної діяльності навчальних закладів, підприємств, організацій та установ щодо реалізації Закону України “Про загальну середню освіту”;
- впровадження ступеневої підготовки фахівців за наскрізними навчальними планами та програмами;
- ефективне використання науково-педагогічних кадрів, навчально-лабораторної та виробничої бази;
- спільне проведення науково-дослідних робіт, їх апробацію та використання результатів наукових досліджень;
- розробку навчально-методичного забезпечення та інше.

Слід наголосити, що викладачі технічного університету, які працюють в навчальному закладі, є супроводжувачами дитини з 13-14 років (8 клас) до 22-23 років (закінчення університету). І стіни університету їм не страшні, бо не один раз вони користувались бібліотекою та комп’ютерними класами, методичними матеріалами та експериментальними лабораторіями, творчими майданчиками та аудиторіями. Психологічний бар’єр вищої школи повністю подолано.

Звідси і зацікавленість в розробці самої системи навчання, яка спрямована на розвиток індивідуальності ліцеїста шляхом забезпечення особистісно орієнтованого підходу, що створює цілісну педагогічну систему.

У межах цього підходу

учня цінують за відтворення не так суспільного, як індивідуального досвіду. І вчитися кожен повинен сам, організовуючи власну діяльність на основі особистих потреб, інтересів, прагнень, використовуючи індивідуально вироблені способи навчальної роботи й керуючись особистим ставленням до неї. В основі цієї системи лежить технологія семестро-

во-залікової організації навчально-виховного процесу, заснована на відомих формах навчальної роботи, але інноваційну систему створює характер взаємозв'язку цих форм.

Основними елементами системи є:

- конкурсний відбір на навчання в ліцеї (8-9 відбіркових турів з травня по вересень);
- семестровий режим навчання;
- скорочені спарені уроки;
- лекційно-практична система навчання (викладання матеріалу блоками);
- залікові тижні;
- додаткові індивідуальні та групові заняття;
- диференційоване навчання;
- психологічний супровід особистості ліцеїста.

Оскільки навчання в ліцеї здійснюється за технічним профілем, який передбачає поглиблене вивчення математики, фізики та інформатики, то вступ до ліцею проводиться з числа тих учнів, які мають здібності до цих предметів та добре засвоїли програмний матеріал за відповідний курс загальноосвітньої школи.

Поза конкурсом зараховуються учні, які є призерами міських та обласних олімпіад з фізики, математики та інформатики, а також учні з високим рівнем навчальних досягнень з усіх предметів за підсумками навчального року.

Навчальний час протягом року розподіляється на 2 семестри, кожен із них складається з двох блоків-періодів. Оцінювання учнів здійснюється за результатами семестрів і навчального року (крім першого періоду для восьмикласників, які щойно зараховані до ліцею – тут треба діяти обережно. Про це інша розмова).

Як відомо, основною формою організації пізнавальної діяльності учнів є урок. “Зміна тривалості уроків, – говорить Закон України “Про загальну середню освіту”, – допускається за погодженням з відповідними органами управління освітою та органами державної санітарно-епідеміологічної служби”. Мудрість ст.16 Закону Ук-

раїни дає можливість думати, творити, досліджувати, вдосконалювати.

Тривалість одного уроку для учнів школи II та III ступеня становить 45 хвилин, двох – 90. З першого дня заснування ліцею (1990 р.) основною формою організації пізнавальної діяльності учнів є урок-пара: $2 \times 40 + 10 = 90$. Скорочені спарені уроки допомагають розв'язати питання оптимізації щоденного навантаження в умовах п'ятиденного режиму навчання. Три-чотири пари з перервами між ними по 10 хв. (великою перервою 30 хв.) та перервами між півпарами – 5 хв. дозволяють оптимізувати режим роботи і відпочинку учнів та педагогів. Проведення уроків парами дає можливість учням готуватися до трьох предметів замість 5-6 у традиційній системі навчання.

Які ж конкретні задачі реалізує вчитель, працюючи в такому режимі?

Під час проведення спарених скорочених уроків вчитель:

- забезпечує органічну єдність запропонованого матеріалу, представляє навчальний матеріал у цілісному інформаційному блоці;
- виділяє з усього матеріалу суттєву інформацію;
- визначає логіку формування головних понять, які відображають релевантний зміст матеріалу;
- підбирає методи та засоби пізнавальної активності учнів, які дозволяють учителю виконувати роль посередника між проблемним питанням і вмілою допомогою, що виведуть особистість до кінцевого результату.

Внести необхідні корективи щодо тривалості уроку з метою удосконалення навчально-виховного процесу та виходу на суттєві результати намагався не тільки викладацький колектив нашого ліцею. Запропонований директором Українського коледжу, членом-кореспондентом АПН України, кандидатом педагогічних наук В.М.Хайруліною варіант структурної моделі навчально-виховного процесу ($3 \times 30 = 90$) зацікавив педагогічний колектив нашого навчального закла-

ду. Перші 30 хвилин уроку колежани використовують на подання навчального матеріалу тільки вчителем, другі – на сумісну працю вчителя та учня, а остання тридцятихвилинка – це робота учня, а вчитель працює в групі корекційного рівня. Перерви (для фізкультхвилин, відпочинку та харчування) між уроками тривають 5-10 хв., між парами – 15 хв.

Повертаючись до структурних компонентів нашого навчального процесу, поясню: якщо, наприклад, тижневе навантаження вчителя становить 26 годин, то 130 хв. – це п'ятихвилинний резерв за рахунок кожного уроку, який вчитель повинен використати протягом тижня. Різниця в часі навчальних годин (5 хв. кожного уроку) компенсується проведенням додаткових індивідуальних занять і групових консультацій в позаурочний час. Накопичений час за рахунок п'яти хвилин кожного уроку дає можливість:

- формувати навички дослідницької діяльності учасників навчально-виховного процесу;
- розкрити індивідуальні пізнавальні можливості кожного учня (від самостійного висновку – до наукового дослідження)
- реалізувати діагностичну функцію контролю знань;
- проводити корекцію пізнавальної діяльності;
- навчити раціонально організувати свою навчальну роботу під час виконання домашнього завдання;
- подолати прогалини у знаннях учнів за рахунок необхідної консультації вчителя з тієї чи іншої теми;
- формувати впевненість перемоги над труднощами: перед собою, вчителем, класним колективом;
- подолати комплекс малоцінності особистості.

На наступній сторінці журналу наведена модель реалізації п'ятихвилинного резерву.

Запропонована модель використання п'ятихвилинного резерву ставить за мету визначити особистісні

здібності та можливості учнів. Звісно, все повинно сприйматися у тісному взаємозв'язку – тільки завдяки цій умові досягнення індивідуальної роботи кожного стає базою для наступної колективної роботи, і вона здійснюється в атмосфері високої інтелектуальної й емоційної активності. Зацікавившись тією чи іншою темою, учень має змогу за рахунок створеного резерву не тільки подолати прогалини в знаннях, а й поглибити їх з хімії чи зарубіжної літератури, з англійської мови чи біології (профільні предмети – в першу чергу). А якщо цієї зацікавленості не вистачило, – будь ласка, зроби своєї перші висновки (реферат, наприклад) чи дослідження (творчу роботу).

Додаткові індивідуальні та групові

Схема 3

Як спрацює п'ятихвилинний резерв на майбутнє?

Вступ до ДДУ, вищих навчальних закладів України:
аспірантура, наукова робота

Участь у роботі Дніпропетровської філії МАН України:
написання роботи
дослідницького характеру

Творча лабораторія
учня-дослідника:
реферативна робота
з **самостійними** висновками

Поглиблене вивчення дисциплін:
в першу чергу фізики,
математики, інформатики

П'ятихвилинний резерв:
індивідуальні
та групові заняття

МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ П'ЯТИХВИЛИНОГО РЕЗЕРВУ

заняття дозволяють розв'язати проблему надання учням необхідної педагогічної допомоги, а головне – задовольнити інтереси та потреби учнів у поглибленому вивченні будь-якого предмета.

Диференційований процес у нашому закладі реалізується шляхом профілізації навчання, яке доповнюється здійсненням рівневої диференціації не тільки на уроках, а й в позаурочний час. При проведенні практичних занять з математики, фізики та інформатики клас ділиться на групи. Робота в групах відрізняється змістом і формою їх подачі. Але оволодіння програмним матеріалом є обов'язковим для кожного учня.

Групи створюються за рівнем предметної підготовки учнів та темпом засвоєння навчального матеріалу. Звідси і умовна типологія груп:

П – учні, які мають початковий рівень навчальних досягнень;

С – учні, які мають середній рівень навчальних досягнень;

В – учні, які мають високий рівень навчальних досягнень.

Безумовно, представників групи П у закладах з розвитку творчої обдарованості майже немає. Але при вивченні тієї чи іншої теми учень може не отримати необхідного мінімального рівня

(хворів, наприклад). Тоді спрацьовує група психологічної підтримки, – програма “Підліток – підлітку”, – мета якої тимчасово супроводжувати учня до належного базового рівня. А за результатами проміжного засвоєння учнями навчального матеріалу в класі створюється ще одна група – група корекційного рівня, яка складається з учнів, результативність яких має низький рівень досягнень на одному з етапів навчання. Рівнева диференціація здійснюється і під час перевірки необхідної бази знань учнів, в ході якої вчитель враховує індивідуальні особливості кожного суб'єкта навчального процесу. Контрольні роботи складені таким чином, що кожен учень самостійно обирає завдання згідно свого рівня засвоєння навчального матеріалу.

П'ять хвилин кожного уроку дають можливість виходу на новий щабель якості – створення мікрогруп для проведення факультативних та додаткових занять варіативної частини навчального плану закладу з розвитку творчої обдарованості. Таким чином, створюються умови для неординарних особистостей, які наполегливо зростають від самостійного аналізу до особистого відкриття. Не будемо забувати, що *розуміння та сприйняття потенціальних можливостей особис-*

Затверджений управлінням освіти миськвиконкому та директором навчального закладу графік індивідуальних та групових завдань (за рахунок 5 хв. кожного уроку) дає можливість систематизувати дану ланку роботи таким чином:

№	ПІБ вчителя	предмет	Тижн. навант.	5 хв. кожного уроку	Дні тижня	Час роботи	Класна кімната
1	Кольцова Н.М.	математ.	26	130 хв.	вівторок, п'ятниця	14 ⁰⁵ – 15 ¹⁰	I корп., к.№3
2	Подчуфарова Л.В.	математ.	25	125 хв.	понеділок, четвер	15 ⁰⁰ – 16 ⁰⁵	I корп., к.№1
3	Зуєва Л.О.	фізика	20	100 хв.	середа, п'ятниця	14 ⁰⁰ – 14 ⁵⁰	I корп., к.№8
4	Чернік І.І.	заруб. літ.	22	110 хв.	вівторок, п'ятниця	14 ³⁰ – 15 ²⁵	II корп., к.№6
5	Гарник Н.А.	історія	24	120 хв.	понеділок, п'ятниця	13 ³⁰ – 14 ³⁰	II корп., к.№12

тості, віра в її духовні сили і тільки на цій основі спрямовування процесу розвитку – головне кредо педагогічної спадщини А.Макаренка, про яке сьогодні доцільно нагадати. Тому головна спрямованість нашої співдіяльності з учнями: вияви, зрозумій, підтримай, розвивай.

Звідси і стратегія навчального закладу – створення умов для виявлення пізнавальної активності учня. Цієї мети учитель досягає такими засобами:

- створення атмосфери зацікавленості кожного учня в роботі;
- використання різноманітних форм та методів організації навчальної діяльності, що сприяє розкриттю суб'єктивного досвіду учнів;
- стимулювання учнів до використання різних способів виконання завдань, без будь-якого остраху помилитися чи отримати неправильну відповідь тощо;
- створення педагогічних ситуацій спілкування на уроці, що пробуджують ініціативу, сприяють вибору різних способів творчості;
- використання під час уроку дидактичного матеріалу, який дає можливість учневі вибирати найбільш значимі для нього (і тільки для нього!) види та форми необхідної інформації;
- заохочення прагнень учня знаходити свій стиль роботи (вирішення того чи іншого завдання); аналізувати варіанти підходу до проблеми інших учнів, вибирати й засвоювати із запропонованих варіантів більш раціональні;
- оцінювання діяльності учня не тільки за кінцевим результатом, а й за процесом його досягнення.

Викладання математики, фізики та інформатики в ліцеї здійснюється за лекційно-практичною системою. Навчальний матеріал розподіляється на лекції та практичні заняття.

Під час лекцій необхідний зміст теорії вичитується блоками, що дає змогу подавати навчальний матеріал значними одиницями, а це в свою чергу сприяє створенню умов для набуття учнями систематичних, чітко

усвідомлених знань, надає можливість встановлення учнями логічних зв'язків між основними поняттями навчального блоку, і, як результат, спонукає до знаходження оптимальних алгоритмів навчальної діяльності.

Треба зазначити, що індивідуалізація була, є і буде вищою формою диференціації навчання. Максимально індивідуалізувати роботу з учнями дає можливість цикл навчально-методичних посібників, створених викладачами ліцею (про них — у наступних публікаціях). Цікавим є той факт, що в кінці кожного семестру за рішенням педради проводяться залікові тижні — підсумкова атестація у формі усно-письмових заліків, контрольних і творчих робіт. Цілісний підсумковий контроль сприяє формуванню в учнів відповідального ставлення до навчальної діяльності протягом всього семестру, створює умови для формування цілісної системи знань з предмета або його розділу, спрацьовує на адаптацію до майбутнього навчання у вищій школі.

Структура цілісного особистісно-зорієнтованого навчально-виховного процесу нашого закладу ефективно реалізується в Науковому товаристві. Учні 10-11 класів обов'язково виконують курсову творчу роботу, напрямком якої обирає сам учень: методичний, науково-дослідницький, теоретичний. Скажу тільки одне: за підсумками 2000-2001 року ми маємо не лише переможців конкретно зі свого профілю (наприклад, математика, а це I, II, III місце серед 10-11 класів у області), а й I місце на філологічному факультеті. Одинадцятикласниця своєю роботою представляла Дніпропетровське відділення МАН України у III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт членів МАН 2001 року у м. Києві (травень), посіла IV місце в Україні.

Перегортаючи сторінки олімпіадного руху Дніпропетровщини, ми пишаємось, що за останні 5 років ліцей виплекав понад 50 призерів обласних

олімпіад, 10 переможців IV етапу Всеукраїнських та 4 Міжнародних олімпіад.

Звичайно, за цими досягненнями стоять люди, творчий педагогічний потенціал закладу, який пам'ятає, що "людина – це складна система, яка само-розвивається"¹.

В складній, але чітко структурованій системі навчально-виховного процесу нашого ліцею головна фігура – учень. Це, звісно, не відкриття. Але є особливість, на якій я хочу наголосити. Ми відповідаємо не тільки за якість знань, гарантовану нашими викладачами, а насамперед за те, чи спроможні наші учні зробити відповідальний вибір та спроєктувати своє майбутнє, використовуючи ці знання.

Створення атмосфери довіри та співпраці, відчуття самодостатності кожного учасника навчально виховного процесу забезпечує психологічний супровід особистості впродовж всього навчання в ліцеї (див. схему 4.)

Думаємо, що шлях, який ми обрали, веде до майбутнього: відповідальність на всіх рівнях, зацікавленість у перспективі, активне сприйняття інноваційних технологій, критичний аналіз власних наробок та тісна співпраця задля наших дітей. На мій погляд, це один із найреальніших шляхів розбудови сучасної школи. На цих засадах і виводуємо ми структурну модель цілісного особистісно-зорієнтованого навчально-виховного процесу

закладу з розвитку творчої обдарованості – Дніпродзержинського технічного ліцею. Звісно, точна зору на нашу модель може бути неоднозначною і суперечливою. Тим більше, хотілось би її почути...

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про загальну середню освіту" // Освіта України – 1999 – № 25 – С.6

2. Відкритий урок Українського колежу ім. В.О.Сухомлинського. Розробки, технології, досвід. – К., 2001, № 1-2.

Схема 4

¹ Це відомі слова І.Павлова

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ДІТЕЙ І ДОРΟΣЛИХ

Лідія ЧОРНА

Науковий співробітник
лабораторії психології
творчості Інституту
психології АПН України

Сучасне телебачення є найбільш розповсюдженим, популярним і найлегшим у сприйнятті людиною інформації засобом масової комунікації.

Свою історію воно починає від 1895 року, коли брати Жан Луї та Огюст Люм'єр винайшли кіноапарат. У тому ж 1985 році в Парижі відбулась перша демонстрація кінофільму. Серед інших засобів масової комунікації кінематографія та її "дитинча" – телебачення – найвагомніше впливають на свідомість і поведінку людини. Імітація трьохмірності простору на екрані, використання зорових і слухових образів, блискучість подачі новин із будь-якого куточка світу, виникнення у глядача почуття власної причетності до подій світового масштабу – ось далеко не повний перелік ознак сучасного телебачення, які приваблюють людей. Однак значна кількість культурологів, політиків, філософів і психологів констатує, що телебачення має не тільки достоїнства, а й недоліки, неоднозначно, часто досить негативно, впливає на психічний світ людини. Низка досліджень, здійснених психологами, підтверджує такі висновки. Більшість із

них присвячена вивченню впливу показу екранного насильства на формування особистості дітей і підлітків. Так, у 1928 році У.Шорт, директор Національного центру США з вивчення кіно, отримав грант у 200 тис. доларів, і на ці гроші створив дослідну групу з 19 психологів, педагогів і соціологів, яка протягом чотирьох років вивчала вплив екранного насильства на підростаюче покоління. Висновки цієї комісії виявилися невтішними: на поведінку та ціннісні орієнтації дітей і підлітків кіно здійснює негативний вплив [4].

Велика кількість наступних досліджень зазначеної проблеми підтверджує висновки, зроблені групою У.Шорта [4]. Найцікавіший з них стосується сили впливу екранного насильства на подальший життєвий шлях людини. Поведінку піддослідних, жителів США та Фінляндії, вивчали з того моменту, коли їм було 8 років, до того часу, коли їм вже виповнилось 30. Головні висновки полягали у тому, що кількість годин, відданих дитиною віком до 8 років перегляду агресивних фільмів, та ступінь побаченого нею у фільмах насильства були серйозними передвісниками тяжкості злочинів людини у 30-річному віці. Ні індивідуальна схильність до агре-

сивності, ні рівень інтелекту, ні соціально-економічний статус дитини не мали такого значення у формуванні її майбутньої девіантної поведінки. Також було виявлено, що жорстокість сильніша у дітей США, ніж у дітей Фінляндії. *Особливо стійкий зв'язок спостерігався між жорстокою поведінкою дітей та їх самоідентифікацією з жорстоким телегероєм.*

Іншим доказом негативного впливу телебачення на моральну поведінку людини стали дослідження соціологів, і допомогла цим дослідженням унікальна історична ситуація, яка склалась у деяких регіонах нашої планети. Так, у період розвитку системи телемереж США та Канади між 1945 і 1974 роками серед представників білої раси було зафіксовано зростання рівня вбивств на 92-93%. За цей же час в ЮАР відбувалося зниження даного показника на 7%. Цікава деталь – до 1975 року ЮАР не мала телебачення. Після його появи у країні рівень вбивств серед білого населення зріс майже в два рази – на той же відсоток, як у США та Канаді. Жителі США, Канади та ЮАР жили приблизно у рівних економічних умовах.

Результатами регулярно перегляду дітьми та підлітками сцен насильства на телеекрани є виникнення у них своєрідних психологічних феноменів: переймання агресивного стилю поведінки, зняття заборон щодо нанесення моральної та фізичної шкоди іншому, втрата емоційної сприйнят-

ливості до чужого болю, зміна індивідуального образу світу (“такий страшний, такий небезпечний цей світ, необхідно оборонятися...”, – кажуть собі любителі телевізора), прийняття ролі жертви в реальному житті, виникнення страхів, тривожності тощо. Найбільш сильні нервові зриви трапляються з тими дітьми, які досить сильно вірять у реальність насильства на екрані. І ця біда частіше спіткає маленьких дітей, бо саме вони важко розуміють або ж зовсім не розуміють різницю між акторами та персонажами, яких ті грають. Діти мають невеликий життєвий досвід, їм нема з чим порівнювати телевізійну інформацію, і, отже, вони більше, ніж дорослі, вірять у реальність того, що відбувається на екрані телевізора.

Хоча негативно екранне насильство впливає лише на невеликий відсоток глядачів (за даними різних авторів від 2 до 15% глядачів копіюють агресивну поведінку телегероїв), однак, якщо телевизор увечері дивиться багатомільйонна аудиторія, то неважко поррахувати скільки саме людей відчує на собі його негативну дію.

Психологами також доведено, що демонстрація на телебаченні боїв боксерів-професіоналів, детальна розповідь або коротке, але сенсаційне за стилем, повідомлення про самогубство призводить до зростання аналогічних форм поведінки (побоїв, вбивств, самогубств) серед населення [4], особливо це стосується підлітків і молоді,

Система ЗМІ – це ідеологічний апарат, який прагне зайняти більш важливе місце, ніж шкільна система

На жаль, сучасне українське телебачення майже не має розвиваючих пізнавальних передач для дітей

які наслідують вчинки “центральных дійових осіб” телепередач.

Ці та інші результати емпіричних досліджень, аналіз літератури та власне логіка аналізу суспільного феномену телебачення спонукали нас виокремити деякі характеристики сучасного телебачення, які можуть призводити до такого його негативного та ускладнюючого впливу на психіку людини. Слід зауважити, що деякі із зазначених нами характеристик можна віднести не тільки до телебачення, а й до всіх видів ЗМІ в цілому. Отже, до таких характеристик можна віднести:

- Опосередкованість спілкування в системі телебачення технічними засобами, витіснення безпосередньої живої комунікації між людьми, зникнення бесіди, розмови (С.Московічі),
- збіднення контексту (смислу) спілкування (М.Постер). ЗМІ женуть людей від суспільного життя до приватного, від відкритих місць, кафе, театрів тощо в закриті приміщення будинків (С.Московічі).
- Побудова спілкування з великою кількістю людей, великими соціальними групами. Ця ознака породжує декілька психологічних наслідків.

Телебачення сприймає велика кількість людей, “яким бракує цілісності” [8, с.49]. Такими людьми легко керувати. Цим наслідком швидко скористались політики.

Повідомлення на телебаченні має бути максимально чітким і зрозумілим для всіх категорій глядачів. Інформація роз’яснюється, інтерпретується, “пережовується та кладеться до рота” глядачеві. Наступний крок: за глядача здійснюється вибір інформації, яку треба переглянути; за нього робляться висновки, приймаються рішення, вирішують, що погано, а що гарно. Це в свою чергу породжує ще декілька наслідків:

- на телебаченні домінують стереотипи та міфи – елементи інформації, які легко сприймаються глядачем;

- відбувається спрощення змісту інформації, домінує поверховість, виривання з контексту;
- журналісти часто дублюють або замінюють на телеекрані політиків, філософів, учених [7];
- відсутність безпосереднього зворотного зв’язку, монологічність ЗМІ, неможливість для глядача дізнатись, як багато людей поділяє твою точку зору (С.Московічі).

Сьогодні спостерігається надзвичайна комерціалізація телебачення. Телекомунікація є товаром, її треба найвигідніше продати. Тому, щоб залучити якнайбільше покупців:

- журналісти мають потурати заобонам і пристрастям глядача, тоді він робиться “легковірним і слухняним, ним легко маніпулювати” (С.Московічі);
- телебачення має привертати до себе глядачів легкістю сприйняття, оперативністю подачі інформації, сенсаційністю, вмінням розважати, компенсувати незгоди реального світу, приносити задоволення; звідси легковажність діалогу в “мильних операх”, примітивність, насильство, еротика, жахи;
- у телекомунікаціях застосовується як переконання, так і навіювання, вплив на сферу неусвідомлюваної людини; “монстри, привиди, відьми, потойбічні сили стали основними телегероями” [5, с.15].

Великі можливості впливу ТБ на свідомість і поведінку людей. Серед інших ЗМІ телебачення найбільш впливове в цьому плані, перш за все це стосується психіки дітей, особливо, коли вони дивляться телепередачі не з пізнавальною, а з розважальною метою. На жаль, сучасне українське телебачення майже не має розвиваючих пізнавальних передач для дітей.

Як ми бачимо, телебачення має бути прекрасно ознайомлене з психологією людини, її глибинними, не завжди досить високими потребами – в легкому отриманні задоволення, відчутті свого, нехай і оманливого, але “включення” до світу більш престижних соціальних груп, компен-

сації недостатності спілкування. Глядачі чекають, що їх будуть розважати. Для дітей іноді телевізор стає “третім батьком” [2]. Висновки напрошуються самі за себе: “у змаганні за культуру мас-медіа перебувають практично поза конкуренцією” [9, с.30], “система ЗМІ – це ідеологічний апарат, який прагне зайняти більш важливе місце, ніж шкільна система, у справі репродукування суспільства, – достатньо лише згадати кількість годин, які діти проводять у школі і перед екраном телевізора” [3, с.67].

До впливу вищезазначених характеристик сучасного телебачення, які ускладнюють сприйняття та осмислення доквілла людиною, приєднується вплив негативного економічного, політичного, психологічного стану суспільства у пострадянській Україні. У результаті взаємодії цих двох факторів утворюється, так би мовити, вибухова суміш, яка “б’є” по свідомості людини. На телеекрані “із всього різноманіття життя видно лише матеріальне, заземлене, речове, із усіх людських спонукань – лише примітивно власницьке, первісне – неповнота, односторонність бачення” [5, с. 30]. Телебачення стало “експериментальним майданчиком для фанатиків і маніяків, які сповідують зло” [5, с.14]. Все це виводить психіку людини зі стану рівноваги.

Окремо слід зупинитись на аналізі реклами. Саме вона провокує, особливо серед дітей, наслідувальний стиль поведінки, підштовхує індивіда до поспішних висновків, знижує критичність мислення, викликає “емоційні інфекції”. Ефектом неодноразового нав’язливого повтору реклами є звуження “кола свідомості” людини по відношенню до деяких речей. Переривання рекламою змістовних телепередач або фільмів зводить на нівець їх позитивний інтелектуальний і емоційний вплив. Дуже важко в таких випадках викликати в глядача співпереживання до страждань іншого, зацікавленість у пізнанні нового.

Помічено, що діти із маленьких містечок, де нерозвинена система те-

лекомунікацій, проявляють меншу стереотипність поведінки [11]. Чим більше людина відчуває пристрасть до фільмів жахів, тим менше вона проявляє емпатію до іншого [11]. Для окремих людей телебачення стає особливою життєвою цінністю, заради якої вони відмовляються від спілкування з друзями, родичами, прогулянок, спорту. Воно стає “каркасом, на основі якого інтерпретується весь ... досвід у цілому” людини [11, с. 419]. Чим більше часу людина проводить біля ТБ, тим менше вона займається іншими видами соціальної активності [3, с.62].

Соціологічні дослідження в США свідчать, що друкованій пресі надають перевагу наукові та елітарні кола американського суспільства [3, с.64].

Якщо ТБ впливає на прояви творчого потенціалу людини взагалі, то тим більше це має проявлятися в дитячому віці. Найбільш відомими, можливо єдиними такого типу, є експериментальні дослідження Р.М.Грінфілда та ін. (1984). Дітям необхідно було скласти продовження історій, початок яких вони прослухували по радіо і дивилися по ТБ. Більшою оригінальністю вирізнялися ті історії, початок яких діти слухали по радіо. Разом із тим, діти краще запам’ятовували вербальну інформацію, яка передавалась за допомогою радіо, а візуальну, ту, яка відбиває події, та загальну – яка транслювалась ТБ [11]. В 1984 р. цими дослідниками доведено, що регулярний перегляд ТБ навчає дітей особливому стилю розмови, а саме: діти не використовують чітких посилань на предмет обговорення, мало пояснюють, вірячи в те, що співрозмовнику і так все ясно. Інші незалежні дослідження встановили, що перекази дітьми історій, прослуханих по радіо, більш інформативні та містять менше неясних слів, аніж переказ історій, побачених по ТБ. Дошкільники, які багато дивляться телевізор, рідше грають із уявним товаришем, мають більш низький рівень уяви [11, с.397].

Доведено, що перегляд ТБ зі сценами насильства заважають проявам дитячої фантазії, без них – не заважають. У дослідженні Л.Р.Х'юсмана, Л.Д.Ерона та інших не виявлено впливу жорстокого ТБ на дітей з багатою уявою [11, с.324]. Отже, психологи спростували досить розповсюджений міф про стимулюючий вплив сцен жорстокості на дітей із багатою уявою (це з одного боку) та переважну прихильність дітей із яскравою уявою до споглядання таких сцен (з іншого боку). Справа, мабуть, полягає у взаємодії декількох або багатьох інших факторів.

У цілому можна сказати, що в дітей ТБ розвиває уявлення про реальний світ, заважає читанню книг та іграм, які формують фантазію, соціалізації, розвитку мовлення, аргументації, спілкування, заміщає інші продуктивні види діяльності. **Чим більше дитина витрачає часу на ТБ, тим вужчий обсяг уваги, менша її стійкість, менш розвинені мовленнєві навички, більша розсіяність і пасивність** [2].

Актуальність дослідження впливу сучасного телебачення на творчий потенціал людини взагалі, а тим більше – дитини, особистості, яка формується, обумовлена як відсутністю наукового знання природи цього явища, а головне – індивідуальної та типологічної піддатливості такому впливові, так і суспільною важливістю зазначеного питання. Мало хто з глядачів усвідомлює вплив низького рівня телебачення на їх свідомість і поведінку. Так, за даними Українського інституту соціальних досліджень перше місце серед форм проведення вільного часу молоді (тобто населення України віком від 15 до 28 років) посідає перегляд телепередач. 80% молоді дивиться телевізор щоденно, 1% не дивиться його зовсім. 64 % населення України довіряє телебаченню [9, с.30].

Наші подальші дослідження у цій надзвичайно важливій проблематиці психології передбачають не тільки науковий аналіз суті соціально-психо-

логічного феномену телебачення, а й експериментальне вивчення власне механізмів дії телебачення на психічний світ дітей, підлітків, молоді. Результати започаткованого нами дослідження мають дати відповідь на питання: як запобігти ускладнюючому впливу сучасного телебачення на розвиток творчих потенцій дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бебик В.М., Сидоренко О.І. Засоби масової інформації посткомуністичної України. - К.: МАУП, 1996. - 124 с.
2. Богомолова Н.Н. Социальная психология печати, радио, телевидения. - М.: Изд-во МГУ, 1991. - 127 с.
3. Бретон Ф., Пру С. Взрыв коммуникации / Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. - Самара: Изд. Дом «БАХРА-М», 2001. - С. 50-78.
4. Допира А.И. Воздействие экранного насилия на подрастающее поколение: история социально-психологических последствий // Практична психологія та соціальна робота. - 2000. - № 8. - 2001. - № 1. - С. 28-30.
5. Мельник Г.С. Психологические эффекты СМИ / Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. - Самара: Изд. Дом «БАХРА-М», 2001. - С. 3-42.
6. Моляко В.О. Чи так потрібен телевізор? // Обдарована дитина. - 1999. - №1. - С. 40-41.
7. Московичи С. Мнение и толпа / Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. - Самара: Изд. Дом «БАХРА-М», 2001. - С. 79-101.
8. Постер М. Способ информации / Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. - Самара: Изд. Дом «БАХРА-М», 2001. - С. 45-49.
9. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О.Яременко, О.Балакірева, Н.Бутенко, О.Вакулєнко та ін. - К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. - 111с.
10. Уайт Т. Власть телевидения / Реклама: внушение и манипуляция. Медиа-ориентированный подход. - Самара: Изд. Дом «БАХРА-М», 2001. - С. 397-432.
11. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. - 448 с.

НАРОДЖЕННЯ ДУШІ

ТВОРЧА АТМОСФЕРА У ШКОЛІ

Педагогіка
школи

ІСТОРІЯ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Середня школа №1 м. Старобільська Луганської області — один із найстаріших навчальних закладів. Основне приміщення школи було збудовано в 1878 році. У ньому розташувалася Олександрівська чоловіча гімназія, а з 1930 року — це загальноосвітня школа.

В її стінах завжди жили вічні питання: «Що таке людина?», «Як народжується особистість?»

ГОЛОВНЕ КРЕДО

В умовах розбудови України надзвичайно актуальною є проблема формування творчої ініціативи, виховання молоді на засадах гуманістичних цінностей. Тому головне кредо нашої школи сьогодні — учити молодь бути не тільки майбутніми студентами, але й майбутніми громадянами суспільства, учити бути їх дорослими людьми.

Саме перевага особистісного підходу до освіти й виховання відрізняє нашу школу від інших. Ми розглядаємо її передусім як освітній заклад, що сприяє духовному зростанню дитини, сприяє її самореалізації в різних формах творчої діяльності.

Ще давні філософи наголошували на тому, що людина народжується двічі:

перший раз — фізично, а вдруге — духовно.

Сьогодні, коли наше суспільство переживає кризу духовності, надзвичайно важливим є відродження нематеріальних цінностей в житті людей.

«Якщо ми хочемо виховати дитину всебічно, так само всебічно треба її й вивчити», — зазначає К. Д. Ушинський. Тому вся виховна робота в школі ґрунтується на основі глибокого вивчення особистості учня.

Психолого-педагогічну роботу класних керівників координує і спрямовує «Клуб творчої педагогіки класних керівників» та психолого-методична служба школи.

Це не лише центр методичної думки, але й справжня школа педагогічної майстерності. Клуб ставить перед собою конкретні завдання:

- вивчення вікової педагогічної психології;
- вивчення анатомо-фізіологічних особливостей дитини;
- вивчення й застосування психологічних та педагогічних методик.

У своїй роботі ми виходимо з того, що дитинство — це не підготовка до життя, а саме життя. Намагаємося допомогти школярам пізнати самих себе, позбавитися

Катерина ФОМЕНКО

Директор середньої школи №1 м. Старобільська Луганської області, делегат Другого з'їзду педагогічних працівників України

Директор школи, ліцею, гімназії №42002

**Творчу
особистість
виховує все:
і стіни,
в яких вона
знаходиться,
і люди,
з якими
спілкується**

комплексів, навчити спілкуванню, пройти шлях від самоаналізу до самовиховання. При цьому керуємося принципами психодіагностики і завжди повторюємо їх дітям. А вони такі:

- Загальна талановитість (неталановитих дітей немає, є такі, що займаються не своєю справою).
- Взаємодоповнення (якщо у вас щось виходить гірше, значить, щось має вийти краще. Шукайте!).
- Неминучість змін (жодна оцінка людини не може бути остаточною).

Педагогічний колектив свято вірить у незаперечну істину: тільки творча особистість здатна виховати творчу людину.

Педагоги завжди перебувають у стані пошуку шляхів реалізації цілої низки організаційних, педагогічних і методичних завдань, пов'язаних з тим, що наша школа — школа нового типу, база для відродження культури знань, освіченості, культури, духовності.

Потреба дитини бути особистістю, потреба в самоствердженні, в спілкуванні, в творчості — обов'язково повинна бути реалізованою. Це завдання вирішуємо через

шкільні традиції, систему співуправління, через роботу дитячо-юнацького центру «Натхнення».

*1 вересня — День знань.
Зустріч з першокласниками.*

Жовтень — Стаханівська вахта.

Листопад-грудень — Огляд знань.

Лютий — Зустріч з випускниками школи.

Березень — Свято "Тепло рідного вогнища".

Квітень — День школи.

Травень-червень — Проводи випускників школи.

Під час проведення заходів кожен клас виконує колективне творче завдання, виявляє ініціативу, показує своє обличчя. В цей час у школі понує особлива моральна атмосфера співробітництва дітей і дорослих, уваги один до одного, взаємної довіри й вимогливості.

Шкільні традиції — це те, що об'єднує колектив, робить його колективом одностудців. День знань, День здоров'я, День школи, Новорічні свята, туристичні походи, години спілкування традиційно збирають усіх разом: учнів, вчителів, батьків. Завжди тут панує атмосфера доброзичливості, довіри.

Творчу особистість виховує все: і стіни, в яких вона знаходиться, і люди, з якими спілкується. Школа наша відзначається чистотою, неповторністю в оздобленні кожного куточка, класної кімнати, коридору. А якщо навколо тебе квіти, картини, красиві меблі, то й не захочеться штовхнути ногою двері, кинути сміття — адже до створення всього цього долучився й ти.

Приміщення школи
збудовано у 1878
році, а з 1930 — це
загальноосвітня
школа

ПРАЦЮЄШ САМ – НАВЧИСЯ ПОВАЖАТИ ПРАЦЮ ІНШОГО

Дисципліна та порядок – передусім. І це вимога до всіх працівників школи.

Особливу увагу приділяємо міжвіковому спілкуванню, в процесі якого старші допомагають молодшим, вчать у більш досвідчених і знаючих.

У літературі є прекрасний образ “сплячої бруньки”, яку до певного часу не видно, та яка з допомогою вмілої руки садівника несподівано дає паросток. Щоб у кожній дитині проклонулися “сплячі бруньки”, ми, педагоги, повинні вчасно побачити талант дитини й дати йому можливість розвинутися.

Захоплення красою танцю, гармонією музики й рухів об’єднує танцювальний колектив “Секрет” – постійний учасник шкільних свят і вечорів, лауреат районних та обласних конкурсів.

Музична студія об’єднує хор хлопчиків, вокальні ансамблі, фольклорний колектив, хор старшокласниць і дає можливість дітям доторкнутися душею до справжнього мистецтва.

Музей бойової слави надає можливість дітям, залюбленим в історію, вивчати сторінки минулого рідного краю, відчути себе причетним до героїчних і трагічних подій історії України.

В школі створено екологічний центр, який об’єднує учнів – юних екологів.

Театральна студія “Дзер-

кало” вводить юних акторів у світ гармонії, збагачує їхні душі новими відчуттями, вчить співпереживати разом зі своїми персонажами.

Історико-культурний центр “Скарби нашої пам’яті” наближає учнів до життєдайних джерел духовності, знайомить з історією розвитку національної культури Слобожанщини.

Крім того, в школі працює багато інших гуртків, секцій, клубів, де діти мають змогу духовно самореалізуватися.

Таким чином, у процесі духовного розвитку учнів пріоритет ми віддаємо основним домінантам всебічно розвиненої особистості:

- духовні потреби (інтелектуальні, моральні, естетичні);
- творча художньо-естетична діяльність (творче сприйняття навколишнього світу, розвиток творчого потенціалу особистості, навички творчої художньо-естетичної діяльності);
- розвиток емоційної сфери (совісність, людяність, пізнання себе, милосердя, здатність безкорисливо любити, шанування історії, традицій, індивідуальна неповторність).

Вважаємо, що життєва поведінка людини в спеціально неконтрольованих умовах і є те дзеркало, що правдиво відбиває обличчя кожного. Сенс нашої роботи вбачаємо в тому, щоб випускники були людяними і щоб цей талант людської краси розвивався в них усе життя.

Життєва поведінка людини в спеціально неконтрольованих умовах і є те дзеркало, що правдиво відбиває обличчя кожного

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ ВЧИТЕЛІВ ЯК ПРОБЛЕМА ДИРЕКТОРА ШКОЛИ

**Лілія
МАР'ЯНЕНКО**

Старший науковий співробітник Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України, кандидат психологічних наук

“Коли ви, зайнявши посаду директора, вважаєте, що успіх залежить від якихось особливих адміністративних талантів, прощайтеся з думкою стати добрим директором”.
В. Сухомлинський

Гуманістична психологія – це напрямок психологічної науки. Поняття “гуманний” виступає якісною характеристикою явища чи процесу, що

включає в себе любов до всього живого у планетарному масштабі, повагу до особистості й пріоритет моральних цінностей, зокрема таких, як великодушність, чесність, порядність,

доброта, готовність пробачити, зрозуміти іншу людину, прийти на допомогу тощо. К.Роджерс, А.Маслоу – найвідоміші представники гуманістичної психології. Цікаво, що педагогічні погляди видатного радянського вченого В.Сухомлинського багато в чому близькі до психологічних поглядів представників гуманістичної психології.

К.Роджерс вважає, що кожна людина цінна сама по собі, здатна до самоуправління, а також він впевнений в тому, що кожному притаманні внутрішній імпульс до зростання і розвитку, природне прагнення до повної реалізації свого потенціалу. У зв'язку з цим для людини велике значення має почуття й розуміння з боку ото-

чення. Відчуття, що тебе підтримують і приймають дуже важливо, особливо тоді, коли ти охоплений почуттям страху, невпевненості, невизначеності чи гніву.

Гуманність у взаєминах – це вміння розуміти чужий біль, поважати чужу точку зору на те чи інше явище суспільного життя. Це дає індивіду можливість зробити себе сильнішим і виявити свій унікальний потенціал. Значна увага в гуманістичній психології приділяється пошуку шляхів становлення особистісної цілісності [5].

А.Маслоу виділяє в освітньому процесі дві протилежно діючі сили. З одного боку, вчителі, стурбовані необхідністю вкладати якомога більше кількості фактів у голови дітей, витрачаючи при цьому мінімум часу і грошей. Дуже часто набуті таким чином (з примусу, а не за власним бажанням) знання швидко втрачають свою цінність для учня, забуваються, не сприяють розвитку його розумових здібностей і в кінцевому підсумку не дають йому можливості зорієнтуватися в пошуках самого себе.

З другого боку, є гуманістично орієнтовані педагоги, яких хвилює пере-

дусім дитина, і які дістають задоволення від спілкування з нею, від її психологічної самоактуалізації. Ці педагоги забезпечують кожній дитині можливість для пошуку самої себе, допомагають усвідомити, що їй подобається, до чого вона прагне, якими є її потенції. У взаєминах з учнями вони не погрожують дитині, а створюють навколо неї атмосферу прийняття, що приводить до зменшення страхів, тривожності та захисних реакцій.

Головна мета – відкриття ідентичності і з'ясування на цьому підґрунті власного покликання. Саме навчання має приносити радість. Для цього вчителі повинні дати кожній дитині відчуття досягнення.

Інше важливе завдання полягає в тому, щоб задовольнити базові психологічні потреби дитини в безпеці, почутті власної гідності, любові, повазі.

Психолого-педагогічний аналіз поглядів В.Сухомлинського з точки зору гуманістичної психології дав змогу виділити такі моменти:

- любов до дітей як основа і головний пріоритет навчально-виховного процесу;
- спрямованість педагогічної діяльності на зону найближчого розвитку (за Л.С. Виготським) ;
- постановка перспективних цілей розвитку учнів з урахуванням їх індивідуальних особливостей;
- взаємозв'язок чуттєвого і логіко-діалектичного пізнання;
- розвиток самостійного мислення через залучення до певного виду творчості;
- турбота про професійне та особистісне вдосконалення вчителя та його взаємини з учнями.

В. Сухомлинський вважав, що директор школи – це посередник між наукою і практикою. Саме від директора залежить така організація педагогічного колективу, за якої об'єднуючим началом є творчий задум, ідея. Сухомлинського – директора більше цікавили саме гуманістично-психологічні ідеї. Він писав, що зроблене

вченими відкриття, коли воно оживає в людських взаєминах, постає перед вчителем складним завданням, розв'язати яке можна багатьма способами, і у виборі способу й полягає творча праця вчителя [7].

У педагогічному колективі, на думку В.Сухомлинського, має відбуватися передача майстерності від директора до вчителів. Але свій досвід директор не зможе передати вчителіві, якщо свідомістю останнього не опанує ідея, яка може стати джерелом натхнення для творчої праці. Ідея, у свою чергу, може оволодіти свідомістю педагога тільки тоді, коли він помітив якісь залежності, і осмислення ним цих залежностей спонукає його шукати щось нове, думати над вдосконаленням своєї праці – а це і є введенням у стан творчої або професійної самоактуалізації (за А.Маслоу).

Розмови, роздуми, взаємобмін думками і поглядами – це важлива умова продуктивного педагогічного керівництва.

“Справжнє керівництво школою починається там, де нескінченний потік явищ постає перед директором як взаємозв'язок проблем”, – писав В.Сухомлинський. Він так окреслює проблеми директора:

- Як досягти того, щоб вчитель день у день збагачував свої педагогічні знання, вдосконалював майстерність викладача і вихователя?
- Гармонійний розвиток розумових здібностей учня в процесі навчання.
- Інтелектуальне життя шкільного колективу і сім'ї як одна з умов успішного навчання.
- Виховання інтересу до знань і прагнення здобувати знання. Висновки і розумові інтереси учнів мають виходити за межі програми. Тоді навчання буде успішним.
- Єдність педагогічних переконань учителів та батьків.

В.О.Сухомлинський був переконаний, що директор має правильно на-

лагодити керівництво творчою працею колективу [8, с.397-405]. Але для цього необхідно самому постійно збагачуватися і оновлюватися, а отже, самому досягати стану самоактуалізації, професійного і особистісного зростання.

Стан педагогічної самоактуалізації В. Сухомлинський описав таким чином: керівник школи буде рудованим, авторитетним, вчителем вчителів тоді, коли він сам кожного дня вдосконалюватиме свою майстерність, якщо для нього на першому місці стоїть суть шкільної справи.

Тоді директор – це вчитель вчителів, а не тільки вчитель учнів.

В.О.Сухомлинський зауважував, що таким можна стати лише тоді, коли з кожним днем все більше заглиблюєшся в деталі, в тонкощі педагогічного процесу, коли перед тобою відкриваються все нові і нові грані мистецтва впливу на душу людини.

Один із секретів збудження стану педагогічної самоактуалізації полягає в тому, щоб директор зумів викликати у вчителів інтерес до пошуку, до аналізу власної роботи. Той, хто намагається розібратися в доброму і в поганому на своїх уроках, у своїх взаєминах з вихованцями, уже досяг половини успіху.

Успіх залежить не від щасливих знахідок і випадкових удач, а від копіткого пошуку. Чекати народження ініціативи з боку вчителів без творчої ініціативи самого директора – це означає чекати щасливих знахідок і випадкових удач. Керівництво без конкретного прикладу, без вашого власного джерела творчості – неможливе. Директор повинен знайомити вчителів зі своїми відкриттями, і тільки тоді вони почнуть приходити до директора на уроки.

Наприклад, В.О. Сухомлинський запропонував розв'язувати всім вчителям своєї школи такі “педагогічні надзавдання”:

- Як залежить мислення, думка школяра від уміння читати?
- Від чого залежить інтерес до на-

вчання, до книжки, до розумової праці?

- Взаємозв'язок думки й почуттів?
- Як зміцнити пам'ять?

Ці проблеми необхідно обговорювати всім колективом, даючи змогу кожному педагогові вирішувати їх самостійно.

Як саме налагодити процес особистісного й професійного зростання вчителів з боку директора? Що таке самоактуалізація? Як її формувати у собі?

Люди, які самоактуалізуються, роблять щось заради вищих духовних цінностей, заради принципів, які є цінними самі по собі. Це – загальноприйняті людські цінності (Закон Божий, Заповіді Щастя), дотримуючись яких, людина дістає велике моральне задоволення. Якщо духовні цінності опиняються під загрозою, то люди здатні на самопожертву. Духовні цінності (Правда, Істина, Краса, Добро) стають для людей, здатних до самоактуалізації, життєвими принципами. Люди, здатні до самоактуалізації, вміють долати протиріччя, зло не призводить до порушення їхньої психіки.

А. Маслоу виокремив чотири ознаки самоактуалізуючої особистості:

- відданість справі;
- робота для них – це приємне задоволення;
- вони постійно знаходяться в пошуку;
- в своєму житті віддають перевагу духовним цінностям.

А. Маслоу вважає: треба привчати дітей до того, щоб вони повніше віддавались тій чи іншій справі, забуваючи про зовнішні пози та психологічні захисти, і обов'язково вміли доводити справу до кінця.

Життя – це процес послідовних виборів між добром і злом, у кожній його миті є вибір – прогресивний чи регресивний. Можна рухатися в бік захисту і психологічної безпеки, а можна рухатися в інший бік, тобто є вибір, що приводить до особистісного зростання – дорога добра. Отже,

зробити вибір особистісного зростання — це зробити вибір у бік самоактуалізації. Протилежний вибір продиктований страхом, самовиправданням, — це вибір захисту себе.

Для досягнення стану самоактуалізації необхідно подолати ілюзії, відмовитися від неадекватних уявлень стосовно реальності. Кожен вчитель має виявити для себе, що є добрим і злим, що подобається і що не подобається, і як ці дві шкали співвідносяться в суб'єктивному просторі кожної особистості. Потім слід здійснити визначення психологічних захистів, їх виявлення, усвідомлення. А після їх ідентифікації необхідна істотна мужність, щоб відмовитися від них. Така відмова є болючою, адже захисти встановлюються проти чогось неприємного.

Психологічні особливості, що супроводжують самоактуалізацію (за експериментально — психологічним дослідженням А.Маслоу):

- **Ресакралізація** — здатність особистості бачити священне, вічне, символічне, відчувати вічні духовні цінності і переживати їх як власні духовні потреби. За А.Маслоу, самоактуалізуючі люди прислухаються до своєї совісті, тобто свого внутрішнього голосу, вони беруть на себе відповідальність, вони чесні, врешті-решт вони наполегливо працюють. Вони підпорядковують свою працю загальнолюдським цінностям, і це входить у свідомість і підсвідомість людини.

- **Творче спрямування.**

- Для самоактуалізуючої особистості **минуле не є пасивним пластом**, навпаки, воно робить свій активний і продуктивний внесок у теперішній розвиток особистості.

- **Неупередженість** — відкритість особистості щодо ситуації, відсутність апіорних очікувань (різних “повинно”, “необхідно”), готовність сприймати те, що відбувається без подиву і обурення. Ці якості сприяють творчості, натомість пихатість, чваньковитість, упередженість — це

якості, що блокують вияв творчості.

- **Самозабуття** — це, коли людину не бентежить, що про неї думають інші, вона більше спроможна досягти внутрішньої єдності з Богом, цілісності та інтегрованості власної особистості, тобто легше знаходить реальне “Я”, “Бога у собі”, справжню ідентичність. Отже, самозабуття — це внутрішня відмова від соціально-психологічних навантажень.

- **Зниження страхів.** Наші страхи, тривоги можна долати через глибокий інтерес до певного предмета, “занурення у нього”, проявом творчості в ньому. Саме протягом творчого часу людина впевнена в собі, зникають страхи, тривоги, навіть послаблюється душевний біль.

- **Сила “Я” та сміливість.** Сила “Я” виявляється в таких рисах, як наполегливість, незалежність, самовдосконалення, а протилежні риси, що свідчать про “слабкість Я” і пов’язані з міркуваннями популярності, відходять на другий план. Сміливість як риса характеру спонукає до заняття чимось невідомим, новим, неясним, насиченим протиріччями, надзвичайним (незвичайним), несподіваним.

- **Довіра на противагу контролю та боротьбі.** Довіра до себе, до навколишнього світу. Довіряти собі перед лицем невідомого майбутнього. Це умова, що забезпечує суб'єктові можливість діяти в момент самоактуалізації і творчості цілісно, відкрито, “від усього серця”.

- **Перевага естетичного сприймання над абстрактним** (або надання переваги естетичному сприйманню над абстрактним). А.Маслоу вважає, що під час формування самоактуалізації та творчості вчителю необхідно підкреслювати значення саме конкретного, естетичного, феноменологічного, неабстрагуючого, що охоплює всі аспекти та деталі багатодійсності. В.О.Сухомлинський теж вів дітей на природу, щоб вони розмірковували над цілісним образом. Адже кінцевим продуктом сприй-

йняття є цілісний образ дійсності, в якому можуть бути схоплені справжні закономірності.

● **Відкритість.** Виразність почуттів і поглядів у самоактуалізуючої особистості зумовлюється такими морально – етичними якостями, як чесність, природність, правдивість, відсутність хитрощів та штучності;

ОПИТУВАЛЬНИК САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ (А. МАСЛОУ)

1. а) Я вірю в себе лише тоді, коли відчуваю, що можу впоратися з усіма задачами, що стоять переді мною.
б) Я вірю в себе навіть тоді, коли відчуваю, що не в змозі розв'язати усі поставлені переді мною завдання.
2. а) Часто я внутрішньо соромлюсь, коли мені говорять компліменти.
б) Я рідко соромлюсь (внутрішньо), коли мені роблять компліменти.
3. а) Мені здається, що людина може прожити все своє життя так, як вона хоче (бажає).
б) Я гадаю, що в людини обмаль шансів прожити своє життя так, як вона забажає.
4. а) Я завжди відчуваю в собі сили для подолання життєвих негараздів.
б) Я далеко не завжди відчуваю в собі сили для подолання життєвих негараздів.
5. а) Я відчуваю докори совісті, коли серджуся на тих, кого люблю.
б) Я не відчуваю докори совісті, коли серджуся на тих, кого люблю.
6. а) У складних ситуаціях треба (необхідно) діяти вже перевіреними способами, оскільки це гарантує успіх.
б) У складних ситуаціях необхідно шукати принципово нові рішення.
7. а) Для мене важливо, чи розділяють інші мою точку зору.
б) Для мене не надто важливо, чи розділяють інші мою точку зору.

Ключ:

Відповіді 1б, 2б, 3а, 4а, 5б, 6б, 7б характерні для самоактуалізуючих особистостей

злиття особистості і світу, тобто вміння перевтілюватися. “Якщо ти хочеш намалювати птаха, ти маєш стати птахом”.

Директор школи разом з психологічною службою має організовувати психологічні заняття, спрямовані на розвиток професійного та особистісного зростання вчителів. Пропонуємо зразок діагностичного опитувальника (перші 7 запитань), розробленого А.Маслоу (“САТ”), який може бути застосований психологічною службою школи у роботі саме з педагогами. Детальніше з цим опитувальником можна ознайомитися за книгою [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурмо М.Э. Терапия творческим самовыражением. М., “Медицина”, 1989.- 304 с.
2. Боришевський М.Й., Галян І.М. Саморегуляція оцінної діяльності вчителя як вид психічної активності. Навчально-методичний посібник. – Київ: Видавництво художньої літератури “Дніпро”, – 2001. –74 с.
3. Вивчення особистості підлітка /За ред. М.Т. Дригус. – К.: Інститут психології АПН України, 1995. – 128 с.
4. Максименко С.Д. Генетична психологія.
5. Маслоу А. Самоактуалізація личности и образование. (Пер. с англ., Предисл. Г.А.Балла). – Киев – Донецк, 1994. – 52 с.
6. Немов Р. С. Психология. Учеб. Для студентов высш. пед. учебных заведений: В 3 кн., Кн.2. Психология образования. – 3-е изд. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1997. – С.597.
7. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Видавництво “Радянська школа”. Київ. 1977. С. 393 – 625.

ПОТРІБНА ШКОЛА ТВОРЧОСТІ

Педагогіка
школи

Творчість і школа ... Мабуть, у співставленні цих понять більшість читачів вбачає нонсенс. Бо саме в школі притлумлювалися перші паростки обдарованості, хоч теза “гармонійно розвинута особистість” останні роки була гаслом народної освіти, особливо з прийняттям рішення про шкільну реформу. Скільки тих реформ було на освітянській ниві? Та жодна не дала якісних змін. Чому? Уявлення про те, як вчити й виховувати дітей складалося віками. І на кожному етапі розвитку суспільства школа мала нове обличчя. Цього потребував час і соціальний запит держави. Зараз, коли становлення України як держави є необхідністю, потенціал майбутньої інтелігенції, робітників, наукових кадрів повинен стати турботою керівних органів влади, — освіта знову реформується. Не стоїть осторонь від цієї проблеми Міністерство освіти і науки, передова частина педагогів. Відкрились нові навчальні заклади: ліцеї, гімназії, приватні школи. Зміст освіти також зазнає змін.

Можна довго сперечатися з приводу того, як і що робити, що кардинально треба відкинути від старої школи, а які кращі надбання педагогічної науки й практики залишити, але майже усі погоджуються з тим, що зміни в школі, як і

в освіті загалом, повинні відбутись. І, мабуть, Державна національна програма “Освіта: Україна XXI століття” в цьому відношенні найбільш наблизилась до об’єктивних вимог навчання й виховання творчої особистості. Хоч тут можна вказати на недолік — ми готуємо вузьких спеціалістів. Тільки такий шкільний предмет, як трудове навчання, ставить собі за мету: “Забезпечити підготовку учнів до трудової діяльності й залучення до основних видів проектно-конструкторських і технологічних робіт, сформувати навички розв’язання творчих практичних завдань”. Це зазначено у Державному стандарті освітньої галузі “Технології” і дає змогу програмі забезпечити вирішення таких завдань, як виховання людини, здатної до творчої діяльності.

І це зрозуміло, бо прогрес держави без людей творчого складу, які можуть підняти на необхідний рівень нашу економіку, промисловість, державний лад, неможливий. І тут потрібні не окремі генератори ідей, а групи фахівців, наділених здатністю до творчої роботи.

На превеликий жаль, за один день чи рік неможливо навчити людину працювати творчо, для цього потрібен час, має значення

Олександр БЕЛОШИЦЬКИЙ

Науковий співробітник
лабораторії трудової
підготовки і політехнічної
творчості Інституту
педагогіки АПН України

тут і вік. Бо виявлення й розкриття творчих задатків, а потім їх перехід у здібності, необхідно проводити в перші роки дитинства й поступово виховувати протягом шкільного життя. Ця вимога визначена специфікою процесу творчості, що базується на такому фундаменті, як інтелектуальність. Без неї неможливо говорити про якісь здобутки й надбання. Потрібен багаж знань, які не цементуються, а розвиваються й творчо застосовуються в різних галузях.

Недооцінка ж престижу поєднання інтелектуальної й творчої праці як у застійний період, так і зараз завдає непоправної шкоди соціально-економічному потенціалу держави. Колишній Союз різко відставав за продуктивністю праці від США, Японії, Європи, посідаючи 49 місце в світовій таблиці ЮНЕСКО за коефіцієнтом інтелектуальності молоді і 45 місце за коефіцієнтом інтелектуалізації населення.

У чому ж справа?... А справа ось у чому. Хіба можна було розраховувати на розвиток інтелектуального й творчого потенціалу при тій "технології" навчання й виховання, коли всі учні втиснуті в прокрустове ложе обов'язкової програми. Якщо не враховувати досвіду минулого й учити всіх однаково, незважаючи на їх індивідуальні задатки й можливості, то годі сподіватись на прогрес. Адже й зараз у нас практикується, що в один клас потрапляють діти з низькою, середньою і високою здатністю до навчання, творчі й нездари, енциклопедисти й ті, що мають слабку пам'ять. І всіх треба вчити добре. А де ж вчитись обдарованим? Давно вже доведено, що в кожній людині ще з дитинства є певні здібності й межі їх розвитку.

Одні, за своїм складом, — гуманітарії, інші — аналітики, енциклопедисти, генератори ідей. І в цьому легко переконатись, спілкуючись зі спостережливими вчителями, які підтверджують, що у більшості школярів досить рано проявляється інтерес до того чи іншого предмета чи виду про-

фесійної діяльності. Це підтверджує те, що здібності учня співпадають з деякими шкільними дисциплінами. А, отже, виховання діє в унісон з його природними задатками, які розвиваються. Чому б школі не піти назустріч цьому процесу? Як би все тоді змінилось на краще, а бажання вчитись не згасло б з переходом від класу до класу. А що вже казати про перспективи вибору професії й фахової підготовки спеціаліста...

Крім того, хотілось би звернути увагу на таке. Чи багато з нас пам'ятає складні фізичні, хімічні і математичні формули, що викладались в школі? А чи знадобились вони учням у житті, чи всі ми користуємось ними?

Відчуваючи марність вивчення складних дисциплін і не маючи інтересу до засвоєння цих предметів, звідки візьметься в учня жаждою пізнання невідомого?... Ще гірше, коли немає в нього задатків до цих предметів, а вимоги сучасної школи однакові для всіх. Як бачимо: учень не має мотивації до навчання, він не розуміє, для чого він вчиться. Особливо це відчуваємо зараз, у період переорієнтації моральних цінностей.

На жаль, у нас вчать усіх за одною програмою. І здібних до аналітичних розрахунків, і філолога, у якого склад мислення образний. Ще й зараз деякі керівники від народної освіти вважають безглуздою систему вибору предметів за бажанням учнів і батьків. На мою думку, чим більше людей, які глибоко вивчили щось одне, тим багатша сукупність знань, носіями якого є суспільство в цілому. Адже *це є діалектика, а не ілюзорна загроза всебічної неосвіченості. Цей примарний всебічний розвиток у нас завжди ототожнювався з освітою для всіх.*

Ось чому ми відстаємо. Ось чому загострилися протиріччя між вимогами суспільства забезпечити кожній людині високий рівень загальної освіти і необхідністю задовольняти й розвивати індивідуальні інтереси й здібності учнів.

Те, що в історії існували творчі епохи й творчі товариства, що в наших школах першокласники мають яскравіше виражені задатки, ніж випускники, підтверджує той факт, що соціальні й шкільні умови можуть бути сприятливі й несприятливі для творчого виховання. В молодших класах цим спадковим задаткам шкодить зайва зарегламентованість, суворя дисципліна, єдині вимоги, рутинний режим, як наслідок цього – різко знижується творчий потенціал. Багатющі дослідження зарубіжних і наших вчених стверджують: якщо до творчої діяльності “не привчати з раннього віку, то дитині буде завдано шкоди, яку важко компенсувати. Тому до творчості треба привчати з раннього віку”¹.

Цікаво, що питання виховання обдарованих дітей здавна хвилювало людство. Ще китайський філософ Конфуцій (551-479рр. до н.е.) сприяв їх добору й навчанню в спеціальній школі за особливою програмою. З цією метою посилались гінці, і з безмежних просторів імперії, незважаючи на статус, добірались обдаровані діти.

Обдарованість вважалась даром Божим, а її носії були першими громадянами держави. Ще за античних часів на геніальних людей дивились, як на щасливих обранців Богів, наділених даром дивувати й чарувати людей.

Лаконічно й вдало визначив різницю між обдарованістю й геніальністю англійський мислитель Суен Мередіт, сказавши: **“Геній робить те, що повинен, талант – що може”**. Хоча й цей вираз суперечливий. Але наука поступово просувається вперед, з’ясовуючи все більше фактів, що приховували за собою суть обдарованості. Так, сьогодні усі погодяться з тим, що спадковість існує й передається від батьків дітям, але не всі задатки розкриваються. Крім того, розвивати їх треба в певний час.

На користь цього вказує теорія

¹ Скаткін М.Н. Дидактика середньої школи. – М., 1982. – С.106)

виховання та методів формування креативності за прикладом Карла Вітте.

Що він довів? Завдяки інтенсивним заняттям з перших років життя, його син досяг небувалих успіхів у порівнянні з однолітками. В ранньому віці він володів широкими знаннями й великими розумовими здібностями. Хлопчик вчився із задоволенням, хотів пізнавати нове і, завдяки зростаючим можливостям, набував все більше знань.

Розвиток обдарованих дітей неможливий без поважного ставлення з боку значущих для них дорослих. Згадаємо О.С. Пушкіна і Царський лицей. Почавши там навчання, лицейці знали про ті надії, які на них покладають батьки, вчителі, держава. Відчували це повсякчас, й у них формувалася стан, що надихав їх до швидкого й повноцінного духовного вдосконалення. Тому стільки відомих поетів, вчених і суспільних діячів держави вийшли зі стін лицей.

Для виявлення здібностей і подальшого їх розвитку необхідно створити Школу Творчості. Заповідь Школи Творчості – це повага до школяра – майбутнього діяча, творця, генератора ідей. Автори Школи Творчості повинні передбачити, що ця школа разом з батьками виховуватиме дитину дійсно творчою людиною, виявить і дасть можливість розкритись усім її задаткам.

На сьогодні науці відомо, що обдарованість має декілька типів: інтелектуальний і творчий. Перший вказує на відсутність особистого підходу, бо це заважає сприймати чужу думку². Такі діти легко вчаться, у них не виникає труднощів при засвоєнні знань, вони досягають висот науки, стають вченими-енциклопедистами. Інші – навпаки, важко засвоюють матеріал, бо все, чого навчає вчитель, проходить через їх особистий погляд,

² Від ред. Інтелектуальна обдарованість не означає відсутності “особистого підходу”. Проте, такої підхід автора може виявитись плідним для подальших досліджень.

їх бачення світу, сприймання. Вони — генератори ідей. Виникає протиріччя, а чи можна взагалі навчати творчості? Дослідження вчених стверджують, що для розвитку креативності (творчості) необхідний такий рівень розумового розвитку, який був би вищий за середній. Бо без хорошої інтелектуальної бази розвинути високої творчої здібності неможливо³.

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

ТВОРЧИСТЬ І ОБДАРОВАНІСТЬ

у публікаціях нашого журналу

Виговський О. Вольові якості талановитої особистості. Парадокси психологічного дослідження. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2002. — №3. — С. 76-79.

Виговський О. Діяльність талановитої особистості: загальні особливості. Психологічний аналіз. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2001. — №5-6. — С. 42-49.

Виговський О. Навіщо виявляти обдарованість. Концептуальні засади діагностики обдарованості на ранніх етапах її розвитку. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2001. — №4. — С. 57-60.

Гузик М. Індивідуальний розвиток дитини: працююча модель сучасної авторської школи. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2001. — №1. — С. 6-39.

Гузик М. Як не втратити таланти? Технологія навчання обдарованих. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2001. — №2. — С. 26-51.

Зайченко О. Розвиток творчості педагогічних колективів закладів освіти. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2001. — №2. — С. 89-92.

Каташов А. Ліцей у ліцеї. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2000. — №1. — С. 55-62.

Левтик М. Психолого-педагогічні аспекти розвитку дослідницьких здібностей обдарованих ліцейств. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2002. — №1-2. — С. 145-151.

Моляко В. Чи потрібні таланти Україні? //Директор школи, ліцею, гімназії — 2001. — №4. — С. 54-56.

Сидоренко М. Як адаптувати педагогічну систему до умов соціального середовища. Приклад "Артеку". //Директор школи, ліцею, гімназії — 2001. — №1. — С. 56-62.

Чинюк О. Від гармонії в освіті до гармонії в душі. //Директор школи, ліцею, гімназії — 2000. — №1. — С. 63-72.

Отже, фізично й психологічно здорові діти мають різні творчі задатки, але ми можемо припустити, що при необхідних педагогічних умовах вони (задатки) розвиваються в здібності, які в свою чергу завдяки певним рисам особистості також мають можливість перейти в обдарованість чи залишитися тільки здібностями. *При певних педагогічних умовах обдаровані діти стають геніями*⁴.

Загальне Положення про Школу Творчості може бути таким: Школа Творчості — навчально-виховний заклад, що здійснює й поглиблює загальноосвітню підготовку учнів віком від 6-7 до 16-18 років на підвищеному рівні й забезпечує задоволення освітніх запитів особистості, суспільства й держави в підготовці творчо обдарованих кадрів. Головна мета школи творчості — пошук, відбір, навчання, виховання й розвиток творчо обдарованих дітей, підготовка їх до життя, свідомого вибору майбутньої діяльності на благо держави.

³ Від ред. За сучасними науковими даними, високий рівень креативності (здатності до творчості) може поєднуватися з низьким інтелектуальним рівнем (детальніше про це у кн.: Психологія одареності дітей і підлітків / Под ред. Н.С.Лейтеса. — М., 1996). Автор у даному випадку плутає поняття креативності й обдарованості (талановитості). Інтелектуальні здібності, вищі за середній рівень, є складовим компонентом обдарованості в "Трикільцевій" моделі Дж. Рензулі.

⁴ Від ред. Наукових даних, які б підтверджували або спростовували це твердження, не існує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко Н.В. Геній в искусстве и науке. — М.—"Искусство".— 1991.
2. Нордау М. Психологія гения и таланта.— Киев-Харьков.—1898.
3. Жоли Г. Психологія великих людей.— Спб.— 1894.
4. Кляус Е.М. Поиски и открытия.— М.— 1986.
5. Шопенгауэр А. О гении.
6. Der Neve Brochhaus exikon. Wiesbaden.— 1984.—Bd 2.
7. Kogan N. Creativity and sex differences.— I of creative behavior.— 1974.—vol. 8. — №1
8. Koestler A. The act of creation.— L.—1964.

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У НЕПОВНІЙ СІМ'І

ТОЧКА ЗОРУ АМЕРИКАНСЬКИХ ПСИХОЛОГІВ

Педагогіка
ШКОЛИ

Розлучення – важка подія в житті кожної без винятку дитини. Це кризовий момент у житті, на який діти реагують по-різному. Наприклад, хлопчики складніше й довше, ніж дівчатка, звикають до цього факту.

Але майже для всіх дітей розлучення – період болісних переживань. Вони часто відчувають почуття страху й власної провини. Часто розлучення буває причиною глибокої й тривалої депресії.

Діти сумують, гніваються, іноді відчувають себе покинутими. Старшим школярам буває нелегко зосередитись на уроках. Серед однолітків їх охоплює почуття самотності й дискомфорту. Підлітків часто охоплює почуття занедбаності. Геть заплутавшись і втративши ілюзії, вони страждають від загострення типових для підліткового віку конфліктів і бояться за свій власний шлюб.

Внаслідок розлучень зростає кількість сімей з одним із батьків. Десь близько половини дітей, народжених у 70-ті роки, деякий час жили в неповних родинах.

Одинокі батьки зазвичай вважають свої відносини з дитиною достатньо близькими. Незважаючи на це і в них виникають проблеми. Одинокі батьки і матері сильніше переживають з приводу різних неприємностей у дітей, ніж батьки, що

одружені. Крім того, одному з батьків доводиться поєднувати одразу дві чи три ролі – вихователя, домогосподарки і годувальника. Крім цього, одинокі батьки частіше стикаються з фінансовими труднощами, а також з проблемою створення нормальних умов для виховання дитини.

Як допомогти дітям і батькам пережити розлучення і звикнути до нього?

Американські соціологи Скін і Мак-Кенрі дають такі рекомендації батькам:

- допомогти дитині усвідомити, виразити свої почуття через такі види діяльності, як малювання, гра в ляльки, читання книг про різні типи сім'ї, бесіда на вільну тему і т. ін.;
- дати можливість дитині побути самій, коли вона цього хоче;
- допомогти дитині відчути й зрозуміти ситуацію. Не шкодувати особистого часу на пояснення, терпляче добиваючись взаєморозуміння;
- уникати надмірного опікування, яке може викликати у дитини бажання повернутися до минулих, залежних форм поведінки, властивої малюкам;
- установити чіткі, обґрунтовані і постійні обмеження. Навіть якщо ди-

**Юлія
БЖИСЬКА**

Старший викладач МННУ
ОНУ ім. Мечникова

тині дуже хочеться випробувати себе в якихось надто гамірливих забавах, то все ж таки не треба дозволяти їй виходити за межі розумного;

- бути якомога більш відвертими й чесними з дитиною в питаннях, пов'язаних з розлученням і переживаннями, які його супроводжують;
- переконати дитину, що розлучення стало необхідним через проблеми, що виникли між батьками, а зовсім не через неї. Дитина не винна в розлученні і не може помирити батьків;
- наскільки це можливо, продовжувати разом виконувати батьківські обов'язки, навіть якщо подружні відносини повністю зруйновані. Те, як самі батьки реагують на розлучення і поводять себе при цьому, багато в чому визначає самопочуття дитини. Використання його в якості "пішки" при з'ясуванні відносин між розлученими батьками неприпустимо.

Частіше за все діти залишаються з матір'ю. Відсутність батька погано впливає на дітей. Американський психолог Хетерингтон виявив, що якщо хлопчик втрачає батька в перші 4 роки свого життя, то це відчутно й багато років потому.

Традиційно вважалось, що на дівчатках відсутність батька відображається не так сильно, однак, як показують результати досліджень Хетерингтона, у багатьох дівчаток-підлітків, які виростили без батька, спостерігались труднощі у відносинах з чоловіками.

У дівчаток, які втратили батька через розлучення, в підлітковому віці проблематично складались сексуальні взаємини. Іноді в них проявлялась тенденція до відкритої агресивності; їм частіше властива нерозбірливість у сексуальних взаєминах.

Так, дійсно, частіше після розлучення дитина залишається з матір'ю. І їй доводиться пояснювати складну ситуацію. Існують різні точки зору. Одні вважають, що все треба зберегти в таємниці, інші дотримуються думки, що дитина повинна знати про розлучення. Якщо ж мати (батько) уникають пояснюючих розмов з дитиною, то це скоріше говорить про неповноцінність, недостатню довірчість її контактів зі своєю дитиною.

Буває так, що в сім'ї, де між мамою (татом) і дитиною створились теплі довірчі відносини, дитина не задає питань, щоб не хвилювати, не засмучувати мати (батька). Проте, спілкуючись з однолітками й іншими людьми, дитині іноді доводиться давати якісь пояснення. Діти самі не завжди готові до розпитувань, розгублюються, часто фантазують, вигадують не існуючих людей і події, що не відбувались насправді. Тому самотній матері необхідно підготувати дитину до подібних ситуацій.

Після розлучення найскладніший час настає для того з батьків, який залишився з дитиною. Він повинен знову завоювати повну довіру дитини, яка трохи послабшала за період розлучення.

Простіше буває в тих сім'ях, з яких іде людина, що стала для дитини джерелом незручностей та страждань. У будь-якому випадку становище батька, з яким залишається дитина, неоднозначне. Крім психологічних, економічних і суспільних питань, виникає ще багато інших, які безпосередньо стосуються виховання дитини. Не можна забувати, що дитина бачила, наприклад, у батькові, який пішов, також і ті якості, які могла не помічати його мати. Дитина не перестала любити батька.

ІНТЕРНЕТ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Компанія «УкрСат» безкоштовно надає закладам освіти:

- адресу електронної пошти;
- розміщення web-сторінок на сайті <http://edu.ukrsat.com>;
- доступ до мережі Internet.

Додаткова інформація:

04070, м. Київ-70,
вул. Борисоглібська, 12
тел.: (044) 238-2555,
238-2565.

E-mail: sales@ukrsat.com
www.ukrsat.com
<http://edu.ukrsat.com>

Необхідно створити у дітей уявлення про батька як про звичайну людину, у якої є достоїнства, але були й вади, слабкості. Це найважча позиція матері, але найприйнятніша для виховання дитини. Вона вимагає від матері незвичайної витримки, самоконтролю, вміння подавляти свої безпосередні емоції, можливо, перемогти гіркоту від пережитої несправедливості чи образи. Якщо мати послідовно і свідомо реалізує таку позицію у відносинах з дитиною, це дає змогу значною мірою перемогти основні труднощі виховання, пов'язані з відсутністю батька.

Правильне ставлення до відсутнього батька — це тільки один із боків специфічності виховання в неповній сім'ї. Одинокій матері необхідно розв'язати й інші задачі.

Вона повинна не тільки створити теплу сімейну атмосферу, а й здійснювати контроль морально-етичних норм, формувати систему цінностей. Важливо підтримувати в будь-якому віці ширі, довірчі взаємини з дитиною.

Найголовніше: виховання в неповній сім'ї — звичайне, нормальне виховання, якщо там панують злагода, любов, повага між дитиною і тим, хто її виховує.

Як відомо, в повній сім'ї мати виконує функцію емоційного фону сім'ї, створює теплу сімейну атмосферу, виконує задачу близькості, довірчості, розуміння. А батько більшою мірою виконує функцію нормативного контролю, створює систему оцінок, здійснює регуляцію поведінки. В сім'ї, де єдиний вихователь — мати, їй необхідно здійснювати обидві ці функції. Проте, слід пам'ятати, що спроба компенсувати, замінити собою обох батьків частіше за все виявляється безуспішною. Правильніше, здійснюючи виховання, потурбуватися про найбільш повне уособлення материнської функції. Виконання всіх задач, як правило, приречене на невдачу. Все це означає, що в неповній сім'ї матері особливо уважно слід ставитися до

створення і підтримання з дитиною в будь-якому віці справжнього, глибокого контакту і розуміння.

Деякі одинокі матері з раннього віку намагаються призвичаїти своїх дітей до думки, що оскільки в них немає батька, діти не можуть собі багато дозволити, адже забезпечує сім'ю одна мати. Проте існує і протилежна несприятлива тенденція. Одинокі мати бачить свою батьківську задачу в тому, щоб максимально дати своїй дитині те, що є в інших сім'ях, виконати всі бажання дитини. В процесі дорослішання такі діти можуть перетворитися на справжніх тиранів. Не привчені ні в чому відмовляти собі, вони можуть почати неприязно ставитись до своїх батьків. При відмові такі діти почувають себе нещасними, обділеними, їм починає здаватися, що їх не мало люблять. Все це приводить до глибоких внутрішньосімейних проблем.

Одинокі мати повинна проникнутись усвідомленням того, що виховання в неповній сім'ї на основі уважного ставлення до дитини, на основі справжньої любові може не тільки нічим не відрізнятись від виховання в повній родині, але навіть бути більш гармонічним і здоровим, ніж в інших повних, але тільки зовні благополучних сім'ях. Виховання дитини в неповній сім'ї — це таке ж звичайне, нормальне виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добсон Дж. Непослушний ребёнок. — М., 1992. — 237с.
2. Кэмпбол Росс. Как на самом деле любить детей. — М: Знание, 1992. — 187с.
3. Флейк-Хобсон К., Робинсон Б.Е., Скин П. Мир входящему: Развитие ребёнка и его отношение к окружающим. — М., 1992 — 511с.
4. Шварценеггер А. Арнольд детям от рождения до 10 лет. — СПб, 1993. — 191с.
5. Dreikuos R. With Happy Children: a challenge to parents. 1986. — 238 p.
6. Kurchinka Mary Sheedy. Rasing Spirited Child. A Guide for Parents whose child is move Harper Business. A Division of Harper Collins Publishers. 1996. — 350 p.

НОВИНИ І ПОДІЇ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Міносвіти суттєво збільшило держзамовлення на спеціалістів вузів

Міністерство освіти і науки України «безпрецедентно» збільшило державне замовлення на спеціалістів – випускників вищих навчальних закладів, – заявив начальник Департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки України Микола Дмитриченко під час «гарячої» телефонної лінії.

Зокрема, на бакалавра на 7,9%; молодшого спеціаліста – 2,5%; магістра – 2,1%.

Як зазначив М. Дмитриченко, збільшення державного замовлення надає можливість вступити до вищих навчальних закладів різним категоріям населення, і таким чином «молоду людину забирає з базару».

Останніми роками збільшується конкурс на природничі спеціальності. Значно зріс конкурс на такі спеціальності, як металургія, енергетика, охорона навколишнього середовища, міжнародні відносини, право.

UNIAN [19.07.2002 17:45]

Перехід на 12-річну середню освіту обійдеться держбюджету у три мільярди гривень

Перехід на 12-річну середню освіту обійдеться державному бюджету приблизно у три мільярди гривень, вважає перший заступник голови Комітету ВР з питань науки та освіти, член політичної групи Українського народного руху академік Ігор Юхновський.

Як повідомили у прес-службі УНР, І.Юхновський також не виключає можливість переходу з наступного року на 12-річну середню освіту в Україні. Такі зміни в тривалості навчання І.Юхновський обґрунтовує тим, що «школа має давати не тільки середню освіту, але й основи певної спеціалізації, і після 12-річного навчання випускник повинен отримати базову підготовку для включення у виробничий процес».

UNIAN [12.06.2002 16:19]

Президент підтримав ідею запровадити в школах вивчення богослов'я

Президент Леонід Кучма вважає за необхідне поступове введення в школах уроку з вивчення богослов'я, передають «Українські Новини».

Під час зустрічі з керівництвом Української греко-католицької церкви він підтримав цю ідею, висловлену одним із учасників зустрічі.

«Церква повинна бути в школі. Поступово ми будемо це робити обов'язково», – зазначив Президент.

Кореспондент.net [09.07.2002 09:54]

Шкільні та загальні зошити з 15 червня підлягають в Україні сертифікації

Шкільні та загальні зошити з 15 червня повинні проходити в Україні обов'язкову сертифікацію. Про це йдеться у наказі Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України «Про внесення доповнень до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, і до Термінів введення обов'язкової сертифікації окремих видів продукції в Україні» (від 22 квітня ц.р.), текст якого розміщено на сайті Верховної Ради.

Відповідно до наказу, перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, доповнюється розділом такого змісту: «40. Товари з паперу шкільні та канцелярські» - «Зошити шкільні» та «Зошити загальні». Термін введення обов'язкової сертифікації цих видів продукції - 15.06.2002 р.

Наказ Держстандарту зареєстрований у Міністерстві юстиції 24 квітня 2002 року.

UNIAN [07.05.2002 16:22]

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

*Про зміни у діяльності педагога, що
започаткують зміни у суспільстві . . .70*

*Знайомтесь: стандарти
управлінської кваліфікації . . .77*

*Чим відрізняється сучасна
педагогіка від педагогіки Макаренка . .108*

Управління
школою

ТВОРЧА ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНА АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ, ТЕХНОЛОГІЯ

**Ольга
ВИГОВСЬКА**

Доцент НПУ
ім. М. П. Дра-
гоманова, кандидат
педагогічних наук

Українське суспільство поступово усвідомлює, що від якості його громадян як людей залежить якість його життя й нашого з Вами життя, шановні колеги. Розуміння того, що саме люди “дорожчі за гроші”, зробило розвиток людини головною цінністю нашої держави. Сприяття цьому покликана освітянська реформа з її нововведеннями: 12-річною школою, 12-бальною системою оцінювання та інше.

Масово впроваджується в шкільний освітній процес із сподіваннями на якісно нові результати щодо людського потенціалу сьогоденних учнів, а завтрашніх громадян особистісно орієнтоване навчання і виховання як педагогічна технологія.

Лише сьогодні ми дозріли й до розуміння значущості якості атмосфери у педагогічних та освітніх закладах і установах як фактору виховання та розвитку учня, студента, педагога, керівника, громадянина. На превеликий жаль, у більшості шкіл ще не створено атмосфери взаємного шанування, поваги, умов, де радіють успіхам один одно-

го. Мало що може змінитись і в майбутньому, бо дані про референтність вчителів (за результатами наших досліджень, вони є такими для 13-19% учнів) та директорів (майже така сама їх кількість є референтною для своїх учителів) підтверджують їхню неспроможність як сьогодні, так і в майбутньому здійснювати це, якщо засади шкільного життя залишаться без змін.

Загальновідомо, що Особистістю виховується Особистість. Хто ж буде впроваджувати особистісно орієнтоване навчання і виховання, якщо вчителі та директори залишаться нереперентними?

ПРЕЦЕДЕНТ ГАЛЬМУВАННЯ

Шукаймо “точку опори”.
У більшості досліджень підтримується думка, що впровадженням психолого-педагогічних досягнень у практику роботи вчителів можна досягти її сяючих вершин. За радянських часів на найвищому рівні навіть було видано постанову про необхідність такого впровадження. Здавалося б, що всі, хто прагне досягти сяючих вершин, негайно б перебували і почали використовувати такі нароби, бо

який же солдат не мріє стати генералом?! Проте реальних зрушень як не було до згаданої постанови, так не відбулося і після неї. Чому? Впровадження, як відомо, вимагає значних додаткових зусиль, а на офіційну оцінку результатів діяльності педагога це не впливало, та й сам педагог користі від цього не відчував.

Наведу відомий освітянам факт із педагогічного життя; про це йшлося у розмові зі студентами 5 курсу фізико-математичного факультету після того, як вони завершили свою педагогічну практику. Вони звернули увагу на те, що аби зберегти імідж гарного вчителя, майстра педагогічної справи, дирекція школи призначала його у “блискучі” класи – таким чином гарантувалося, що за результатами навчання імідж вчителя не постраждає і він залишиться визнаним професіоналом.

Цей факт наводить на думку, що існують дитячі колективи, “складні, проблемні” класи, робота в яких, навіть майстерна, не зможе відповідати критеріям, за якими визначають її найвищий рівень. Тобто, працюєш як Майстер, а визнання не отримуєш через “слабких” школярів, які не показують для цього потрібних результатів.

Парадокс! Але осмислення причин, які призвели до його виникнення, дозволяє констатувати наявність протиріччя між сутнісною педагогічною діяльністю та критеріями її оцінки. Прагнення ж вчителя досягти свого “Олімпу” спотворює

сутнісну педагогічну діяльність, породжує багато перекручень у педагогічному середовищі, живить формалізм в оцінці діяльності педагогів, призводить багатьох педагогів до негативного стану через існуючу необхідність в оцінці їх самих та їхньої діяльності. Мабуть тому половина вчителів вважає, що встановленню гармонії у колективі сприяло б зменшення контролю їхньої діяльності з боку адміністрації; 96,3% вчителів не подобається відвідування їх уроків, бо саме адміністративний контроль принижує їхню гідність.

Отже, **педагогічна діяльність, яка здійснюється вчителями у школах, є за своєю суттю безособистісною, а вчитель відчуває обмеженість у прояві власної творчості.** Це справді так, бо у класич-

**Освіта врятує державу!
А що врятує освіту?**

Вимоги держави до вчителя сформовані у ряді нормативних документів: “педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров’я якої дозволяє виконувати професійні обов’язки в навчальних закладах освіти”.

Такі вимоги не можуть бути реалізовані педагогом, оскільки:

- вони мають досить вузьку і низьку фундаментальну підготовку;
- їх заробітна плата недостатня для задоволення фізіологічних, культурних та інтелектуальних потреб;
- завантаженість у роботі – занадто висока;
- організація учительської праці доволі рутинна;
- відсутні стимули для високоякісної роботи.

Учитель не задоволений таким низьким соціальним статусом своєї професії і тому останнім часом спостерігається тенденція “відпливу” з педагогічної професії найбільш талановитої молоді. Так, за статистичними даними на 1.09.2001 р. у загальноосвітніх школах країни налічувалося близько 5 тис. вакансій.

Зміни у педагогічній діяльності спричиняють зміни у суспільстві

ній педагогічній діяльності лише в одному із чотирьох її компонентів (ціль, зміст, засоби, результати) учитель може почувати себе творцем, а саме – у виборі засобів, до яких ми відносимо прийоми, методи та форми організації як навчально-виховного процесу, так і пізнавальної діяльності учнів.

Зрозуміло, що здійснюючи у такий спосіб свою діяльність, вчитель стоїть осторонь від головного: якщо не він визначає цілі своєї діяльності, то не йому й відповідати за її результати.

Продовжуючи аналіз традиційної педагогічної діяльності, дійдемо до розуміння, чому десятками років дослідники виявляють одні і ті ж негаразди, а *впровадження наукового доробку* не спричинює суттєвих змін

на краще. *Причина в тому, що ми не “зачіпаємо” головного, суттєвого, а впливаємо лише на несуттєві другорядні ознаки. Тому реформи й не йдуть!*

ЩО РОБИТИ?

Перш за все, надати вчителю право відповідати за все, що він робить під час підготовки та здійснення власної педагогічної діяльності. Вчитель сам має визначити її цілі. Вчитель має свідомо робити все: він знає “що”, вміє “як”, знає “хто”, “навіщо” і “чому саме так”, – а це може зробити ніхто інший, як професіонал, майстер своєї справи. Залишається лише дати йому право самоконтролю й самоатестації, бо хто адекватно може оцінити його діяльність, як не такий же професіонал, творець, майстер, як і він сам. Навіщо ж тоді віддавати цю функцію комусь, якщо він в змозі зробити це сам.

Що це за діяльність, якою вона має бути, щоб учитель зміг в ній стати самодостатнім?

Такою діяльністю є творча педагогічна діяльність в авторському розумінні. Творча педагогічна діяльність представляє собою систему суб'єктно-суб'єктної взаємодії вчителя і учнів у цілісному навчально-виховному процесі. Творча педагогічна діяльність – це діяльність, спрямована на розвиток і саморозвиток її суб'єкта – вчителя. Це діяльність, під час якої на правах цілі та результату та за рахунок засобів педагогічної діяльності (метою

Модель творчої педагогічної діяльності

ЦІЛЬ

Визначається станом особистісного середовища (кожного класу як дитячого, педагогічного та батьківського колективів) та потребами кожної дитини і вчителя як головних її суб'єктів

ЗМІСТ

Підручників, навчально-методичних посібників, багатство накопиченого загальнолюдського досвіду та досвіду конкретних її суб'єктів

ЗАСОБИ

Ті, що допомагають створенню оптимальних життєтворчих умов для розвитку кожної особистості (різноманітні форми спілкування та організації різновидів навчально-творчої діяльності учнів і вчителів тощо)

РЕЗУЛЬТАТ

Людиномірні знання учнів, розвинені людські якості учнів та вчителів, життєтворчі умови для всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, створення сприятливих факторів як умова розвитку для якомога більшої кількості дітей

якої, як відомо, є створення оптимальних умов для розвитку учнів) *творюється її суб'єкт – вчитель.*

Тільки у творчій педагогічній діяльності вчитель дійсно є її суб'єктом – самостійним та відповідальним за всі наслідки своїх дій, бо у всіх, без винятку, її компонентах він є їх творцем.

Розкриємо детальніше особливості компонентів структурної моделі творчої педагогічної діяльності (див. схему на стор. 72).

Цілепокладання є механізмом діяльності. Ціль не мислиться як прогнотований кінцевий результат діяльності. Для творчої педагогічної діяльності вихідним положенням для цілепокладання є вимога самостійної розробки вчителем-творцем мети і завдань як навчально-пізнавальної діяльності учнів, так і педагогічної діяльності взагалі, виходячи із особливостей особистісноутворюючого середовища колективу вихованців класу. Ця позиція принципово відрізняється від загальноприйнятої у педагогічній практиці, коли мета та задача обираються з навчальних предметних програм, самі ж діти, їх особливості відіграють тут другорядну роль.

Другою, не менш важливою позицією цілепокладання є орієнтація на формування і реалізацію творчого потенціалу суб'єктів цілісного навчально-виховного процесу. Характерною вимогою до розробки мети і завдань творчого навчального процесу є їхня варіативність, бо визначаються вони на основі врахування не тільки

об'єктивних, а й суб'єктивних факторів, тобто змісту навчання та індивідуальних особливостей учнів.

Однією з вимог до постановки мети і завдань творчого навчального процесу є те, що їх може коригувати як учитель, так і учень.

Зауважу, що від того, у який спосіб здійснюється цілепокладання, залежить головне – чи буде діяльність педагога справді творчою! Саме від вибору педагогом способу цілепокладання залежить, стане він творцем чи буде за традицією реалізовувати кимсь обумовлені цілі власної педагогічної діяльності.

Для успішної розробки цілей і завдань творчого процесу вчителям необхідно оволодіти вміннями їх будувати з урахуванням усіх вище перелічених вимог. При цьому цілепокладання розглядається як складне інтелектуально-інструментальне вміння, що складається з комплексу більш простих: урахування найбільш значущих факторів розвитку особистості конкретного учня; трансформування цілей педагогічної діяльності в систему навчально-виховних завдань; створення умов для учнів щодо “довизначення” ними завдань як особистих; диференціація сприятливих, несприятливих та нейтральних факторів (порівняно з найбільш значущими); володіння методиками одержання оперативної інформації про хід і проміжні результати твор-

**МИ БАГАТО
ЗВЕРТАЄМОСЬ
ДО ТВОРЧОСТІ ВЧИТЕЛЯ,
... А ПОВИННІ ГОВОРИТИ
ПРО ВМІННЯ
РОБИТИ ЦЮ (ПЕДАГОГІЧНУ) РОБОТУ**

С.Т. Шацький

Отже, держава може стояти лише школою, тоді як школа – вчителем

чого процесу та їх аналізу. *Оволодіти усім цим дозволяє авторська системно-точкова методика.*

ЛИШЕ ВЕРШИНА
ЛЮДИНИ –
ЦЕ ЛЮДИНА

Парацельс

*Мистецтво
розбивається
на елементи
і стає техно
логією*

Ця методика дає вчителю змогу побачити індивідуальність кожного учня, особливості класного колективу, як спільноти, та себе, як організатора навчально-виховної роботи, як особи, референтної для дітей. Розуміння цього

“трикутника”, вміння виявити його особливості, розглянути їх у комплексі забезпечує вчителю можливість обрати найкращий шлях для розв’язання будь-яких педагогічних завдань навчально-виховного процесу, обрати Того, за ким учні підуть. Саме ці можливості надає вчителю пропонувана діагностично-прогностична системно-точкова методика.

Вона дає вчителю змогу діагностувати освітньо-виховне середовище, розробляти цілі педагогічної діяльності, виходячи не з навчально-предметних програм, а саме з особливостей освітньо-виховного середовища, яке є умовою та засобом розвитку, саморозвитку суб’єктів педагогічної діяльності – вчителя та учня; обирати зміст, його обсяг, форми, методи, засоби досягнення оптимальних результатів гармонійного розвитку учнів і вчителів. Саме вона є технологічним ключем для обґрунтування вибору типу того чи іншого уроку для конкретного класу, темпу його проведення,

рівня складності та науковості навчального матеріалу, варіативності і різноманітності форм проведення уроку та результатів діяльності як на рівні школярів, так і вчителів. До переваг слід додати ще й те, що ця методика є науковим обґрунтуванням критеріїв оцінки діяльності вчителя з боку адміністрації та інспектури, бо надає можливість об’єктивно оцінити реальний особистісний внесок кожного вчителя у результати навчально-виховного процесу, ліквідує формалізм, з одного боку, в оцінці діяльності вчителя і школи в цілому, а з іншого – в оцінці ним діяльності учнів. **Отже, озброєний цією методикою вчитель стає вільним у власній педагогічній діяльності.** Опанування нею дає йому можливість проявити власні творчі здібності, тому що він сам розв’язує власні задачі – а це притаманно лише творцям. Тоді як нетворці розв’язують чужі задачі, обумовлені лише навчальними програмами.

Отже, організація навчально-виховного процесу як особистісно орієнтованого навчання ґрунтується на знанні фізіологічного, творчого, особистісного, інтелектуального потенціалу учнів, а також морально-психологічних умов, створених у класних колективах. Системний аналіз усіх факторів дозволяє створити оптимальні умови для гармонійного розвитку учнів і вчителів як особистостей. Системно-точкова методика, як підґрунтя організації особистісно орієнтованого

навчання, є водночас основою цілепокладання.

У чому полягає суть технології цілепокладання за системо-точковою методикою?

Спочатку визначають фактори, що створюються у конкретному освітньо-виховному середовищі учнів, педагогів, батьків та впливають на розвиток особистості школярів даного класу у цілісному навчально-виховному процесі. Ми розділили їх на дві групи.

Першу складають фактори, які визначають особистісний потенціал школярів ("прямі" фактори). До них належать: фізіологічний, особистісно-психологічний і творчий потенціали учнів.

До другої групи входять фактори, які визначають потенціал особистісноутворюючого середовища учнів конкретного класу (опосередковані фактори). Це інтелектуальний фон учнів конкретного класу, морально-психологічні умови, що створюються взаєминами учнів у класному колективі, інформаційно-ціннісний потенціал суб'єктів навчального процесу.

Остання група факторів є фоном, який сприяє або гальмує становлення особистості учня у колективі класу.

Вибір комплексу перелічених вище факторів обумовлений сутністю розробленої нами концепції творчої педагогічної діяльності, яка передбачає розгляд учня як цілісної особистості, розвиток якої, у першу чергу, залежить від власної "Я-концепції" і особистісноутворюючого середовища.

АНКЕТА

для учнів по виявленню їх особистісного потенціалу і потенціалу особистісноутворюючого середовища

Відповіді на запитання анкети будуть використані для того, щоб створити кращі умови для реалізації ваших творчих здібностей.

- Коли ти любиш більше відповідати: відразу після пояснення нового матеріалу чи на наступному уроці? Чому?
- На контрольній роботі тобі буде запропоновано на вибір три задачі. Якщо вибереш першу, то дізнаєшся про щось цікаве; якщо другу, — то її розв'язання підкаже тобі спосіб, як принести користь людям (класу, школі, родині, суспільству в цілому). Якщо вибереш третю, то її розв'язання принесе тобі гарантований успіх. Яку ти вибереш? Чому?
- У контрольній роботі пропонуються три навчальні завдання: важке, середнє, легке. Оцінка залежить не від вибору завдання, а лише від правильності його розв'язання. Яке ти вибереш? Чому?
- Вкажи, з ким із однокласників ти хотів би співпрацювати? Чому?
- З ким би не хотів? Чому?
- Вкажи, звідки ти переважно отримуєш необхідну для тебе інформацію: від учнів класу, вчителя, батьків, преси, книжок, телебачення, Інтернету? Необхідне підкресли.
- З чією думкою про друзів, вчителів, інших дорослих, про прочитану книгу, події у світі та його цінності ти рахуєшся? Чому?

За анкетними даними можна визначити всі показники факторів, крім інтелектуального фону та творчого потенціалу (про це — у наступних публікаціях).

Розроблена методика дозволяє дати оцінку особистісного потенціалу школяра та середовища конкретного класу.

Технологія аналізу та оцінки така:

а) особистісний потенціал школяра визначається в результаті зіставлення інтелектуального фону класу, спрямованості особистості, рівня домагань і її творчого потенціалу;

б) особистісноутворююче середовище оцінюється в результаті зіставлення інтелектуального фону класу, міжособистісних відносин у класному колективі та його інформаційно-ціннісного потенціалу;

в) особистісноутворююче середовище оцінюється також по зіставленню показників фізіологічного потенціалу учнів, їх орієнтації на досягнення гарантованого успіху для себе, міжособистісних відносин, рівня домагань.

Комплексний аналіз усіх обумовлених даних дозволяє вчителю визначитись у цілях педагогічної діяльності, крім того, вибрати ефективні засоби впливу адресного спрямування саме на дітей того класу, де він працює, *тобто дає йому виключну можливість не працювати "ехолосту"*.

**НАЙВАЖЛИВІШІ
ЦІННОСТІ ОСВІТИ
– НЕ ТІЛЬКИ
ДИТИНА,
А Й ПЕДАГОГ**

Василь Кремень

*Гальмом для
інноваційного
розвитку
освіти є не-
готовність
багатьох
педагогів та
керівників
до інно-
ваційної
діяльності,
сприйняття
та застосу-
вання
інновацій*

Щоб виявити особистісний потенціал учнів та потенціал значущого для них середовища, ми розробили анкету. Відповіді учнів лягли в основу визначення зазначених вище факторів. Важливо донести до свідомості дітей, що все це робиться для них: заради поліпшення умов їх навчання, розвитку, реалізації їхніх творчих здібностей. Це дає змогу отримати від них більше достовірну інформацію.

Що треба робити вчителю, який хоче здійснювати творчу педагогічну діяльність?

У свідомості вчителя має відбутися переорієнтація у поглядах на особистість учня та на себе як на цінність та самоцінність. За цих умов навчально-виховний процес набуває особистісного спрямування. Проте, якщо у кожному класі, де працює вчитель, він не знає особистісних проявів кожного учня та того, що для них є впливовим, значущим, – він не зможе реалізувати особистісно орієнтоване навчання.

Як же дізнатися про ці особливості? За допомогою вже знайомої Вам системно-точкової методики.

ГОЛОВНІ ВИСНОВКИ

- Впровадження у практику роботи вчителів запропонованих у статті концепції творчої педагогічної діяльності та технології цілепокладання у ній, дасть їм можливість перей-

ти від учителя-предметника до вчителя-творця, стати професіоналом, майстром педагогічної справи. Запропонована технологія докорінно змінить стан особистісної та змістовно-технологічної готовності вчителя до реалізації сучасних завдань педагогічної практики, бо вчитель-творець, як результат реалізації такої технології, здатен буде плекати духовність та інтелект країни; бачити перспективу свого росту. Він почуватиме себе хазяїном своєї педагогічної долі, здатним зарадити собі й іншим, жити життям, достойним гідності людини.

Тому така технологія є реабілітаційною для особистості кожного вчителя та його вихованців.

- Дану технологію можна вважати засобом створення у навчально-виховному процесі благополуччя для дітей-учнів і дорослих-вчителів, бо з її допомогою можна звести до мінімуму негативні наслідки його організації.
- Вчитель, нарешті, свідомо знає «кого», «куди» і «як» «вести за собою», тобто знає та здійснює сутнісну педагогічну діяльність.

НЕОБХІДНА І ДОСТАТНЯ УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ

Єдина умова цього розкривається словами відомого хірурга, педагога-реформатора Миколи Пирогова: «...обираючи цей шлях, прийдеться багатьом вихователям спочатку пере-виховувати себе».

СТАНДАРТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Управління
школою

В умовах інтегративного спрямування загальноцивілізаційних і національних процесів та глобальної педагогізації суспільства – навчання і самоосвіти кожної людини протягом усього життя – сучасні інститути післядипломної педагогічної освіти перетворюються на потужні центри формування державної політики і стратегії у галузі освіти.

У загальному вигляді систему післядипломної педагогічної освіти слід розглядати як цілісну освітньо-педагогічну систему взаємопов'язаних між собою елементів в єдиній структурі національної освіти. Її нормативно-правовий статус визначено у Законі України “Про освіту”: “Післядипломна освіта забезпечує одержання нової кваліфікації, нової спеціальності та професії на основі раніше здобутої у закладі освіти і досвіду практичної роботи, поглиблення професійних знань, умінь за спеціальністю, професією” (стаття 47, п.1). Серед пріоритетних напрямів реформування післядипломної освіти є створення умов для задоволення освітніх та професійних потреб педагогічних і управлінських кадрів, зокрема директорів загальноосвітніх навчальних закладів як основної уп-

равлінської ланки в системі загальної середньої освіти.

Як зазначалося у доповіді Міністра освіти і науки України В.Г.Кременя на II Всеукраїнському з'їзді працівників освіти: “Вища освіта разом із тісно інтегрованою післядипломною освітою має постійно надавати можливість переміщення з однієї професійної сфери в іншу” [6, с. 5].

В цілому система післядипломної педагогічної освіти, головним елементом якої є інститути післядипломної педагогічної освіти, покликана здійснити перетворюючі (корекційні, трансформаційні, прогностичні) функції щодо педагогічної системи на більш високому рівні функціонування та розвитку.

Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти діє на основі Законів України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, типового Положення про навчальні заклади підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, чинного законодавства, нормативних документів Міністерства освіти і науки Ук-

**Валентина
МЕЛЬНИК**

Аспірантка кафедри менеджменту освіти ЦППО АПН України

Директор школи, ліцею, гімназії № 42002

раїни, власного Статуту і є науково-методичним і координаційним центром підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників всіх типів загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, дошкільних і позашкільних установ, а також спеціалістів та методичних кадрів районних (міських) відділів (управлінь) освіти.

Серед стратегічних завдань інституту є:

- підвищення кваліфікації та координація післядипломної освіти керівників і педагогічних працівників;
 - перепідготовка та підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників відповідно до освітніх потреб регіону (області);
 - забезпечення отримання керівниками і педагогічними працівниками післядипломної освіти і кваліфікації на якісно нових рівнях оволодіння сучасними досягненнями педагогіки, психології, управління та інших спеціальних наук з урахуванням прогресивного досвіду неперервності здобуття й оновлення професійних знань та вмій;
 - розробка та впровадження педагогічних концепцій, проектів, програм у навчальну та практичну діяльність;
 - проведення за підсумками навчання комплексної оцінки знань та вмій слухачів і вироблення рекомендацій щодо їх використання у міжкурсовий період;
 - співпраця з вищими навчальними закладами, науковими установами, державними, громадськими та міжнародними організаціями.
- Діяльність інституту базується на основних принципах:*
- **відповідність курсової підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників потребам особи, суспільства і держави, які відображають об'єктивні тенденції розвитку економіки, науки, освіти, соціогуманітарної сфери;**

- **доступність для кожного педагогічного працівника і керівника закладу освіти пропонувананих на ринку освітніх послуг форм підвищення кваліфікації, набуття нової спеціальності або спеціалізації на основі максимально можливої самореалізації;**
- **різноманіття навчальних програм, курсів за всіма, без винятку, предметами (можливість вибору);**
- **неперервність підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів в умовах цілеспрямованого реформування та модернізації післядипломної освіти в рамках Національної доктрини розвитку освіти України;**
- **перехід до моделей відкритої освіти на основі впровадження дистанційного навчання та інших інформаційних, комп'ютерних і телекомунікаційних технологій.**

В цілому принципи діяльності інституту відображають такі властивості системи післядипломної освіти, як: поліструктурність; доступність; компактність; відкритість; критеріальність; стабільність; динамічність; наступність; неперервність; результативність; економічність; інноваційність.

В умовах багатоаспектного функціонування інститутів післядипломної педагогічної освіти перелічені принципи перетворюються у способи організації та управління цілеспрямованою навчально-пізнавальною діяльністю слухачів курсів перепідготовки і підвищення кваліфікації.

Вважаємо за необхідне наголосити: щоб удосконалити управлінську підготовку та підвищити кваліфікацію керівника навчального закладу в інституті післядипломної педагогічної освіти, необхідно виконати функціональні завдання:

- а) переосмислити роль і місце інституту післядипломної педагогічної освіти та його структурних підрозділів у системі підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів навчальних закладів;

б) проаналізувати досягнутий рівень управлінської кваліфікації керівника навчального закладу і забезпечити оптимальні умови його неперервного зростання;

в) визначити місце управлінської кваліфікації як конструктивного елементу системи післядипломної освіти;

г) запровадити нові педагогічні технології і моделі на основі використання комп'ютерної інформаційної системи та дистанційного навчання.

Доцільно вказати на те, що необхідно подальшого реформування системи підвищення кваліфікації підтримує абсолютна більшість педагогічних працівників, зокрема: змісту – **83,3%**, організації – **76,0%**, форм і методів навчання – **75,0%** [9, с. 79].

В таблиці 1 показано місце управлінського компонента, що включає відповідні кафедри, лабораторії, кабінети, відділи в організаційній структурі інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Як свідчить статистика та аналіз навчально-методичних матеріалів, **8,0%** кафедр, лабораторій, кабінетів, відділів інститутів післядипломної педагогічної освіти складають сектор наукового управління і організаційно виділили управлінську галузь як пріоритетну в системі підвищення кваліфікації педагогічних і керівних кадрів. Отже, вектор післядипломної педагогічної освіти, спрямовуючись у площину реформування системи підвищення кваліфікації, зумовлює принципову необхідність переосмислення всіх факторів, від яких залежить взаємовідповідність її складових, а саме:

- освітньо-кваліфікаційного рівня керівника;
- досвіду практичної професійно-управлінської діяльності;
- якості виконання функціонально-посадових обов'язків;
- особисто зорієнтованих якостей;
- кон'юнктури ринку праці.

На нашу думку, при формуванні стандартів підвищення управлінської

кваліфікації керівника загально-освітнього навчального закладу слід враховувати такі критеріальні підходи:

- сучасний керівник навчального закладу – менеджер освіти;
- здатність керівника до ефективної управлінської діяльності.

Базовий рівень управлінської кваліфікації керівника, який включає управлінський цикл: вироблення та прийняття управлінського рішення; планування, організація, координація, контроль; стратегічне та оперативне управління; перетворення інформації.

Досягнутий рівень управлінської кваліфікації керівника в процесі курсової підготовки в інституті післядипломної педагогічної освіти.

Перспективний рівень управлінської кваліфікації керівника навчального закладу, очікуваний у міжкурсовий період.

Таким чином, керівник навчального закладу – це керівник вищої ланки в системі управління, тому що він відповідає за вибір та прийняття най-

Таблиця 1.

Управлінський компонент в організаційній структурі інститутів післядипломної педагогічної освіти

Кількість ІППО	24.0
Кількість кафедр	98.0
В т.ч. управління	18.0
%	18.3
Кількість лабораторій	71.0
В т.ч. управління	5.0
%	7.4
Кількість кабінетів	124.0
в т.ч. управління	2.0
%	1.6
Кількість відділів	41.0
В т.ч. управління	2.0
%	4.8

важливіших рішень, покликаних забезпечити просування навчального закладу до поставленої мети. При цьому слід врахувати, що існує верхній потенціал кваліфікації, тобто максимальне підвищення управлінської компетентності, яке можна в майбутньому очікувати (прогнозувати) від керівника, що здійснює максимальний вклад у ефективне функціонування і розвиток навчального закладу. Ми виходимо із загального положення про те, що професійні керівники – це люди, які є висококваліфікованими фахівцями як у сфері безпосередньо управління, так і у сфері тієї конкретної галузі, якою вони керують. Адже, як підкреслював Є.О.Клімов, управлінська діяльність має “подвійний” предмет праці: керівник мусить бути і хорошим організатором, і хорошим спеціалістом [5]. Це означає, що сучасний керівник загальноосвітнього навчального закладу повинен успішно здійснювати як управлінську, так і педагогічну діяльність, забезпечуючи реалізацію цілей і змісту навчально-виховного процесу та різноманітних форм міжсуб’єктних відносин у нових умовах.

Про підготовку сучасного керівника як професіонала-управлінця наголошує Л.І.Даниленко: “Керівник повинен мати другу вищу освіту “Магістр менеджменту освіти” або бути науковцем у галузі психології, педагогіки, філософії чи інших гуманітарних наук” [4].

Висуваючи питання підвищення управлінської кваліфікації керівних кадрів загальноосвітніх навчальних закладів на рівень наукової проблеми, ми виходимо з концептуального положення про те, що сучасна загальна педагогіка – це сукупність теоретичних і прикладних наук, що досліджують навчання, освіту і виховання як цілеспрямований і соціально організований процес, визначають умови всебічного розвитку особистості. Разом з тим можна погодитися з думкою А.М.Алексюка: педагогіка – одна з численних наук, предметом вивчення яких є людина, її форму-

вання як фахівця у спеціально створених умовах цілеспрямованого впливу [3, с. 307].

Правомірність такого підходу забезпечується закономірностями і тенденціями функціонування різних типів навчально-виховних і освітніх закладів системи національної освіти, починаючи від дошкільних установ і закінчуючи навчальними закладами і курсами підвищення кваліфікації системи післядипломної освіти.

Досвід інститутів післядипломної педагогічної освіти дає підставу запровадити наступний алгоритм вивчення проблеми управлінської кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів:

- вивчення нормативно-правових документів, досягнень науки і практики;
- визначення мети і завдань підвищення кваліфікації;
- розробка основних напрямів і змісту підвищення кваліфікації;
- вивчення та аналіз кінцевих результатів і рівня кваліфікаційної підготовки керівника до управлінської діяльності;
- розробка рекомендацій щодо удосконалення системи підвищення кваліфікації.

На основі вивченого науково-методичного матеріалу, статистичних даних та узагальненого практичного досвіду ми класифікували вимоги щодо управлінських якостей керівника навчального закладу.

Основу нашого підходу становлять традиційні компоненти змісту освіти та управління – знання, вміння і навички. Їх структуру і зміст ми представили в таблиці 2.

Компетентність сучасного керівника загальноосвітнього навчального закладу визначають його освіченість, наявність вищої і особливо спеціальної професійної освіти; практичне знання справи як прояв високого рівня професіоналізму та особистих якостей керівника; глибоке розуміння обстановки, що складається, а також цілей і

Таблиця 2.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА УПРАВЛІНСЬКИХ ЗНАНЬ, ВМІНЬ І НАВИЧОК КЕРІВНИКА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Компоненти	СТРУКТУРНИЙ РОЗПОДІЛ КОМПОНЕНТІВ		
	<i>Теоретико-методологічні:</i>	<i>Науково-методичні:</i>	<i>Організаційно-технологічні:</i>
З Н А Н Н Я	• теорія управління: принципи, методи; функції управління; • основи менеджменту; • основи соціо-гуманітарних і філософських наук; • законодавчо-нормативні знання	• основи планування; • сучасні системи: - педагогічні, - дидактичні, - виховні; • методична робота; • педагогічний аналіз; • педагогічна інноватика; • педагогічний експеримент	• управління педпроцесом; • програмне забезпечення навчально-виховного процесу; • сучасні технології і моделі навчання, виховання, розвитку; • дослідно-експериментальна робота; • комп'ютеризація управління навчально-виховним процесом
В М І Н Н Я І Н А В И Ч К И	<i>Діагностично-прогностичні:</i> • створити програми аналізу діяльності педколективу; • застосувати сучасні методи вивчення якості знань і вмінь учнів; • встановлювати рівні педагогічної майстерності вчителів; • здійснювати освітній моніторинг	<i>Організаційно-регулятивні:</i> • здійснювати раціональний підбір і розстановку педкадрів з урахуванням їх індивідуальних особливостей; • реалізувати навчально-виховну модель (структуру) навчального процесу; • впроваджувати інноваційні технології і методики навчання, виховання, управління; • вивчати, узагальнювати і впроваджувати передовий педагогічний досвід; • задовольняти потреби учнів в організації різних форм позаурочної, поза-шкільної виховної роботи; • організувати роботу: з обдарованими учнями; з невстигаючими учнями; з батьками і громадськістю; • враховувати мотиваційний аспект навчальної діяльності; • заохочувати і стимулювати педагогічну працю; • попереджувати конфлікти; • створювати позитивний мікроклімат у колективі; • здійснювати співпрацю з органами державно-громадського управління освітою; • налагоджувати ділові, партнерські, міжособистісні комунікативні зв'язки; • забезпечувати раціональне використання бюджету школи.	<i>Контрольно-коригуючі:</i> • розробляти управлінські рішення на основі аналізу поточної та підсумкової інформації; • аналізувати і оцінювати ефективність управління і діяльності школи; • контролювати якість знань, умінь і навичок учнів; • контролювати стан викладання навчальних предметів, виконання програм; • готувати документи за результатами вивчення стану навчально-виховної роботи, діяльності школи; • аналізувати результативність підвищення кваліфікації педагогів; • здійснювати обробку інформації; • вести фінансово-господарську діяльність; • здійснювати контроль за виконанням техніки безпеки, санітарно-гігієнічного режиму в школі

завдань управлінської діяльності. До важливих складових компетентності керівника, що дозволяють успішно реалізовувати управлінські функції, слід віднести такі компоненти:

- правова культура: знання базових законів, норм, права, відомчих та інших нормативно-інструктивних документів, що регулюють діяльність навчального закладу;
- психолого-педагогічна культура: знання психології і педагогіки в інтересах навчання і виховання учнівського колективу, формування нових якостей в учнів; використання відповідних методів впливу на всіх учасників навчально-виховного процесу; налагодження комунікацій, ділового та міжособистісного спілкування;
- управлінська культура: знання теорії і процесів управління, їх закономірностей, властивостей, функціонального змісту, видів, форм і методів управлінської діяльності;
- організаційна культура: знання організаційних характеристик процесів управління, виявлення його учасників та їх взаємодія; попереднє проектування та всебічне упорядкування, чіткість, послідовність всіх видів та етапів управлінських дій; організація, класифікація і документування інформаційних потоків.

У контексті вищевикладеного функціонування інститутів післядипломної педагогічної освіти доцільно розглядати в *двоаспектному варіанті*:

по-перше, з точки зору вироблення стратегії післядипломної педагогічної освіти в нових умовах діяльності з урахуванням взаємодії із зовнішнім середовищем, зорієнтованим на ринок освітніх потреб і відповідних послуг;

по-друге, з позиції удосконалення внутрішнього механізму управління процесом підвищення кваліфікації педагогічних та управлінських кадрів з метою забезпечення їх високої якості та наступної реалізації в освітньо-управлінській практиці.

Слід додати, що система підвищення кваліфікації має ряд переваг у порівнянні з базовою професійною освітою: вона більш інтенсивна і гнучка щодо асиміляції в умовах соціально-економічних та техніко-технологічних процесів; має безпосередній двосторонній зв'язок з практикою, що дозволяє в оптимально стислі строки отримати освітній результат; забезпечує вертикальну інтеграцію між окремими етапами освіти (дошкільною, шкільною, післяшкільною, післядипломною), горизонтальну — між різними рівнями та предметами всередині окремих етапів; *контингент, що навчається, здатний критично оцінювати пропонувані технології та інновації, може безпосередньо брати участь в їх апробації, розвитку і реалізації; вдосконалює вміння вчитися з акцентуацією на особистий та професійний розвиток.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про освіту". — К.: ГЕНЕЗА, 1996.
2. Закон України "Про загальну середню освіту". — від 13 травня 1999 р.
3. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. — К.: Либідь, 1998. — 560 с.
4. Даниленко Л.І. Керівники мають стати фахівцями управлінської справи // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2001. — №4. — с. 96.
5. Карамушка Л.М. Управлінські конфлікти: Словник-довідник термінів з конфліктології. — Київ, Чернівці: ЧДУ, 1995. — С. 285-287.
6. Кремень В.Г. Освіта в Україні. Доповідь міністра освіти і науки України на II Всеукраїнському з'їзді працівників освіти / Освіта України. — №47 (275). 12 жовтня 2001 р. — с. 4-6.
7. Маслов В.И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ. Уч. пособие. К. — 1990. — 259 с.
8. Олійник В.В. Організаційно-педагогічні основи дистанційної освіти і навчання: Організаційно-педагогічне дослідження. — К.: ЦППО, 2001. — 36 с.
9. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Збірник наукових праць. Випуск 5 /Ред. кол.: Л.І.Даниленко та ін. — К.: ЛОГОС, 2001. — 170 с.

РОЗШИРЕННЯ ДІАПАЗОНУ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ЛІЦЕЯХ

Управління
школою

За роки нашої державності професор Іван Пилипович Жерносек опублікував 2 монографії, 10 посібників і 40 статей з різних проблем методичної роботи. Сподіваємося, що і дана його стаття стане Вам у нагоді й розширить уявлення про знайомі та незнайомі ліцеї з різних куточків України.

У Законі України про загальну середню освіту та Національній доктрині розвитку освіти важливе місце відводиться проблемі відродження і становлення ліцеїв, як одному з видів навчальних закладів нового типу. В Законі також дається визначення ліцею як загальноосвітнього навчального закладу III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою. Ліцейна освіта в Україні зароджувалася ще в XIX ст. (Ришельєвський ліцей в Одесі було відкрито в 1817 р., Ніжинський ліцей засновано в 1820 р.), а в 90-х роках XX століття вона набуває широкого розмаху. В ці роки активно впроваджується тенденція розвитку мережі ліцеїв. Означена тенденція демонструється таблицею 1.

Важливим фактором оптимізації мережі ліцеїв, як нового типу середніх за-

гальноосвітніх навчальних закладів, є їхня співпраця з вищими навчальними закладами. Така взаємодія дає можливість вирішити проблеми кадрового потенціалу, створення розвиненої навчальної матеріальної бази, методичного забезпечення. Певний досвід у цьому відношенні та організації навчання обдарованої молоді (ліцеїстів) мають державні університети: Київський, Донецький, Дніпропетровський, Львівський, Харківський, Сімферопольський та ін.; педагогічні університети: Київський ім. М.П.Драгоманова, Полтавський, Чернігівський, Дрогобицький, Житомирський, Сумський, Ніжинський та ін.; медичні університети: Київський, Донецький, Харківський та багато інших вищих навчальних закладів.

**Іван
ЖЕРНОСЕК**

Професор лабораторії управління середніми закладами освіти Інституту педагогіки АПН України

Директор школи, ліцею, гімназії № 42002

Таблиця 1

Рік	1992	1995	1996	1997	1998	2000	2001
Кількість ліцеїв	130	138	159	192	226	232	283
Кількість учнів	35226	48817	49784	59918	91337	73809	97231

Український фізико-математичний ліцей Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Забезпечення високого рівня науково-методичної роботи в нових типах середніх закладів освіти можна проілюструвати на прикладі Українського фізико-математичного ліцею Київського національного університету імені Тараса Шевченка. В ньому навчаються і мешкають у гуртожитку близько 375 учнів з різних куточків України. Зауважимо, що навчання, проживання та харчування ліцеїстів безкоштовні. Рівень підготовки учнів ліцею з математики, фізики та інформатики відповідає міжнародному рівню і заслуговує на найвищу оцінку. Високий рівень навчання забезпечують 75 кваліфікованих учителів ліцею та викладачів університету. 3-поміж них 19 кандидатів наук, 25 спеціалістів вищої категорії, 16 вчителів, які отримали грант «Соросівський учитель».

Високий науковий рівень програм, методики викладання, індивідуальний підхід до учнів дозволяють кращим учням ліцею в 10-11-х класах включитись у наукову роботу на відповідних кафедрах Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Це дає їм можливість ознайомитись із сучасним станом наукових розробок і досягнень. Наукова робота в творчих колективах, де співпрацюють учнів різних класів, студенти (колишні випускники ліцею), аспіранти та дослідчені вчені, позитивно позначається на формуванні навиків інтелектуальної праці, виховує майбутніх учених. За останні три роки ліцеїсти взяли участь у 22 міжнародних змаганнях і міжнародних олімпіадах з математики, фізики, хімії та інформатики, виборовши 4 золотих, 4 срібних і 5 бронзових медалей.

Головна мета педагогічного колективу ліцею — це виховання та всебічний розвиток талановитих дітей, вipleкання майбутніх учених у галузях фізико-математичних та хіміко-біологічних наук. А головна ідея, що лежить в основі педагогічної діяльності ліцею, — це забезпечення найкращих наукових традицій української освітянської думки, глибоке розуміння значення освіти, підвищення її статусу й престижу знань у суспільстві.

Усю систему науково-методичної роботи в Українському гуманітарному ліцеї Київського національного університету імені Тараса Шевченка орієнтовано на забезпечення обдарованій молоді освіти гуманітарного спрямування понад державний мінімум, задоволення різнобічних інтересів особистості, здійснення науково-практичної довузівської підготовки своїх вихованців, передовсім у гуманітарних галузях.

Науково-методичну роботу в ліцеї спрямовано на реалізацію основних принципів його розвитку і функціонування, які сформульовано колективом ліцею. Принцип розвитку ліцею як національного закладу означає, що всі

(Продовження на наступній стор.)

Український гуманітарний ліцей Київського національного університету імені Тараса Шевченка

(Продовження)

ланки ліцею розвиваються на ґрунті базового змісту освіти, українознавства як державної філософії освіти, державної – української – мови, історії і культури, з використанням вітчизняних традицій, започаткованих ще Ярославом Мудрим, Володимиром Мономахом, Іларіоном. Отже, випробуваний віками пріоритет «свого» домінує в системі національного світогляду. Реалізація принципу індивідуалізації та диференціації навчання в ліцеї спрямовується на більш повну реалізацію креативності (творчості) кожного учня з урахуванням різниці в інтелектуальній, естетичній, емоційно-вольовій та дієво-практичній сферах, інтересах. Цей принцип реалізується через профільне і спеціалізоване навчання, створення альтернативних програм, підручників і посібників різної складності, зменшення наповнюваності класів і поділ їх на групи, створення системи факультативів, гуртків, студій, спецкурсів, орієнтованих на індивідуально-пошукову, дослідницьку та творчу роботу тощо.

Упродовж двох останніх років педагогічний колектив ліцею працює над науково-методичною темою (проблемою) «Індивідуалізація навчально-виховного процесу», яка вивчалася й обговорювалася на засіданні педагогічної ради в січні 2000 р. Робота над темою проходила в пошуках створення оптимальних умов для реалізації системи індивідуально визначеного розв'язального навчання. Метою випрацьованої системи є визначення здібностей кожного учня, розвиток, побудова й успішне проходження індивідуальної пізнавальної траєкторії відповідно до темпу фізичного, психологічного й інтелектуального становлення дитини.

Самовіддана праця колективу Українського гуманітарного ліцею національного університету імені Тараса Шевченка, невтомний творчий пошук дають чудові результати в навчанні та вихованні ліцеїстів. Але тут не вдовольняються лише цим, а допомагають спорідненим навчальним закладам. Йдеться передусім про організацію та проведення численних навчально-практичних семінарів, наукових конференцій у співпраці зі школами нового типу та загальноосвітніми навчальними закладами малих міст і сіл України.

Високої оцінки учасників дістала проведена на базі ліцею міжнародна конференція «Роль українознавства в реформуванні національної освіти», а наступного року ліцей виступив організатором Всеукраїнського конкурсу дитячої творчості «Слово многоцінне», в якому взяли участь близько 900 учнів із різних регіонів України. Успішно проведено за підтримки Міністерства у справах сім'ї та молоді конкурс «Моя земля – Україна», який відбувся в Артеку.

На схвалення заслуговує й те, що ліцей уклав угоди про співробітництво з Ніжинським, Сквирським, Жовтневим, Косівським ліцеями та Сімферопольською гімназією. Для них проведено численні семінари, вчительські конференції. Відбувається обмін театральними колективами, а також учителями й учнями.

Високо й благородну мету має проект «Соціально-гуманітарна освіта – сільській молоді», поданий Українським гуманітарним ліцеєм, що передбачає встановлення партнерських відносин між гуманітарними ліцеями, гімназіями України (Київ і Київська область, Автономна Республіка Крим, Чернігівська, Івано-Франківська, Дніпропетровська області) та загальноосвітніми школами сіл і малих міст цих регіонів. У реалізації проекту беруть участь Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Києво-Могилянська Академія, Інститут психології та педагогіки професійної освіти АПН України, Міністерство освіти і науки України. Успішне втілення проекту стане потужним імпульсом в подальшому вдосконаленні гуманітарної освіти в Україні, подоланні контрасту в освіті міста і села.

Медичний ліцей Національного університету ім. О. Богомольця

Національний медичний університет першим в Україні в 1991 р. створив медичний ліцей, який став необхідним компонентом побудови ефективної системи безперервної медичної освіти. Майже усі випускники ліцею стають студентами Національного медичного університету ім. Олександра Богомольця. Як показує практика, випускники ліцею мають показник успішності на 1-2 бала вищий, ніж середній по медуніверситету.

Ліцей використовує інтелектуальний потенціал науково-педагогічного складу медуніверситету і базової київської школи № 33. У навчальному процесі беруть участь вісім кафедр медуніверситету: медичної та біологічної фізики, біології, хімії органічної та неорганічної, іноземної мови, латинської мови, пропедевтики внутрішніх хвороб, медичної інформатики.

У ліцеї плідно працює наукове товариство. Відповідні його секції (фізики, хімії, філології, біології, екології, медицини) закріплені за профільними кафедрами медуніверситету. Традиційні олімпіади, конкурси, конференції дають ліцеїстам змогу якнайповніше виявити свої здібності. Проводиться виробнича науково-ознайомча практика («Спеціальний і загальний догляд за хворим»), яку проходять ліцеїсти після I курсу. Вона триває два тижні і проходить на кращих клінічних базах медуніверситету. Особливо пишаються ліцеїсти своїм самоврядуванням: створено учнівський парламент (його голова — член ради університету), суд честі ліцею, різні комісії, видається науковий учнівський альманах «Гіппократ».

Увага до інновацій, експерименту, творчого пошуку — ось кредо педагогічного колективу Київського ліцею № 157.

Колектив ліцею визначив основну мету експериментальної роботи — вирощувати вільнолюбну, добродійну особистість з високо сформованою здатністю вірити в майбутнє України та продуктивно регулювати свої почуття, думки, вчинки.

Зміст освіти в ліцеї формується таким чином, щоб забезпечити успішний процес оволодіння учнями основ світової та національної духовної культури — мається на увазі українська мова, література, математика, зарубіжна література, іноземна мова, географія, історія мистецтв, філософія, українознавство, естетика, логіка, ритміка, хореографія тощо.

Ліцей має свою програму пошуку, навчання та виховання дітей — «Творча обдарованість». У контексті реорганізації цієї програми дитячою радою у співдружності з учителями творчого циклу в ліцеї двічі на рік випускається поетичний альманах «Віра», ліцейська газета «Діалог», експонуються доробки малюнків, діє хор, фольклорний ансамбль, факультативи з хореографії та театрального мистецтва.

Учні ліцею вже не вперше посідають призові місця в районних і міських учнівських олімпіадах.

Упродовж багатьох років ліцей № 157 підтримує зв'язки з вузами м. Києва. Укладено угоди з такими вищими навчальними закладами, як Інститут держави і права, Державний університет ім. М.П.Драгоманова. Національний технічний університет, Академія муніципального управління.

Київський ліцей № 157

Ліцей при Донецькому державному університеті був створений саме в той час, коли суспільством було чітко усвідомлено потребу у вихованні інтелектуальної еліти держави, розвиткові талантів і здібностей найобдарованішої частини шкільної молоді як майбутніх творців нових технологій, здобувачів нових знань.

Кадровий потенціал цього закладу засвідчує, що розвивається він не просто як навчальна установа, а насамперед як своєрідний науково-дослідний інститут розробки та реалізації принципів навчання і виховання обдарованих старшокласників, формування такого змісту освіти, який значно нарощує творчий потенціал особистості, що розвивається. В ліцеї нагромаджено позитивний досвід науково-дослідної роботи ліцеїстів, який динамічно розвивається.

Науково-дослідницька робота ліцеїстів – це один із видів спрямованої на вирішення наукових проблем діяльності, яка здійснюється під керівництвом ученого-педагога і внаслідок якої ліцеїсти відкривають нові, об'єктивно значущі знання, способи діяльності, розвивають свої творчі здібності, професійні якості особистості як майбутнього науковця.

Кожен учень отримує тему дослідження від наукового керівника, якого відвідує раз на тиждень упродовж двох років. За цей час він повинен вивчити загальні та спеціальні методи дослідження, прийоми втілення дослідницької роботи (доповідь, тези, курсова та випускна робота, плакатування).

Програма науково-дослідницької роботи, завдання, етапи її виконання, звіт містяться у щоденнику з науково-дослідницької роботи учня ліцею, яким він користується протягом двох років навчання. Про термін поетапного виконання наукової роботи учні дізнаються з Циклограми виконання наукової роботи.

3-поміж ефективних форм слід відзначити ліцейське наукове товариство (ЛНТ), яке спрямовує зусилля на розвиток творчих здібностей учнів, залучає їх до активної дослідницької роботи. Саме тут старшокласники проходять початкову школу становлення як майбутніх науковців, дослідників.

Ліцейське наукове товариство очолює проректор з наукової роботи, а секції – провідні викладачі університету. Робота його регулюється єдиним положенням і планом. Положення передбачає правила вступу до наукового товариства, правила й обов'язки його членів, відносини товариства з ліцеєм, університетом, Малою академією наук, студентським науковим товариством. Керує товариством вчена рада, яка визначає загальноліцейські заходи і перспективи розвитку. При раді створюються експертні ради, які роблять висновки про творчий дослідницький потенціал кожного ліцеїста, про можливість його участі в міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Своєрідним звітом про науково-дослідницьку роботу ліцеїстів є традиційна щорічна загальноліцейська науково-практична конференція. Мета її – перевірити можливості учнів у науково-практичній діяльності, підбити підсумки минулого року.

У науковому товаристві працює дев'ять секцій: математики, інформатики, хімії, біології, фізики, екології, української та російської філології, історії.

*Ліцей
при До-
нецькому
держав-
ному
універси-
теті*

Славутський ліцей-інтернат

Заслуговує на увагу і діяльність педагогічного, колективу Славутського ліцею-інтернату, Хмельницької області для сільської молоді. В ліцеї розроблено і впроваджено нову модель організації навчально-виховної та науково-методичної роботи в умовах ліцею-інтернату й оптимізації узгодженості змісту, форм і методів урочної та позаурочної навчально-виховної роботи, підвищення ефективності системи внутрішкільного управління навчально-виховним процесом. Конкурсний відбір учнів із сільської місцевості до ліцею-інтернату на кожен профіль проводиться в чотири тури.

Навчання у профільних групах – філологічних, історико-правових, фізико-математичних, географо-економічних, хіміко-біологічних – забезпечується програмами Міністерства освіти і науки України для ліцеїв та авторськими програмами, що погоджені з базовими вищими навчальними закладами. П'ятирічна апробація навчальних планів і програм дозволила стабілізувати власний навчальний план ліцею-інтернату, в якому органічно продовжують факультативи, курси за вибором, предметні гуртки, творчі лабораторії, конкурси, олімпіади, консультації, науково-дослідницьку роботу. Ліцей-інтернат став структурним підрозділом науково-методичних, навчальних комплексів Вінницького, Тернопільського, Кам'янець-Подільського державних педагогічних університетів та Острозької Академії. Це зумовило вироблення спільних координаційних планів щодо якісної підготовки педагогічних кадрів. Нові підходи до здійснення взаємозв'язку ліцею із вузами виявилися в тому, що педагогічні університети стали не лише базою для проведення окремих навчальних заходів, а й співкерівниками, які несуть відповідальність і безпосередньо зацікавлені у наслідках спільної діяльності щодо якісної підготовки майбутніх учителів.

Галицький коледж м. Тернополя

У структурі Галицького коледжу м. Тернополя діє ліцей як підрозділ коледжу. Головна мета спеціалізації ліцею – створення оптимальних умов для широкої загальноосвітньої підготовки та всебічного розвитку здібних і обдарованих учнів, реалізації їх творчих запитів, забезпечення фундаментальної допрофесійної підготовки з обраного профілю залежно від нахилів.

Значне місце в індивідуальних формах науково-методичної роботи педагогів відводиться участі в підготовці та проведенні міського та обласного конкурсу «Вчитель року»: розробленні навчально-методичних забезпечень з базових дисциплін, написанні авторських програм із спецкурсів.

У процесі діяльності групових форм науково-методичної роботи досліджуються роботи педагогів у циклових комісіях, проводяться практикуми, «круглі столи», психолого-педагогічні семінари, семінари-диспути, здійснюється співпраця з педагогічними кадрами вищих навчальних закладів: Тернопільської академії народного господарства, Тернопільського приладобудівного університету, Тернопільської державної медичної академії ім. І.Горбачевського.

Педагогічний колектив працює над науково-методичною темою (проблемою) «Інноваційні технології навчання в процесі реалізації проблеми ступеневої освіти молоді». Спрямовує роботу з реалізації завдань теми науково-методична рада, яка визначає перспективні питання роботи. Творчо й активно працює в колективі ліцею наукове товариство «Дослідник».

У 90-х роках в найбільшій в Херсоні школі-інтернаті були відкриті класи педагогічного та сільсько-господарського профілів, а з 1992 р. розпорядженням Обласної державної адміністрації засновано Херсонський обласний ліцей. Наказом Обласного управління освіти на базі ліцею було відкрито експериментальний майданчик на тему «Інтелектуальне і духовне становлення особистості ліцеїста на основі розумового розвитку, національного виховання і допрофесійної підготовки». Абсолютна більшість із 400 ліцеїстів – сільська молодь із 14 районів області.

Чималі здобутки науково-методичної роботи, яка ведеться в ліцеї, стали можливими завдяки чіткій організації навчально-виховної і дослідницької роботи.

Для реалізації розвитку природних задатків ліцеїстів, а також принципів неперервності, послідовності і систематичності навчання було обрано поєднання вже існуючої в ліцеї диференціації навчання (внутрішньої і зовнішньої) з інтеграцією (змістовною та структурною). Практично це здійснюється в класах з кількома профілями. Варіативну частину навчальних планів цих класів було побудовано таким чином, щоб здійснювати цілісне вивчення оточуючого світу як єдності та гармонії складових частин природи. При створенні профільних класів використано сучасну тенденцію інтеграції наук, яка об'єктивно обумовлена глобальним характером діяльності людини.

З метою поглибленої та ефективнішої інтеграції предметів було започатковано цікаву традицію – проводити наукові конференції, присвячені видатним ученим світу. З ініціативи вчителя німецької мови О.А.Кордонюка та за підтримки вчителя математики Т.А.Бугайової і учнів 11-го класу було проведено урочко-конференцію «Чи легко бути генієм?», яку присвячено 120-річчю з дня народження видатного фізика А.Ейнштейна. Означений захід проводився для учнів 11-х класів і включав багато цікавої та корисної інформації, яку більшість ліцеїстів і навіть педагогів чули уперше. Слід зазначити, що конференція проводилась кількома мовами: німецькою (держава, де народився відомий фізик), англійською (держава, куди емігрував А.Ейнштейн), українською та російською. Подібну конференцію було проведено і присвячено талановитому вченому Д.І.Менделєєву.

Херсонський обласний ліцей

Педагогічний колектив Дніпродзержинського технічного ліцею працює над науково-методичною проблемою «Розвиток індивідуальності ліцеїста шляхом забезпечення особистісно орієнтованого навчання, що створює цілісну педагогічну систему». Ліцей працює у рамках Національної програми «Діти України», обласної програми «Обдаровані діти – надія України», міської комплексної програми «Творча обдарованість». Саме ліцей започаткував науково-дослідницьку роботу серед старшокласників у місті. За його ініціативою було створено міське Наукове товариство, яке плідно працює в рамках Дніпропетровського відділення Малої академії наук України.

Дніпродзержинський технічний ліцей

Саксаганський ліцей (м. Кривий Ріг)

Саксаганський ліцей (м. Кривий Ріг), що народився за десять років до кінця ХХ ст., піднісся разом із іншими інноваційними навчальними закладами до вершин педагогічної науки, почав самостійно творити оригінальну систему освіти обдарованих дітей. Прилучення до науки – не мета педагогічної діяльності, а лише засіб створення єдиного творчого колективу, тобто умова самореалізації кожного окремого педагога та учня.

Розроблена в ліцеї технологія креативної освіти забезпечує виховання творчої особистості. Сформовані системи урочної пошукової діяльності учнів, наукових гуртків і товариств, які об'єднують творчо обдарованих дітей і створюють їм умови для активної творчої діяльності. Означена практична педагогічна діяльність, її глибоке осмислення започаткували створення системи креативної освіти учнів Саксаганського ліцею. Головна мета креативної освіти – виховання творчої особистості і, в кінцевому підсумку, сприяння створенню наукової творчої еліти України.

Криворізький обласний ліцей-інтернат

Криворізький обласний ліцей-інтернат для сільської молоді працює над науково-методичною проблемою «Втілення принципів особистісно орієнтованої освіти». Навчальний рік в ліцеї розподіляється на два семестри, кожен з яких містить по дві чверті. В межах семестру загальноосвітні предмети вивчаються блоками і завершуються підсумковими заліками. Профільно-обов'язкові предмети викладаються протягом всього навчального року і завершуються підсумковими заліками. Профільно-вибіркові вичитуються блоками протягом одного семестру або протягом року. Таке викладання створює передумови одержання системних, глибоких, усвідомлених знань.

Кожен із ліцеїстів робить свій внесок у розвиток ефективного функціонування цілісної системи науково-методичної роботи навчальних закладів освіти нового типу.

Дніпропетровський ліцей інформаційних технологій

В діяльності педколективу Дніпропетровського ліцею інформаційних технологій при Національному університеті в науково-методичній роботі розробляється проблема організації диспутів у навчально-виховній роботі. На уроках уже добре зарекомендували себе диспути, у класичному варіанті яких кожному учаснику відводиться відповідна роль, але з широкими можливостями для розкриття свого творчого потенціалу, або імітація судового процесу тощо.

Поширюються рольові, сюжетні, ситуативні ігри не тільки у навчальному, а й у виховному процесі і, там, де це можливо, навіть їх поєднують (наприклад, вистава на уроці – вистава на сцені). Через рольові ігри є вихід на учнівське самоврядування, поширення його форм. Так, наприклад, певну зацікавленість викликає організація учнівського самоврядування у ліцейському науковому товаристві юних дослідників (ліцей є колективним членом Дніпропетровського обласного відділення Малої академії наук).

ЯК ПІДГОТУВАТИ ПЕДАГОГА-ДОСЛІДНИКА?

Управління
школою

У статті розглядаються проблеми підготовки педагога-дослідника в системі безперервної освіти.

Творчий, неортодоксально мислячий педагог, що глибоко й системно аналізує проблеми освітнього простору, постійно здійснює пошук нових способів перетворення парадигмального різноманіття педагогічної реальності. Усвідомлюючи існування в сьогоденній науці двох парадигм освіти – технократичної, “знаннево-орієнтованої” та гуманістичної, “особистісно-орієнтованої”, педагог-дослідник здійснює інноваційний пошук, у результаті якого змінюються не тільки окремі компоненти освітньої системи – цілі, зміст, методи і технології навчання, але й її сутнісна концептуальна основа. Без цих змін система освіти залишатиметься інертною, консервативною, нездатною відповідати вимогам сучасності, а відтак – загальмується в кінцевому результаті соціальний розвиток.

Проблема підготовки педагога-дослідника має важливе економічне (актуалізує педагогічний потенціал), соціокультурне (формує культуру педагога і ціннісне ставлення у всіх сферах педагогічної діяльності) і наукове (є засобом виявлення особистісних і професійних можливостей педагогів) значення.

У 80-х роках Хрустально-

вою Р.Ю. в дисертаційному дослідженні «Дослідницька діяльність учителів і її організація в умовах середньої загальноосвітньої школи» [1] визначено шляхи удосконалення дослідницької діяльності учителів. Однак із того часу не здійснено комплексного дослідження проблеми підготовки педагога-дослідника в умовах безперервної освіти.

Поява в останнє десятиліття нових навчальних закладів як результат незадоволеності педагогічною громадськістю результатами традиційної освіти спонукала теоретиків і практиків до проблеми підготовки педагога-дослідника. Рефлексія зазначеного процесу може здійснюватися з позиції загальнофілософського, загальнонаукового, конкретно-наукового, а також на рівні методик і технік. Методологічне обґрунтування цілісного підходу як системи підходів (системного, синергетичного, діяльнісного, особистісного) здійснено в працях В.С.Ільїна, А.М.Саранова, В.В.Серікова. На основі їх фундаментальних ідей обґрунтуємо методичний ас-

Людмила НАБОКА

Доцент кафедри теорії та методики післядипломної освіти ЦППО АПН України
кандидат педагогічних наук

Марина СКРИПНИК

Доцент кафедри теорії та методики післядипломної освіти ЦППО АПН України
кандидат педагогічних наук

ПРОГРАМА ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (на рівні функціонування методичної служби)

1. Провести систему заходів щодо мотивації пошуково-дослідницької діяльності педагогічних працівників (пропаганда перспективного досвіду, творчі портрети вчителів-дослідників, інформація прохід педагогічного експерименту в районі тощо).

2. Інформаційний супровід пошукової діяльності педагогів (створення банку педагогічних ідей, освітніх інновацій, кращого досвіду).

3. Здійснення системи заходів (семінари-практикуми, методичні рекомендації тощо) щодо вироблення вмінь педагогічної рефлексії власного досвіду (описати свій досвід, виділивши в ньому головні педагогічні ідеї, творчу новизну, результативність, особливості технології).

4. Діагностико-прогностична діяльність з виявленням творчо працюючих вчителів, схильних до дослідницької навчальної роботи.

5. Спрямування підвищення кваліфікації на розвиток методологічних знань, дослідницьких умінь педагогічних працівників;

- розвиток умінь здійснювати самоаналіз готовності до пошукової діяльності, самооцінку та самокорекцію (виявлення особливостей власної технології, можливостей підвищення інноваційного потенціалу);

- включення у зміст підвищення кваліфікації проблематики про нормативно-правову базу організації досліджень, підготовки рекомендацій;

- проведення методичного навчання з проблем педагогіки інновацій та методології і методики педагогічних досліджень (у додатку №1 подано програму курсу "Розвиток дослідницької культури вчителя" та у додатку №2 – спекурс "Методологія та логіка дидактичного дослідження, його структура").

6. Організаційно-координуюча діяльність:

- створення диференційованих творчих груп для вчителів, що володіють різною мірою дослідницьких знань;

- консультування на етапі вибору проблеми та конструювання плану індивідуальної пошукової діяльності;

- надання допомоги вчителю в розробці програми дослідження;

- створення сприятливого психологічного клімату для діяльності педагогів-дослідників, стимулювання інноваційного пошуку (науково-методична підтримка, репрезентація досвіду, висвітлення проміжних результатів у методичних виданнях);

7. Створення управлінських умов для закріплення результатів пошукової діяльності вчителів-дослідників (робота з керівниками шкіл за темою "Програма підготовки вчителя-дослідника", забезпечення зв'язків між творчими колективами педагогів та науковцями, координація науково-дослідної та експериментальної роботи в місті (районі, області)).

8. Експертна діяльність методичного кабінету:

- експертиза матеріалів, за якими педагог – експериментатор (колектив навчального закладу) буде здійснювати пошукову навчально-виховну діяльність;

- вивчення практичних результатів дослідження;

- експертиза новацій, що виникають як результат діяльності педагога – дослідника.

Важливо зазначити, що дослідницька культура

пект підготовки педагога-дослідника. Методологічним орієнтиром є принципова позиція щодо можливості зміни шляхів розвитку соціальної системи (в нашому випадку – освітньої) через перебудову як її структури, так і соціального середовища. Перебудувати останнє – це змінити поведінку учасників. Найперше, зорієнтувати педагога у дослідницьку площину, на моделювання інноваційних процесів у школі, розробку оновлених технологій навчання і виховання.

Конкретизуючи соціокультурні аспекти проблеми підготовки педагога-дослідника, можна виділити два відносно самостійних запитання:

1. Які складові дослідницької культури вчителя?

2. Які кроки необхідно здійснити для розвитку дослідницької культури педагога?

Серед дослідницьких якостей педагога відзначимо:

1. *Розвинені інтелектуальні здібності:* загальний інтелект, творче (креативне) та емотивно – інтуїтивне мислення; критичне мислення (здатність оцінювати ідеї, контролювати інформацію, переробляти, адаптувати або відкидати її); творче опанування досвідом; "інтраперсональні здібності" (за Г.Гарднером рефлексивно-самоусвідомлююче мислення).

2. *Інноваційний потенціал:* усвідомлена потреба в науково-дослідній діяльності; творча здатність генерувати і продукувати нові уявлення та ідеї, проектувати й моделювати їх у практичних формах діяльності:

- культурно-естетична

розвиненість (інтелектуальна та емоційна);

- відкритість особистості до нового, до альтернативних думок;

3. Знання і навички навчально-пошукової і дослідницької діяльності:

- володіння методикою педагогічних досліджень, навичками аналізу одержаних результатів діагностики етапів дослідження, аналізу стану викладання свого предмета;
- використання довідкової, енциклопедичної літератури, науково-інформаційних джерел, навички створення програм навчально-дослідницької діяльності.

4. Здатність до проєктивної діяльності:

- вміння перспективного визначення результатів діяльності;
- вміння працювати над обраною науково-методичною темою (створення програми, її апробація та впровадження, прогнозування);
- психолого-педагогічне проєктування особистісної розвивальної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу.

Важливою умовою й провідним фактором успішності процесу підготовки педагога-дослідника є безперервна освіта, бо вона, по-перше, відповідає потребам і закономірностям розвитку постіндустріального суспільства, а по-друге, відповідає специфіці педагогічної діяльності, ролі і місцю особистості вчителя-дослідника у педагогічному процесі, що передбачає безперервне збагачення

Продовження

вчителя має понятійно-образну-практичну структуру. Щоб розвинути у вчителя всі структурні компоненти, треба навчальну діяльність у процесі підвищення кваліфікації моделювати на систематичне включення вчителів у виконання завдань, де б вони мислили педагогічними поняттями, оперували образами і здійснювали предметно-маніпулятивні дії. Тому організація навчання для педагогів-дослідників вимагає нетрадиційних підходів до засвоєння відібраних методологічних знань. Такими підходами можуть бути технологічний, конструктивний і дослідницький. Цей комплекс методичних підходів можна варіювати залежно від змісту методологічних завдань і рівня володіння педагогом дослідницькою культурою. Під технологічним підходом до розвитку дослідницької культури вчителя розуміємо сукупність способів і засобів взаємодії у підсистемі "вчитель-методист" із метою створення у педагогів понятійного розуміння методологічних проблемних ситуацій у педагогічній практиці.

Конструктивний підхід до розвитку дослідницької культури полягає в тому, що проблемні ситуації заплановано в такій послідовності, що навмисно ставлять учителя у положення конструктора педагогічних нововведень.

Дослідницький підхід надає такі умови діяльності вчителю, коли самостійних дій у процесі розв'язання психолого-педагогічних завдань значно більше, аніж дій методиста.

Таким чином, трансформації в сучасній науці й освіті потребують принципово нових форм і механізмів взаємодії теорії і практики післявузівського професійного зростання педагога (науково-практичних інноваційних банків, центрів поширення інновацій), формування не тільки нового типу науковця – практика, а й нового типу педагога: педагога-дослідника.

Рефлексія авторів все частіше зводиться до запитання: то чи можна навчити дослідницької діяльності на рівні функціонування методичної служби? Можна багатьох учителів. Можливо, і більшість, але лише тих, хто мають чітку мотивацію, ясну мету, велике прагнення навчитися працювати на науково-дослідницькому рівні. Діяльність методичних служб має полягати у формуванні інноваційної культури педагога, розвитку інтелектуальної, емоційної, мотиваційної сфер особистості, в постійному відстежуванні процесу цілеспрямованого розвитку в системі підвищення кваліфікації всіх сторін і якостей особистості педагога, що утворюють його готовність до інноваційної діяльності й характеризують його як педагога-дослідника.

Однак лише за умови введення дієвого системно-цільового алгоритму підготовки педагога-дослідника на кожному етапі безперервної педагогічної освіти можна прогнозувати приведення професійної діяльності педагога до якісно нового рівня: творця, дослідника, інноватора.

ЛІТЕРАТУРА

Хрусталева Р.Ю. Исследовательская деятельность учителей и ее организация в условиях средней общеобразовательной школы: Автореф. дис... канд. пед. наук. – М.: Б.н., 1980. – 17 с.

Валеева Г.Х. Формирование методологической культуры педагога-исследователя: Монография. – Челябинск: Стерли-Тамак, 2000. – 192 с.

Додаток 1

ПРОГРАМА КУРСУ “РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ”

Педагогічна практика вчителя-дослідника пов'язана з багатосторонньою мисленневою діяльністю: застосування понять, оцінка істинності суджень, формулювання запитань і відповідей на них, різноманітні умовиводи. У сфері цієї діяльності, як свідчить практика, досить часто педагоги стикаються із труднощами методологічного характеру. Означене впливає і на якість пошукової експериментально-дослідної роботи вчителя.

Запропонована програма покликана удосконалити методологічні знання, показати шляхи розв'язання методологічних проблемних ситуацій, з якими зустрічається вчитель у практиці: під час екзаменів, підготовки рецензій, статей, тез тощо.

Програма складається із трьох блоків: “Методологічні проблеми дослідницької діяльності вчителя”; “Пошуково-експериментальна робота вчителя”; “Методологічні вимоги до оформлення педагогічних ідей”. Така структура обумовлена компонентами дослідницької культури педагога.

Окремі теми програми варіюються в залежності від емпіричної і теоретичної міри володіння вчителем дослідницькою культурою.

I. Методологічні проблеми дослідницької діяльності вчителя

Методологічна проблемна ситуація як проблемна ситуація в мисленні, що потребує для свого розв'язання застосування правил методології науки. Методологічні й логічні проблемні ситуації.

Методологічні правила розв'язання проблемних методологічних ситуацій мислення. Ситуації, пов'язані з визначенням понять (семантична невизначеність; невідповідність явного визначення; неправомірне ототожнення судження з явним визначенням; заміна реального визначення номінальним; неправомірна розбіжність термінів; необґрунтований вибір визначення; удавана класифікація).

Ситуації пов'язані з оцінкою істинності суджень. Ситуації прагматично некоректного запитання, побудови плану, організації наукової роботи.

Ситуації, пов'язані з умовиводами (заміна тези; “бездоказовість висновку”; “апеляція до особистості”; “упередження основи”).

II. Пошуково-експериментальна робота вчителя

Наукова проблема як запитання, на яке існуючі на сьогодні знання не дають готової відповіді. Тема і проблема педагогічного дослідження. Педагогічне явище і педагогічний факт. Обробка фактів як процес формування теорії.

Функції гіпотези в розвитку наукового пізнання в педагогії. Вимоги до формулювання гіпотези. “Гіпотеза як форма наукового пізнання, що характеризується такими властивостями: 1) система наукового пізнання, що складається із різних суджень; 2) об'єднуючим елементом або ідеєю в цих судженнях є припущення”. (П.В.Копнін). Умови відпо-

професійно-значущих дослідницьких якостей.

Існує необхідність визначити специфіку підготовки педагога-дослідника на кожному етапі безперервної педагогічної освіти. Ступені педагогічної освіти бачаться як послідовні якісні зміни в професійній свідомості й діяльності, в образі професійного “Я”, в рефлексії, функціях і технологіях використання. Ці ступені можуть характеризуватися різними часовими рамками (тривалість підготовки), однак принципово важливим є забезпечення їх суспільними змістовими характеристиками дослідницької діяльності.

Перша ступінь (на базі програми основної школи і на базі повної загальної середньої освіти) забезпечує засвоєння мотиваційно-психологічних і процесуальних компонентів педагогічної діяльності, ідентифікацію соціальної ролі учителя визначеній предметній науковій сфері і забезпечує знайомство з основами дослідницької діяльності, логіко-мисленнєвими операціями.

Друга ступінь (підготовка молодшого спеціаліста на базі повної загальної середньої освіти) дозволяє оволодіти сутнісними механізмами педагогічної діяльності, готовністю до трансформації соціокультурного досвіду (освітня програма — психологічна ситуація — модель діяльності — сценарій педагогічної ситуації — методи і прийоми використання). Визначальним у підготовці педагога-дослідника стає

набуття умінь моделювати пошукову діяльність.

Для **третього ступеня** (підготовка бакалавра на базі повної загальної середньої освіти) важливим є відпрацювання системи педагогічної діяльності, загальної до побудови і реалізації освітньо-виховного проекту. Головним є розвиток проєктувальних умінь педагогів.

На **четвертому ступені** (підготовка спеціаліста за фахом) здійснюється побудова індивідуально-авторської педагогічної системи на базі відповідних освітніх парадигм, розвивається культура дослідницького мислення педагога.

На **п'ятому ступені** (підтвердження кваліфікації у післядипломній освіті) пріоритетним стає синтез і узагальнення досвіду організації дослідницької діяльності вчителя.

Рівень підготовки педагога-дослідника в умовах безперервної освіти підвищується, якщо на кожному ступені методично забезпечено:

- розробку теоретичної моделі і програми підготовки педагога-дослідника;
- відбір оптимальної сукупності форм і методів організації педагогічної діяльності, що позитивно впливає на підготовку педагога-дослідника;
- послідовну реалізацію відібраної сукупності форм і методів;
- постійне коригування засвоєних компонентів дослідницької культури.

Зазначене вище конкретизуємо для п'ятого ступеня, на якому здійснюється підтвердження відповідного кваліфікаційного рівня у

Продовження

відності гіпотези (відношення до фактів; відношення до відомих законів науки, існуючих наукових теорій); відповідність загальним принципам діалектики). Обґрунтування і перевірка правильності гіпотези.

Методи педагогічного дослідження. Емпіричний і теоретичний рівень наукового пізнання. Емпіричні методи педагогічного дослідження. Метод спостереження: його характеристика, предмет і види спостереження; засоби спостереження; протоколювання спостереження; узагальнення педагогічного досвіду.

Метод експерименту: характер і завдання педагогічного експерименту; планування експерименту; труднощі експериментування в педагогіці; природний і лабораторний експеримент у педагогічних дослідженнях; інтерпретація експерименту, достовірність його результатів.

Метод анкетування: характеристика методу; види анкет, їх розробка.

Метод бесіди: характеристика; хід бесіди і запис.

Аналіз змісту педагогічних документів (якісно-кількісний аналіз документів; проєктивні методи).

Деякі способи вимірювання в педагогічних дослідженнях (усні, письмові екзамени; тести; шкали вимірювання).

Теоретичні методи педагогічного дослідження. Аналіз і синтез у науковому пізнанні. Індукція й дедукція в науковому пізнанні. Методи моделювання. Мисленнєвий експеримент.

Порівняльно-історичні методи педагогічного дослідження. Генетичний метод. Порівняльний і порівняльно-історичний метод. Історичний метод.

Види педагогічних досліджень (описові, діагностичні; дослідження експлікативні, пояснючі; експлоративні (евристичні) дослідження).

III. Методологічні вимоги до оформлення педагогічних ідей

Наукова робота як правильно організоване обґрунтування деякого твердження (положення, тези), науковий результат. Вимоги до результату наукової роботи: конкретність суджень, основні поняття у формулюванні результату ясно і чітко визначені, істинність результату обґрунтована; визначення особистого внеску автора, новизна.

Вимоги до основних частин наукової роботи. Назва роботи і її залежність від ключового слова. Терміни у назві. Мета наукової роботи як конкретизація назви. Вимоги до змісту наукової роботи. Висновки наукової роботи як перелік найбільш цікавих і важливих висновків загального змісту роботи.

Стаття як наукова робота; алгоритм роботи над статтею.

Науково-методичні вимоги до навчальних видань. Методичні рекомендації, навчально-методичний посібник, навчальний посібник: характеристика, особливості підготовки.

Аналіз типових помилок у навчально-методичних виданнях.

Рецензування, загальні вимоги до рецензування.

післядипломній освіті, зокрема у процесі підвищення кваліфікації.

Педагогам-дослідникам, які розробляють педагогічні проблеми, властива теоретична міра. Тут також можна вирізнити два рівні: технологічний і концептуальний. На першому — створюються нові педагогічні розробки, доповнюється педагогічна діяльність, вносяться окремі перетворення, заповнюються невеликі методичні прогалини, що суттєво не впливають на формування цілісної педагогічної концепції.

Концептуальний рівень — це конструювання нової педагогічної діяльності. На цьому рівні розроблюються альтернативні програми і навчальні посібники, авторські школи, концепції розвитку навчальних закладів.

З урахуванням зазначених рівнів розроблюється програма підготовки. Автори пропонують уніфіковану програму підготовки педагогічних працівників до дослідницької діяльності на рівні функціонування методичної служби.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Беспалько В.П. Теория учебника. Дидактический аспект. — М.: Педагогика, 1988. — 160 с.

2. Занков Л.В. О предмете и методах дидактических исследований. — М., 1962.

3. Каким быть учебнику: Дидактические принципы построения: В 2 кн. /Под ред. И.Л.Лернера, Н.М.Шахмаева. — М.: Педагогика, 1992. — Кн. 1-2.

4. Середа Л.П., Павленко В.С. На допомогу авторам навчальної літератури: Навч. посіб. /за ред. В.С.Павленка. — К., Вища шк., 2001. — 79 с.

5. Скалкова Я. и др. Методология и методы педагогического исследования: Пер. с чешск. — М.: Педагогика, 1989. — 224 с.

6. Сохер А.М. Логическая структура учебного материала. — М., 1974.

Додаток 2

“МЕТОДОЛОГІЯ ТА ЛОГІКА ДИДАКТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ, ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЯ”

Спецкурс — 12 год.

Мета: сприяти формуванню методологічної культури вчителя

Завдання:

- ознайомлення слухачів з методологією та технологією педагогічних досліджень;

- вироблення вмінь проєктувати дидактичне дослідження;

- попередження можливих недоліків в організації експериментальної та дослідницької діяльності педагога

План

1. **Лекція — 2 год.** Актуалізація теми. Роль методологічних знань у підготовці педагога-дослідника. Основні рівні методології: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий. Принципи педагогічного дослідження: сходження від абстрактного до конкретного; перехід від емпіричного пізнання до теоретичного.

2. **Практичне заняття — 2 год.** Алгоритм організації педагогічного дослідження. Характеристика методів педагогічного дослідження. Призначення педагогічного експерименту.

3. **Круглий стіл — 2 год.** Специфіка дидактичного дослідження. Творча лабораторія вчителя: тактичні і стратегічні фактори, особливості та протиріччя створення.

4. **Лекція — 2 год.** Логічна структура дослідження:

- вибір об'єктивної області дослідження;
- визначення проблеми і теми дослідження;
- визначення об'єкта і предмета дослідження;
- постановка мети, задач дослідження;
- формування гіпотези (робочої, наукової, системи гіпотез).

5. **Практичне заняття — 4 год.** Зміст практичної діяльності педагога при проведенні дидактичного дослідження.

Усього:

лекція 4 год.

круглий стіл 2 год.

практичне заняття . . . 6 год.

ЗАГАЛОМ: 12 годин.

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА У СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

У ПОШУКАХ ВЛАСНОГО ШЛЯХУ

Управління
школою

Складні завдання, які стоять перед сучасною школою, вимагають принципово нового підходу до діяльності директора, учителя, всіх педагогічних працівників. Сутність нової парадигми освіти полягає в тому, щоб формувати керівника-дослідника, який вміє вести дослідницький пошук, здатний розробити авторську модель школи.

Особливої уваги вимагає сільська школа, її розвиток неможливий без введення в її життя інновацій, що спонукають всіх учасників педагогічного процесу переосмислити свій досвід, проаналізувати реалії й спрямувати свою діяльність у напрямі перспективних дій.

Відомо, що діяльність керівника школи, учителя — це завжди творчість, яка вимагає прояву самостійності та ініціативи, постійного саморозвитку, самоудосконалення.

Допомогти сільській школі у проведенні дослідно-експериментальної роботи з проблем виховання — одне із головних завдань, яке поставили співробітники Науково-дослідної лабораторії інноваційних виховних технологій Рівненського державного гуманітарного університету. Головна мета — реалізація державної політики в галузі освіти і виховання, використання ідейного ба-

гатства українського народу, досягнень вітчизняної світової, наукової і народної педагогіки.

З метою створення умов для проведення дослідно-експериментальної роботи наказами Міносвіти і науки України та управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації у 1999 році одинадцяти сільським школам надано статус експериментального навчального закладу. Серед них Городищенська ЗОШ I-III ст. Березнівського району, ЗОШ №1 смт. Березне, Підгаєцька, Бокіймівська ЗОШ I-III ст., Млинівського району, Семидубовський сільськогосподарський ліцей та Студянська ЗОШ I-III ст. Дубенського району та інші.

Творчість — це здатність дивуватися та пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях та схильність до глибокого самоусвідомлення свого досвіду. Саме таким творчим, відданим своїй справі є директор Городищенської ЗОШ I-III ст. **Мельничук Микола Федорович**.

Під його умілим керівництвом досліджується проблема «Особливості превентивного виховання учнів в умовах сільської школи». В процесі дослідження основ-

Тамара ДЕМ'ЯНЮК

Завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету, професор, кандидат педагогічних наук, керівник науково-дослідної лабораторії інноваційних виховних технологій

ДЕЛІДОН
Степан
Васильович

МЕЛЬНИЧУК
Микола
Федорович

ну увагу педагогічний колектив спрямовує на вироблення нової філософії виховання, визначення ефективних шляхів педагогічної майстерності в здійсненні превентивної роботи, формуванні громадянської і соціальної відповідальності учнів, виробленні імунітету особистості до негативних впливів соціального оточення. Тут відпрацьовується програма щодо формування здорового способу життя, культури поведінки, підготовки до сімейного життя.

Розробка та експериментальна пе-

ревірка цільової творчої програми превентивного виховання учнів, яка сприяла б становленню духовно багатого, свідомого громадянина України – головна мета дослідно-експериментальної роботи Березнівської загальноосвітньої школи №1, яку очолює відмінник освіти України *Делідон Степан Васильович*.

На першому етапі дослідження проведено оновлення навчальних програм, введено факультативні курси «Культура поведінки», «Права дитини», «Пізнай свій народ», «Основи моралі», «Права людини». Розроблено структурно-логічну модель превентивного виховання, успішно діють шкільний парламент, самодіяльна дитячо-юнацька організація «Краяни», правничий клуб, кінолекторій та інші.

Камінська Євгенія Ільвіна – директор Студянської ЗОШ І-ІІІ ст. Лубенського району Рівненської області. Школа з вересня 2001 р. – експериментальний навчально-виховний заклад нової генерації «Українська національна школа-родина».

Школа сьогодні стала центром суспільно-культурного життя с. Студянки, предметом турботи та гордості жителів усієї околиці. І батьки відвідують школу з цікавими розповідями, приносять родинні реліквії, корисні подарунки. Школа-родина, яка створюється у селі, підтверджує життєвість, актуальність та глибокі національні корені цього нового типу організації освітнього процесу. Душею цієї школи є Камінська С.І.

Сухoleyстер Галина Володимирівна, 1958 р.н., – випускниця Луцького державного педагогічного інституту, історик за фахом. Директором Семидубської загальноосвітньої школи, а згодом – НВК «ЗОШ І-ІІІ ст. – сільськогосподарський ліцей» стала у серпні 1999 р. якраз тоді, коли в нашій освіті виявились реформаційні тенденції. Створити на базі навіть цілком благополучної сільської школи загальноосвітній заклад нового типу, а тим більше з технічно-професійним спрямуванням – це завдан-

ня деякі скептики вважали нереальним. Гостру критику з їх боку зустріли також зусилля відновити шкільну систему виробничого навчання та трудового виховання, яка довгий час вважалась ледь не рудиментом радянської педагогіки. Проте особлива інтуїція, яка є результатом багатого досвіду, безпомилково підказала, що з неминучістю земельної реформи на селі гостро постане питання нового господаря землі – різнобічно підготовленого, динамічно мислячого, підприємливого. Саме такого спрямування й надала новоствореному ліцею його директор. Оскільки навчитися хазяйнувати на землі, тільки сидючи за партою, неможливо, то паралельно розпочалась напружена робота над створенням виробничої бази. У Семидубському ліцеї викладаються основи економіки, механізація сільського господарства. З початку цього навчального року введено курс садівництва, розроблено сучасне положення про учнівські навчально-виробничі бригади. І одним із результатів цієї роботи стало те, що в учнівській спільноті, об'єднаній не з примусу, а на основі спільних завдань та інтересів, у тому числі й комерційних, виникла своя, досить цікава система взаємовідносин, яка відрізняється відкритістю, щирістю стосунків, вимогливістю та прагненням відповідати соціально-конструктивній ієрархії цінностей. Таким чином, розширився спектр виховних можливостей педагога, до того ж їх реалізація змогла відбутися у досить широкому спектрі – від патріотичного до екологічного виховання.

Тісна співпраця з науково-методичним центром середньої освіти Міністерства освіти і науки України, його відділом виховної роботи, який постійно надає кваліфіковану допомогу і є організатором багатьох науково-методичних заходів: семінарів, конференцій, круглих столів, наукових сесій тощо, дає свої вагомні результати у підвищенні професійного

КАМІНСЬКА
Євгенія
Ільвіна

СУХОЛЕЙСТЕР
Галина
Володимирівна

рівня сучасного керівника освітнього закладу.

Сільській школі необхідна постійна увага і належна науково-методична допомога.

Цьому слугують і методологічні семінари та круглі столи, що вже проведено у Березнівському, Млинівському, Дубнівському, Костопільському районах Рівненщини з проблеми впровадження інноваційних виховних технологій, де директори шкіл підвищували свій теоретико-методологічний рівень, оволодівали технологіями наукових педагогічних досліджень.

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ

ГРОМАДСЬКО-ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ: СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління
школою

Кожен із нас виступає одночасно і учасником, і спостерігачем докорінної державно-суспільної трансформації – всеохоплюючої трансформації як індивідуальної, так і суспільної свідомості, коли реалії нових життєвих норм не вписуються в “прокрустове ложе” застарілих моральних засад, що фактично втратили реальне життєве наповнення. При цьому йдеться не про деградацію усталених моральних норм, а про їх деформацію – набуття якісно нових форм і трансформацію суспільної свідомості та моралі.

**Олена
ГОРДІЄНКО**

Аналітик-дослідник Центру сприяння суспільному розвитку ім. Миколи Пирогова, лікар вищої категорії

Деформація суспільної свідомості – необхідний елемент трансформації суспільства.

ДІАГНОЗ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Для нинішньої України характерним явищем залишається подвійна суспільна мораль. Це проявляється в усіх без винятку аспектах нашого життя. Кожен із нас навчився чітко розрізняти неспівмірність численних “де-юре” і “де-факто”, що побутують на кожному кроці.

Клінічно це можна іден-

тифікувати як розщеплення суспільної свідомості, як своєрідну “суспільну шизофренію” з різноманітними “клінічними проявами” – від “манії переслідування” та цькування до “манії величч”, що сягає самообожнення.

Ситуація в системі освіти, особливо в системі державної школи як міні-атюрному макеті державного організму, – найяскравіший зразок для соціологічного дослідження. Всім добре відомі приклади девальвації моральних цінностей, які є джерелом психічної інфляції як окремого індивіда, так і соціуму загалом.

Означимо хоча б деякі з них:

- Падіння авторитету вчителя-жебрака в олігархічному суспільстві, де мірилом соціальної вартості людини все більшою мірою стає її майновий статус.
- Нівелювання цінності державного атестату, державного диплому.
- Споживацько-паразитичне ставлення до державних закладів освіти. Їхня матеріальна база зруйнована і не відповідає зростаючим потребам сьогодення, потребам світової комунікації та інтеграційним тенденціям.
- Зростаюча непроститж-

ність освітянської праці для молоді, безперспективний демографічно-кадровий склад освітян. Не дивно, що “геронтологізована” державна школа тяжіє до морально-застарілих методів організації навчального процесу.

- Сумнівна вартість вчених ступенів і державних винагород, куплених за гроші або присвоєних на догоду владноможцям. Через це ставляться під сумнів і справді цінні досягнення, яких, звичайно, набагато більше.
- Гранично висока суспільна недовіра та підозрілість.

Життєво необхідною стає проблема зміцнення суспільної свідомості.

ЗДОРОВИЙ СОЦІОГЕНЕЗ ОЧИМА ЛІКАРЯ

Ситуація в системі освіти, як і в усіх інших органах і системах державного організму, дозріла до критичної межі. Вона справді напружена, але не є життєво-небезпечною. Це не початок агонії, а радше навпаки — передвісник народження нового. Мені, як лікарю, ближче саме медичний аспект бачення проблеми.

Фактично відбувається нормальний фізіологічний процес дозрівання суспільної вагітності, яка вже повністю розвинулась у лоні державного організму. Нашій державі важко. Вона народжує велетня. Тим більше треба дати йому змогу народитися повноцінним: не душити в утробі через те, що він не зовсім схожий (або зовсім не схожий) на

батьків, не гальмувати процес нормальних пологів.

Згадайте, якими непристосованими і беззахисними приходили у світ наші діти. Ми просто любили їх лише за те, що вони — наша жива плоть і кров. Ми пестили їх і дбайливо доглядали, вкладаючи в них власну душу, з любов'ю і батьківським терпінням. І вони виростили кращими за нас, фізично і духовно адаптуючись до нових умов, а ми мали забезпечити їм всебічний гармонійний розвиток.

Не можна любити у власній дитині лише ту її половину, що схожа на тебе, і плекати в ній лише твої якості (бо тоді в ній одночасно гіпертрофуються і твої вади). Справжні батьки плакають у дитині цілісність її особистості, її неповторну аутентичність, не “проростають” у неї своїм “я” з метою домінувати чи майстерно маніпулювати нею (а фактично — паразитувати). Справді батьківський підхід лише збуджує здорову самосвідомість дитини і спонукає її до гармонійного саморозвитку і здорової природної самоорганізації.

Саме за таким принципом доцільно планувати і соціальну політику держави. Нині вона будується на морально застарілих засадах, що підтримують у соціумі споживацько-паразитичні тенденції.

ВІД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДО ЗДОРОВОГО СОЦІАЛЬНОГО СТИМУЛЮВАННЯ

Дотепер соціальна політика держави будувалася

*Запрошуємо
Вас, шановні
читачі,
до продовження
початої
розмови*

ЛІТЕРАТУРА

Одайник В. Психологія політики. / Под ред. В. Зеленського. — Санкт-Петербург, 1996. — 381 с.

К а п р а Ф р и т ь о х. Дао фізики. / Под ред. В.Г.Триліса. — К.: София, М.: ИД “Гелиос”, 2002. — 352 с.

переважно на засадах соціального захисту – тотального державного патерналізму. Це спричинялося до низки негативних явищ, серед яких найважливішими є:

- Державне всеохоплююче домінування (а відтак – і маніпуляції свідомістю соціуму).
- Зростаюче соціальне паразитування (у результаті – споживацьке ставлення до будь-яких суспільних взаємин соціальна імпотенція).
- Численні зловживання з обох боків на всіх етапах соціального захисту.

Щодо безпеки, яку становить тотальний державний патерналізм для гармонійного розвитку індивіда (аж до деіндивідуації і деградації особистості), неодноразово застерігав відомий німецький психолог Карл Густав Юнг. Він стверджував, що таким чином держава позбавляє індивіда його головної еволюційної функції – боротьби за виживання в сучасному світі, робить його інфантильним і недієздатним.

На щастя, українському соціуму в останнє десятиліття це аж ніяк не загрожувало, бо держава за цей період спромоглася у той чи інший спосіб поставити практично кожного громадянина на межу фізичного і духовного (в еволюційному сенсі їх значення рівноцінне) виживання. Саме це і підняло наші еволюційні та трансформаційні потенції до рівня, що дає змогу здійснити якісний перехід у державно-соціальних стосунках від домінування і паразитування до свідомої творчої співпраці і всеосяжного розквіту людини і держави.

У цьому сенсі слід зауважити, що безоплатна освіта та безоплатна медицина на наших очах стають живими міфами. Соціальне паразитування на освітянах і медиках, зумовлене неспроможністю держави утримувати на належному сучасному рівні ці життєво-необхідні галузі, стає все більш вражаючим і аморальним. Воно компенсується не менш аморальним “тіньовим заробітчанством” – вимушеним заходом у боротьбі за виживання.

Безліч аналогічних прикладів

можна навести з усіх сфер державно-соціальних взаємин. Це прояви кризи, що супроводжує соціальне зростання, “доростання” до якісно нової самосвідомості, до справжньої соціальної зрілості.

Слід покласти край як численним зловживанням, так і державно-соціальному паразитуванню. Суспільна свідомість вже дозріла до того рівня, коли вона в змозі трансформуватись у соціальну відповідальність кожного. Державну соціальну політику на сучасному етапі доцільно проводити на якісно нових засадах, поступово зводячи її в ранг мистецтва забезпечення суспільного добробуту, збуджувати й активізувати індивідуальну творчу ініціативу кожного, залучаючи до плідної творчої співпраці з державою. Соціальна політика покликана стати справжнім мистецтвом створення суспільного добробуту, причетність до якого має відчутти кожен. Держава має поступово переходити від патерналістичної політики соціального захисту до послідовного соціального стимулювання індивідуальної творчої активності.

Щоб досягнути здорового активного саморозвитку, самоорганізації, самооновлення і самовідродження єдиного цілісного державно-соціального організму, необхідно розв’язати цілий комплекс соціальних проблем. Зазначу найголовніші з них:

- Як подолати аморальність безоплатної освіти (медицини) як такої, що призводить до наруги над людською гідністю, і, водночас, аморальність платної освіти для заможних верств?
- Як позбутися соціального домінування та соціального паразитування в усіх сферах суспільного життя, в усіх органах і системах державного організму, на всіх ланках державно-суспільних зв’язків?
- Як оптимізувати витрати на соціальну допомогу?
- Як найефективніше налагодити надійний постійно діючий зворотний зв’язок у системі взаємин держава - соціум?

УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ШКОЛОЮ: ІДЕЇ, СИСТЕМИ, ТЕХНОЛОГІЇ

РЕКОМЕНДАЦІЙНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Нові орієнтири розвитку української школи привели до корінних змін в управлінні нею. Процес демократизації та гуманізації навчання передбачає послаблення авторитарних методів керівництва і перехід до таких форм педагогічного менеджменту, за допомогою яких найкраще розвивається творчий потенціал вчителя. *Нині створюється нова управлінська модель школи, запроваджуються нові освітні технології.* Все це потребує ретельно розробленої організаційної основи.

Зважаючи на актуальність і важливість проблеми управління сучасною школою, працівники Державної науково-педагогічної бібліотеки України підготували рекомендаційний список літератури.

До списку внесено книги, наукові збірники або матеріали з них, автореферати та статті з періодичних видань за 1999-2002 рр., що знаходяться у фондах Державної науково-педагогічної бібліотеки України та Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського (помічені *).

Матеріали у списку розташовані за алфавітом прізвищ авторів або назв публікацій.

Список складено на допомогу науковцям, керівникам закладів освіти, педагогам, бібліотечним працівникам.

Державна програма «Вчитель»: затв. постановою Кабміну України від 28 берез. 2002 р. № 379 // Освіта України. — 2002. — 2 квіт. (№ 27).—С. 1-7.

Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття». -К.: Райдуга, 1994. — 62с.

Закон України «Про освіту»: З внесеними змінами і допов. від 23 берез. 1996 р. //Всесвіт, л-ра в серед. навч. закл. України. — 1996. — № 6. -С.3-12.

Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 р. № 561-XIV // Інформ. зб. М-ва освіти України. — 1999, — № 15. — С.6-31.

Положення про загальноосвітній навчальний заклад: затверджено Постановою Каб. Міністрів України від 14 черв.2000 р. № 964 //Директор шк. — 2000. — № 29/32. — С.3-6.

Про затвердження інструкції з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах 1-3 ступенів: Наказ М-ва освіти України від 23.06.2000 р. № 240 //Інформ. зб. М-ва освіти України. -2000. — №17. — С.3-13.

Управління
школою

Укладач
КАНЕВСЬКА І.М.,

м.н.с. відділу наукової інформаційно-бібліографічної діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України

Науковий редактор
РОГОВА П.І.,

директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України

Директор школи, ліцею, гімназії № 4/2002

Про затвердження Положення про Піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу: Наказ М-ва освіти і науки України від 05.02.2001 р. № 45 //Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2001. – № 8. – С.23-27.

Про затвердження примірного положення про раду загальноосвітнього навчального закладу: Наказ М-ва освіти і науки України від 27.03.2001 р. № 159 //Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2001. – № 8. – С.27-32.

* * *

Азбука внутрішкільного контролю та керівництва: Інформ.-метод. вісник //Уклад. О.П.Перехейда, В.В.Салій. – К., 1995. – 64с.

*Аксьонова О.М., Полторак В.С. Особливості управління педагогічною системою /Наука і сучасність. – К., 2000. – 22, вип.2, ч.2. – С. 11-18. – Бібліогр.: 5 назв.

Атестация загальноосвітніх шкіл /М.І.Сметанський, В.П.Галузяк, М.І.Слободянюк, В.І.Шахов; Вінницький держ. пед. ун-т ім.М.Коцюбинського. – Вінниця, 2001. – 310с.

Бондар В.І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі /М-во освіти України, АПН України, НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К., 2000. – 191с.

Василенко Н.В. Оновлення функцій управління школою //Імідж школи на порозі ХХІ століття. – К., 1999. – 4.2. – С.47-49.

Васильченко Н. Про деякі аспекти управління школою //Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С.29-31.

Вафин Д. Не контролюйте учителя – контролюйте процес: Несколько простых истин о внутришкол. упр. /Нар. образование. – 2002. – № 1. – С.72-78.

Вимоги до печаток, штампів і вивісок загальноосвітніх навчальних закладів //Інформ. зб. М-ва освіти України. – 2000. – № 11. – С. 19-20.

Вітюк О.О. Напрямки використання комп'ютера в управлінській діяльності школи //Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2000. – № 1. – С.32-33.

*Гнатюк В.М. Управління системою виховання учнів у позакласній роботі загальноосвітньої школи: Автореф. дис. ...

канд. пед. наук: 13.00.01. /Центр, ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. – К., 2000. – 16с.

Гнатюк Д.О. Управління школою: ідеї, системи, технології //Педагогічна теорія та педагогічний досвід: Перспективи і розвиток: Матеріали конф. – Луцьк, 1999. – С.22-27.

Гнатюк Д. Педагогічний аналіз діяльності керівника школи //Директор шк. – 2001. – № 29/32. – С.67-88.

Гусев В. Спроба демократичного управління школою // Директор шк. – 2001. – №1.С.2.

*Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи. – К.: Логос, 1998. – 139с. – Бібліогр.: 161 назв.

Даниленко Л.І. Представницька функція директора школи та шляхи її реалізації //Імідж школи на порозі ХХІ століття. – К., 1999. -Ч.2. – С.133-143.

Даниленко Л.І. Управління процесом упровадження педагогічних інновацій у практику роботи сучасної школи: (Теоретико-прикладний аспект) //Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м.Херсон, 23-25 верес. 1997 р. – К., 1998. – С.287-293.

Даниленко Л.І., Островерхова Н.М. Модернізація управління загальноосвітньою школою: Наук.-теорет. обґрунтування та метод. рекомендації – К., 1994. – 140с.

Дмитренко Г.А. Стратегический менеджмент в системе образования: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 1999. – 174с. – Библиогр.: с. 172-174.

*Жерносек І.П. Науково-методична робота в навчальних закладах системи загальної середньої освіти //Ін-т педагогіки АПН України, Київ, обл. ін-т післядиплом. освіти педкадрів. – К., 2000. – 122с.

Затуренська В.О. Інновації в економічній діяльності сучасної школи //Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м.Херсон, 23-25 верес., 1997 р. – К., 1998. – С. 314-319.

Затуренська В.О., Гончарова В.П. Управління економічною діяльністю сучасної школи //Імідж школи на порозі ХХІ століття. – К., 1999. – Ч.2. – С.270-275.

Зоц В.П. Типи моделей управління школою //Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали конф. // Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – С.21-23.

Карамушка Л.П. Психологічні основи управління закладами середньої освіти: Автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – К., 2000. – 35с.

Кириченко М.О. Управління загальноосвітнім закладом (методологічний аспект): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2001. – 19с.

Киричков Ю.В. Неперервна ступенева освіта. Управління. Оцінювання знань: монографія. – К.: Політехніка ТОВ Генеза, 2001. – 173с.

Комісарова Т. Управління виховним процесом сучасної загальноосвітньої школи //Рід. шк. – 2001. – № 9. – С. 17-20. – Бібліогр.: 26 назв.

Концепція системи управління народною освітою демократичної держави /Уклад. С.П.Корецький //Освіта. – 1991. – № 15/16. – С.3-36.

Кошинець О.Ю. Соціально-психологічні особливості управлінської діяльності керівника закладу освіти //Психологія: зб. наук. праць //НПУ ім.М.П.Драгоманова. – К., 2001. – Вип.12. – С.297.

Кричевский В. Контроль в управленні школой: мифы и реальность //Нар. образование. – 2001. – № 6. – С.30-37.

Кузибешкий А., Рождественская Н. Управленческая культура: лидер и его команда //Нар. образование. – 2001. – № 6. – С.50-64.

Кустобаева Е. Психологические основы управления школой // Сел. шк. – 1999. – № 6. – С.35-39.

Ладнушкина Н. Мониторинг как аспект управленческой деятельности //Нар. образование. – 2001. – № 6. – С. 17-22.

Левченко О.А. и др. Психологические проблемы менеджмента в педагогическом творчестве /Восточн. гос. ун-т. – Луганск: Изд-во Восточн. гос. ун-та, 2000. – 144с. – Библиогр.: 53 назв.

Лікарчук І. Системний підхід як важлива умова удосконалення управління загальноосвітнім закладом //Світло. – 1999. – № 4. – С.9-13.

Луначек В.Е. Элементы технологий управления современной школой: Наук.-ме-

тод. посіб. – 2-ге вид., доповн. – Х.: Гімназія, 1999. – 79с.

Методические рекомендации по работе с документами в общеобразовательных учреждениях /Под ред. А.Ф.Киселева; Сост. А.П.Кузякин, В.А.Калашник. – М.: Про-Пресс, 2001. – 56с. – (Б-чка журн. «Вестник образования», № 8/2001).

Михайлов Г. Личность руководителя и условия успешного управления //Нар. образование. – 2002. – № 1. – С. 105-110.

Моррис С. Як успішно сформувати команду: Навч.-метод. вид. /Стів Моріс, Грехем Вілкокс. – 2-е вид. – К.: Британська Рада в Україні, 2000. – 88с. – (Сер. «Менеджмент за тиждень»).

Наливайко Г.В. Управлінська діяльність адміністрації школи з керівництва самоосвітою вчителів /Пост. методика. – 2000. – № 5. – С.17-18.

Наукові основи управління школою: Навч. посіб. для директорів шкіл та ф-тів. Підготовка і підвищення кваліфікації організаторів нар. освіти /Харк. держ. пед. ін-т ім. Г.С.Сковороди: [Авт.колектив: Г.В.Єльнікова та ін.]. – Х.: ХДПІ, 1991. – 169с.

Немова Н. Модель и условия демократического управления школой //Нар.образование. – 2000. – № 7. – С.84-196.

Нісімчук А., Поляков С. Про деякі аспекти керівництва сучасною школою //Наук. вісн. ВДУ. – 1999. – № 1. – С.57-60.

Нововведення у методиці та технології планування роботи в навчальному закладі (метод. рекомендації). Уклад. М.Барна. – Л.: ЛОНИО, 1999. – 29с.

*Онищук Л.А. Гуманізація управління загальноосвітньою школою першого ступеня: теорія і практика: наук.-метод. посіб. /Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, АПН України. – К., 2001. – 326с.

Онищук Л.А. Управління загальноосвітньою школою першого ступеня //Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали конф. //Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2000. – С.23-24.

Організація управління загальноосвітньою школою на сучасному етапі:

метод. рек. /В.П.Гончарова та ін. — К.: Освіта, 1992. — 44с.

Островерхова Н.М. Директор авторського навчально-виховного закладу //Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м.Херсон, 23-25 верес. 1997 р. — К., 1998. — С.352-357.

Отставнова С. Управління оцінюється по результатам //Нар. образование. — 1999. — № 7-8. — С. 194-199.

Пікельна В.С. Нова модель управління школою //Рід. шк. — 1992. — №11/12. — С.80-82.

*Післядипломна освіта та управління навчальними закладами в умовах трансформації суспільства: Матеріали звіт. наук. конф., 1-2 квіт. 1999 р. /АПН України. Держ. акад. кер. кадрів освіти /Ред.: М.Дробноход. — К., 1999. — 369с.

Постельняк А.І. Азбука управління: Новопризначеному директору про управління школою: Метод. вісн. — 98 /Облас. ін-т удоскон. вчителів. — Кіровоград, 1998. — 131с.

Програма курсу «Управління загальноосвітніми навчальними закладами» /Л.М.Калініна та ін. — К.: ПП «Компанія» «Актуальна освіта», 1998. — 56с. (Ін-т педагогіки АПН України).

Рабченко Т. Управління процесом провадження досягнень педагогічної науки та передового педагогічного досвіду в шкільну практику //Освіта і управління — 1998. — № 2. — С.27-32.

Рекомендації щодо розробки шкільних статутів: На допомогу керівникам загальноосвітніх закладів //Інформ. зб. М-ва освіти України. — 1993. — №6. — С.20-21.

Рекомендации руководителям образовательных учреждений //Упр. шк. — (ПС). — 2001. — № 48. — Вкладыш.

Рождественская Н. Управленческая коммуникация: деловое совещание //Нар. образование. — 2001. — № 5. — С.93-96. — Библиогр.: 22 назв.

Рум'янцева Д.І. Особистісно-зорієнтований підхід до управління //Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали конф. /Ін-т педагогіки АПН України. — К., 2000. — С.15-16.

Савченко О. Державні стандарти шкільної освіти і управління інно-

ваційними процесами /Пед. газета — 2001. — № 8. — С.6.

Сергеева В.П. Основы управления педагогическими системами: Программно-метод. пособие /В.П.Сергеева, С.В.Грицаева. — М.: 1999. — 92с.

Скульський Р. Наукові засади управління педагогічним процесом у сучасній школі //Обрії. — 1997. — № 1. — С.4-6.

Соколов Ю.Т. Особливості управління навчальним закладом структурно-модульного типу //Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м.Херсон, 23-25 верес. 1997 р. — К., 1998. — С.363-367.

Справочник администрации школы по организации учебного процесса. /Сост. Б.П.Муравьева, А.Е.Богоявленская. — М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. — Ч.І-ІІ. — (Б-чка администрации школы «Педагогический поиск»).

Управління школою у сучасних умовах. — Проблеми теорії та практики /Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів АПН України. Ін-т педагогіки. Упоряд. П.В.Кузьменко; відп. ред. В.Г.Слюсаренко. — К., 1994. — 154с.

Харисов Т. Внутришкольный контроль //Нар. образование. — 1999. — №9. — С.127.

Ходунова Л.А. Комплексно-целевая программа управления образовательным процессом «Пути развития педагогической целесообразности» //Завуч. — 2002. — № 1. — С.86-90.

Холодова О.С. Роль комп'ютерних технологій в управлінні школою //Комп'ютер у школі та сім'ї. — 2000. — № 1. — С.31-32.

*Хрыков Е.Н. Теоретические основы внутришкольного управления. — Луганск: Альма матер, 1999. — 117с. — Библиогр.: 47 назв.

Чудакова В.П. Деякі інноваційні аспекти управлінської діяльності у розбудові нової школи //Педагогічні інновації: ідеї, реалії і перспективи: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м.Херсон, 23-25 верес. 1997 р. — К., 1998. — С.298-304.

Школа на рубежі століття: управлінський аспект: Наук.-метод. посібник /Л.М.Калініна, М.П.Лукашевич, Н.М.Островерхова та ін. — К.: ПП «Компанія» «Актуальна освіта», 2000. — 218с. — (Ін-т педагогіки АПН України).

ЛІТЕРАТУРА З УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ,

опублікована у нашому журналі

Бондар В.І. Поєднати психолого-педагогічні знання з теорією управління (Педагогічне проектування як метод управління діяльністю директора школи) // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1. – С. 132-141.

Борзенкова Т. Спільне творення майбутнього гімназії. (Проектування перспектив розвитку навчального закладу у творчих групах вчителів) // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1. – С. 142-149.

Виговська О.І. Місія директора // Директор школи, ліцею, гімназії – 2002. – №1-2. – С. 95-111.

Гузик М. Школа, якою керує Бог. До концепції авторської експериментальної школи-комплекса. // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1. – С. 48-54.

Гузик М. Із секретів комбінованої системи. Організація навчально-виховного процесу за універсальною технологією. // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №2-3. – С. 20-47.

Гузик М. Індивідуальний розвиток дитини: працююча модель сучасної авторської школи. // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №1. – С. 6-39.

Даниленко Л. Керівники мають стати фахівцями управлінської справи // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №4. – С. 96-98.

Жебровський Б.М. Як стати директором? // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1. – С. 127-131.

Жебровський Б.М. Столична освіта у вимірі новітніх перспектив // Директор школи, ліцею, гімназії – 2002. – №1-2. – С. 4-12.

Жерносек І. Функції управління науково-методичною роботою. Досвід шкіл України // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – № 2-3. – С. 116-119; 2001. – № 1. – С. 90-99.

Калініна Л.І., Приватна школа: становлення і розвиток // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №1. – С. 70-78.

Калініна Л., Цуканова Т. Приватна школа: специфіка управління // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1. – С. 117-124.

Каташов А. Ліцей у ліцеї. // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1. – С. 55-62.

Коломінський Н.Л. Директор школи як менеджер освіти (індивідні та особистісні властивості) // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1. – С. 108-116.

Кремень В. Ресурси освітніх систем // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №4. – С. 6-11.

Кушнір В. Постнеокласичні уявлення про управління педагогічним процесом // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №2. – С. 69-78.

Огнев'юк В. Сучасна організація роботи середньої школи в документах і рекомендаціях // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №2-3. – С. 134-137.

Осадчий І. Освіта сільського регіону: проблеми та знахідки // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №4. – С. 80-89.

Осадчий І. Основні засади функціонування територіальних освітніх округів в сільській місцевості // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №5-6. – С. 118-131.

Остапчук О. Нехай сили змін завжди будуть з нами // Директор школи, ліцею, гімназії – 2002. – №3. – С. 67-73.

Островерхова Н.М. Чи можна керувати “школою свободи”? Про специфіку управління авторськими закладами освіти. // Директор школи, ліцею, гімназії – 2000. – №1 – С. 26-35.

Погребняк С. Проблеми оцінювання управлінської діяльності керівника // Директор школи, ліцею, гімназії – 2002. – №3. – С. 61-64.

Сологуб А. Організація індивідуально-групового навчання в сучасному ліцеї // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №5-6. – С. 64-70.

Трухін І. Знайомтесь: школа сімейного типу // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №5-6. – С. 71-79.

Школа і релігія: думки та пропозиції вчених, священників, вчителів, директорів, учнів та їх батьків // Директор школи, ліцею, гімназії – 2002. – №3. – С. 11-19.

Шукевич Ю. Роль адміністрації школи в організації ефективної взаємодії з батьківською та учнівською громадськістю // Директор школи, ліцею, гімназії – 2001. – №3. – С. 90-93.

*Нова школа
кладає за го-
ловну мету
— збудити,
дати вияви-
тися са-
мостійним
творчим си-
лам дитини*

Софія Русова

КРЕАТИВНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У Саксаганському природничо-науковому ліцеї 24 квітня 2002 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція “Педагогічна творчість — XXI”.

Тема конференції: “Розбудова відкритого суспільства — стратегія інноваційного розвитку освіти України”.

Під час конференції було проведено круглий стіл “Креативна освіта: проблеми, пошуки, перспективи”.

НОВАЦІЇ САКСАГАНСЬКОГО ЛІЦЕЮ

Саксаганський науково-природничий ліцей, реалізуючи авторську концепцію креативної педагогіки, крокує, як прийнято нині формулювати, шляхом “позитивних змін, або модернізації напрямів розвитку освіти в Україні”. Фахівці, зокрема Інституту післядипломної педагогічної освіти, вважають: ліцей напрацював продуктивний, перспективний досвід, який слід пропагувати на більш високому рівні. На конференції лунали пропозиції провести ряд широких заходів з тим, щоб ознайомити з досягненнями ліцею не лише Криворізьку область, а й усю Україну.

Працюючи за програмами, розробленими за авторською концепцією Анатолія Івановича Сологуба, вчителі ліцею з перших кроків відчувають, як зростають їхні власні можливості. Це правда, що дух закладу визначається якостями його керівника. Проте справі, яку започаткував Анатолій Іванович, притаманна *власність саморозвитку, оскільки креативна система за-*

безпечує не лише розвиток дитини — завдяки їй кристалізується професійна майстерність викладачів ліцею.

Креативна система спричинила революцію в управлінні навчальним процесом. У ньому домінують принципи життєлюбства і допомоги вчителю. На систематичну основу поставлено психологічний моніторинг педагогічного процесу. В колі уваги — всі педагоги і ліцеїсти, яких нині налічується **350 осіб**.

Інноваційні підходи, започатковані в ліцеї, довели свою ефективність. Звичайно, на те, щоб перевірити їх результативність, потрібен час. Але позитивні результати, безумовно, є вже й сьогодні.

КРЕАТИВНІСТЬ І ТВОРЧІСТЬ

Існують два поняття — і творча, і креативна діяльність. Зазвичай їх розрізняють таким чином. *Творча діяльність зумовлена набуттям тих чи інших навичок.* Скажімо, людина звикла брати участь у круглих столах, дискусіях; відтак вона набуває певних творчих навичок, що дає їй змогу діяти. *В основі творчої*

діяльності лежить робота півкуль головного мозку. Особи, яким від природи притаманна висока динаміка діяльності лівої та правої півкуль, мають природні задатки до творчості. Однак, якщо такі люди не задіяні в ефективній творчій діяльності, ці задатки згасають, як згасають без тренувань будь-які навички.

Креативною називають особистість, творчість якої базується на певній психофізіологічній основі. Навіть люди, яким не притаманна висока динаміка роботи лівої та правої півкуль, набувають рис креативності, коли вони включені у діяльність, яка потребує постійного збудження півкуль. Процеси їхньої мозкової діяльності змінюються. *Ефективно розвиває креативність, наприклад, дослідницька робота.*

Відтак, можна сказати, що креативне виховання — це організація такого багатofакторного творчого процесу, в якому з набуттям певних вмінь і навичок включається така мислительна діяльність, коли перетворення відбуваються на глибинному рівні.

ПЕДАГОГІКА – КЛАСИЧНА І КРЕАТИВНА

Класична педагогіка, без перебільшення, може все. Можна сказати, що креативна педагогіка і не потрібна, оскільки класична має на меті виховання особистості — комуністичного типу, чи гармонійної; креативної, чи просто творчої. Креативна педагогіка сприяє створенню умов, атмосфери, у якій

пробуджується творчість. Вона повинна бути насиченою методами, засобами, способами, що провокують створення креативності, творчості.

Справді, *класична педагогіка може все. Але до певної межі.* В основі класичної педагогіки лежать відносини вчителя і учня як об'єкта і суб'єкта. *Креативна педагогіка пропонує зовсім інше.* Учитель повинен бути чудовим фахівцем, прекрасним психологом, він повинен бути гуманістом — це основа основ. Креативна педагогіка спонукає до впровадження нової культури відносин.

Є педагогіка, і є психологія. Ушинський, наприклад, ніколи не відокремлював психологію від педагогіки. У системі освіти, що склалася у нас, — дуже складне ставлення до переходу на урок психології; у *практичну педагогіку психологія входить дуже важко. На реальному уроці психологія перебуває на задньому плані в спілкуванні вчителя з учнем.* Креативна педагогіка більш психологізована, вона зачіпає більш тонкі матерії.

Креативне навчання й виховання нерозривно зв'язане з гуманітаризацією освіти. Не в сенсі гуманітарної освіти, гуманітаризація освіти — це зовсім інше. Гуманітаризація освіти — це, можливо, саме та істина, що допомагає стати і гуманістом, і дослідником, і культурною людиною, і творчою особистістю.

Креативне виховання — це ціла система. Вона створює творчу, допитливу лю-

***Педагогіка
Макаренка
відрізняється
від сучасної
тим, що
Макаренко
робив із ша-
лопаїв людей,
а сучасна —
навпаки***

***Головна біда
наших моло-
дих учителів
у тому, що
вони погано
знають свою
спеціаль-
ність. Вони
її бояться***

Держава авторитарно встановлює навіть перелік підручників, які можна використовувати: користуєшся російськомовними — геть у Росію!

Такі конференції стали вже традиційними

дину; людину, що любить природу, світ, людей; людину, яка вірить у свої сили.

Знаменно, що всі нові навчальні заклади активно впроваджують у життя такі поняття як честь і достоїнство. Це формує високе поняття людини. *Це — те, на чому стояла і буде стояти будь-яка держава.*

ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НОВОГО ТИПУ

Систему управління школами потрібно кардинально змінити. Скажімо, зріз знань учнів робить обласне керівництво. За його загальними результатами ці керівники можуть дійти висновку, що навчальні заклади нового типу не відповідають встановленим вимогам. Але ж у них — інша мета. Там працюють з кожною конкретною дитиною: якщо вона гарний літератор — розвивають здібності літератора, має нахили до техніки — удосконалюють його знання з природничих наук.

Креативна система навчання забезпечує процес, який дає відповідні результати. Традиційним результатом на рівні міста, об-

ласті, країни, є, наприклад, *олімпіади*. Але це лише *верхівка айсбергу*.

Коли вчитель зустрічається з випускниками, він насамперед запитує про те, як складається їхнє життя. *Державу не цікавить, успішно чи неуспішно здійснює людина свій життєвий вибір. Те, що людина перемогла на олімпіаді, ще не означає, що її життя склалося щасливо.*

За концепцією креативної освіти, *головним результатом є щасливе життя людини, її здатність відчувати щастя*. А щастя народжується у творчій діяльності. Результатом навчання можна вважати глибокі внутрішні перетворення.

В освітній політиці виникла пастка: навчальним закладам нового типу дали змогу працювати за власною концепцією, а результати їхньої діяльності *перевіряють за старими схемами*.

Не розв'язаними залишаються проблеми матеріального та фінансового забезпечення. Чому в закладах для недорозвинених дітей вчителям підвищують ставки? Хіба вчитель, який працює із розумними, талановитими дітьми, витрачає менше часу та зусиль? А скільки йому потрібно купити книг, додаткової літератури! *Сьогодні без вирішення питання матеріального стимулювання майже неможливо залучити кадри необхідної кваліфікації*.

Ще одне болюче питання — це забезпечення комп'ютерами та експериментальною базою. Допомогти його розв'язати могли б

підприємства, у яких така техніка вже не використовується, лежить на полицях. Це питання можна вирішити не лише на рівні міста чи району, але й області.

Велика наша *проблема* – затребуваність *випускників закладів нового типу*. Їх готують розумними, потрібними суспільству; суспільству ж вони не потрібні. Певна категорія наших громадян навіть стверджує, що такі заклади, як наші, готують кадри для Америки.

Наші випускники – прекрасні діти. І це біда нашого суспільства, що вони тут не потрібні. Ми повинні говорити про це на повний голос. Нам потрібно формувати нову людину, високоосвічену, розвинену фізично і морально. Саме на це й спрямована креативна освіта.

Близька до попередньої *проблема підготовка майбутніх вчителів*. Часто висловлюється занепокоєння тим, що на зміну нинішнім учителям прийдуть ті, у яких не буде вже того запалу. Налаштовує на такий лад тотальний песимізм, який панує не лише на телебаченні.

У Саксаганському ліцеї намагаються так навчати та виховувати студентів педвузів, які приходять на практику, щоб вони змогли опанувати технологію креативного навчання. Після такої практики студенти запевняють, що своїх дітей вони хотіли б віддати в таку школу і хотіли б працювати саме у такій школі. Вони на власні очі переконуються, які можливості має ця система і як від неї виграють діти.

ЛАНЦЮГОВА РЕАКЦІЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Після того, як в Україні на зміну Міністерству освіти прийшло Міністерство освіти і науки, освітянські структури теж поповнилися відповідними науковими підрозділами.

А чи змінилося щось у ЗНЗ, ліцеях та гімназіях?

Як школи співпрацюють з науковцями? Що їм це дає?

Як ставляться до науки директори шкіл?

Редакцією проведено ряд інтерв'ю з керівниками шкіл. Ось що ми з'ясували.

Одні директори вважають, що в результаті лише збільшилася кількість звітних позицій, додалося роботи, користі від якої немає. Інші – що налагодилася співпраця вчителів-практиків зі школи із науковцями з наукових установ, поживавився двосторонній зв'язок між ними. Треті вважають, що набагато корисніше, коли наука народжується у самому навчальному закладі. Ще краще, коли науковим керівником є директор закладу – тоді дослідницька робота йде найбільш ефективно.

КАДРИ ВИРІШУЮТЬ УСЕ!

Сприяти поліпшенню ситуації в освіті можна по-різному. Ось, наприклад, як це робиться в НПУ ім. М.П. Драгоманова.

Щоб педагогічні доробки вчених упроваджувалися в педагогічну практику шкіл, *наукова частина університету опікується підготовкою науковців-директорів*. Проректор з наукової роботи **Петро Васильович Дмитренко**, у минулому – сам директор школи, та завідувачка кафедрою педагогіки, провідної кафедри університету, **Людмила Петрівна Вовк**, яка довгий час координувала всі наукові дослідження в УРСР, добре розуміють, що *коефіцієнт корисної дії набагато зростає, коли готуємо не просто вчителя, а директора-науковця*. *Підготовка одного директора-науковця варта, щонайменше, підготовки сотні педагогів, кваліфікацію яких він тепер підвищуватиме сам.*

Тож, як найшвидше запровадити у школи особистісно орієнтоване навчання і виховання? Треба, щоб дослідженням цих проблем займалися директори; коли директор стає ще й науковцем, а потім захищає дисертацію, то та чи інша ідея впроваджуватиметься в життя швидко й органічно.

Зразком у цьому, гідним для наслідування, є Саксаганський ліцей, який виступає одночасно у ролі кафедри Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Щоб опанувати мистецтво раціонального використання часу, спробуйте проаналізувати, на що ж ви його витрачаєте

ЯК ЗМІНИТИ СВОЄ ЖИТТЯ

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ СВОГО ЧАСУ – ОСОБЛИВА НАУКА

Як все встигнути? Чи означає це, що треба штучно підвищувати швидкість своєї роботи, читання і ходьби по шкільних коридорах? Адже при такій “конвеєрній” організації праці робота навряд чи буде приносити задоволення.

Управлінські консультанти радять скласти так звану “фотографію робочого дня”.

Спробуйте оцінити: скільки часу Ви витрачаєте на аналіз інформації, телефонні дзвінки, на спілкування з начальством і підлеглими; скільки часу Ви проводите в кабінеті та інших місцях.

Майже всі фахівці, які проробили цю маленьку вправу, були здивовані результатами. Без малого весь робочий час вони витрачали на другорядні справи, на технічну нетворчу роботу, яку можна було передоручити підлеглим і помічникам, а справи архіважливі вирішували похапки в кінці робочого дня, і часом неспродувано.

Існує чудове спостереження, так зване “правило 80/20”. Воно свідчить: “Якщо всі речі розмістити в порядку цінності, то 80% цінності припадає на предмети, що становлять 20% від їх загального числа, тоді як 20% цінності припадає на предмети, що становлять 80% від їх числа”.

Передусім треба вирішити, а що ж для Вас найважливіше.

Для цього психологи радять зробити три списки справ. Перший: “Мої життєві цілі”. Другий: “Що я хочу протягом найближчих трьох років”. У третій внесіть справи, які б Ви зробили, знаючи, що через півроку Вас раптово уразить блискавка. Відведіть на кожний список по дві-три хвилини і в кожному знайдіть по три найважливіших справи. Занотуйте їх в окремий список в порядку убавання важливості.

Тепер у Ваших руках найважливіший документ – ваша Декларація цілей на Найближчий час. Звичайно, вона може змінитися, адже ми також змінюємось. Але вона дасть змогу зрозуміти, на що варто витратити свій час.

Для інших справ створіть спеціальну довгу “скриньку” і покладіть туди їх список до тієї пори, доки вони не стануть більш значущими або не зажадають негайного вирішення у зв'язку з обставинами.

Знайдіть тямущого секретаря, одного-двох помічників, яким Ви можете довіряти не тільки контроль за виконанням Ваших доручень, але і прийняття рішень з поточних питань. Призначте приймальні години, щоб підлегли і колеги все ж мали “доступ до тіла”. Визначте правила, за якими до Вас буде надходити необхідна інформація (терміни звітності, час проведення регулярних нарад тощо). І нарешті, зробіть кілька зусиль для того, щоб Ваша система запрацювала.

Отже, Ви на вершині Блаженства і можете присвятити себе реалізації Ваших життєвих цілей!

Наша задача – знайти ці 20% найцінніших справ

Щоб Вас не відривали від запланованих справ